

Sveučilište u Zagrebu

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
PRAVNI FAKULTET

Martina Rak

PRAVO NA BRANITELJA PO VLASTITOM IZBORU

ZAVRŠNI SPECIJALISTIČKI RAD

Zagreb, 2024.

Sveučilište u Zagrebu

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
PRAVNI FAKULTET

Martina Rak

PRAVO NA BRANITELJA PO VLASTITOM IZBORU

ZAVRŠNI SPECIJALISTIČKI RAD

Mentorica: prof. dr. sc. Elizabeta Ivičević Karas

Zagreb, 2024.

SAŽETAK

Rad je posvećen pravu na branitelja po vlastitom izboru kao jamstvu pravičnog postupka i ujedno temeljnom pravu obrane, bez kojega druga prava obrane ostaju iluzorna. Odabir branitelja, osim što mora biti slobodan, mora biti i informiran, jer u suprotnom dolazi do nedopuštene uskrate odabira branitelja, a samim time i prava na branitelja kao temeljnog prava obrane. No, unatoč važnosti odnosa povjerenja između odvjetnika i branjenika, pravo na branitelja po vlastitom izboru je relativno pravo. U određenim okolnostima nužna su određena ograničenja prava na obranu, pa tako i prava na branitelja po vlastitom izboru, ali pri tome se mora paziti da ograničenja ne prijeđu u kršenja tih prava. Ograničenja prava okrivljenika na branitelja po vlastitom izboru dopuštena su u praksi Europskog suda za ljudska prava, kao i u domaćem pravu, u Zakonu o kaznenom postupku. Navedena ograničenja mogu biti kvantitativna, u odnosu na maksimalan broj branitelja, te kvalitativna, s obzirom na formalne kvalifikacije branitelja. Provedena analiza odabrane prakse nacionalnih sudova, i to Ustavnog suda Republike Hrvatske, Vrhovnog suda Republike Hrvatske i Visokog kaznenog suda Republike Hrvatske, ukazuje da su standardi ESLJP uglavnom implementirani u domaće pravo, budući da nije bilo slučajeva u kojima bi domaći sudovi propustili primijeniti, ili bi pogrešno primijenili neki od konvencijskih pravnih standarda, ili bi dopustili ograničenje prava na branitelja po vlastitom izboru koje bi predstavljalo kršenje tog prava. Ipak, navedene rezultate treba primiti sa zadržkom, jer bi izvođenje generalnih zaključaka zahtijevalo opsežnije istraživanje domaće sudske prakse. Konačno, mogućnost učinkovitog ostvarivanja prava obrane, posebno prava na branitelja po vlastitom izboru, uz naglasak na informirani odabir, kao temeljno jamstvo pravičnog postupka, štiti integritet kaznenog postupka i cijelog kaznenopravnog sustava, te sva ograničenja prava na branitelja, dopuštena ZKP-om, Direktivom o pravu na branitelja i judikaturom ESLJP-a, treba tumačiti krajnje restriktivno.

Ključne riječi: *prava obrane, pravo na branitelja, branitelj po vlastitom izboru, informirani odabir, pristup odvjetniku, pravični postupak*

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
2. PRAVO NA BRANITELJA PO VLASTITOM IZBORU PREMA EUROPSKOJ KONVENCIJI ZA ZAŠTITU LJUDSKIH PRAVA I TEMELJNIH SLOBODA.....	4
2.1. Općenito o pravu na obranu i branitelja po vlastitom izboru.....	4
2.2. Trenutak stjecanja prava na pristup branitelju po vlastitom izboru.....	7
2.2.1. Pravo na branitelja u prethodnom postupku (u policiji) - doktrina Salduz.....	8
2.2.2. Pravo na branitelja po vlastitom izboru na raspravi.....	10
2.3. Pravo na branitelja po vlastitom izboru kao relativno pravo.....	11
2.3.1. „Uskraćivanje pristupa odvjetniku“ i „uskraćivanje odabira odvjetnika“.....	11
2.3.2. Branitelj po vlastitom izboru i mogućnost plaćanja.....	19
2.4. Oblici ograničenja prava na branitelja po vlastitom izboru	19
2.4.1. Kratko razdoblje između podnositeljeva primitka obavijesti o sjednici vijeća žalbenog suda i stvarnog održavanja sjednice	20
2.5. Odricanje od prava na branitelja po vlastitom izboru prema praksi ESLJP.....	23
2.6. Analiza odabranih presuda Europskog suda za ljudska prava u odnosu na pravo na branitelja po vlastitom izboru.....	24
2.6.1. Vlastiti informirani odabir branitelja kao dio prava na pravično suđenje - analiza presude Dvorski protiv Republike Hrvatske.....	24
2.6.1.1. Zaključna analize presude.....	35
2.6.2. Razvoj „vlastitog informiranog odabira branitelja“ nakon presude u predmetu Dvorski.....	36
3. PRAVO NA BRANITELJA PO VLASTITOM IZBORU PREMA DIREKTIVI EU O PRAVU NA BRANITELJA.....	41
3.1. Općenito o direktivama.....	41
3.2. Pravo na branitelja po vlastitom izboru sukladno Direktivi.....	42

3.3.Ograničenje i odricanje od prava na branitelja po vlastitom izboru prema Direktivi.....	44
4. PRAVO NA BRANITELJA PO VLASTITOM IZBORU U DOMAĆEM NORMATIVNOM OKVIRU I SUDSKOJ PRAKSI.....	46
4.1. Fakultativna formalna obrana - općenito.....	46
4.2. Uređenje u domaćem pravnom sustavu.....	46
4.3. Ograničenja prava na branitelja po vlastitom izboru sukladno Zakonu o kaznenom postupku.....	48
4.4. Odricanje od prava na branitelja po vlastitom izboru sukladno Zakonu o kaznenom postupku.....	50
4.5. Fakultativna formalna obrana i pravo na odabir branitelja u praksi nacionalnih sudova Republike Hrvatske.....	51
4.5.1. Utjecaj judikature ESLJP na domaći pravni sustav.....	51
4.5.2. Praksa Ustavnog suda Republike Hrvatske.....	52
4.5.3. Praksa Vrhovnog suda Republike Hrvatske.....	57
4.5.4. Praksa Visokog kaznenog suda Republike Hrvatske.....	60
5. ZAKLJUČAK.....	63
6. POPIS LITERATURE.....	66

1. UVOD

Rad se bavi pravom okrivljenika na branitelja po vlastitom izboru, odnosno pojedinim elementima tog prava u kontekstu tzv. minimalnih prava obrane u kaznenom postupku. Pravo okrivljenika na branitelja po vlastitom izboru sadržano je u brojnim međunarodnopravnim dokumentima i izvorima prava EU, među kojima je svakako najvažnija Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (čl. 6. st. 3. točka c) dalje: EKLJP ili Konvencija)¹, ali isto tako i u nacionalnim normativnim propisima, odnosno u Ustavu Republike Hrvatske (čl. 29. st. 2. alineja 4., dalje: Ustav)² i Zakonu o kaznenom postupku (čl. 5. st. 1. i čl. 64. st. 1. točka 3., dalje: Zakon o kaznenom postupku ili ZKP).³

Nakon uvodnog prvog poglavlja, u drugom poglavlju najprije će se analizirati općenito o pravu na obranu i branitelju po vlastitom izboru, potom trenutak stjecanja prava na pristup branitelju po vlastitom izboru, a zatim će se problematizirati pravo na branitelja po vlastitom izboru kao relativno pravo i to analizom pravnih standarda „uskraćivanja pristupa odvjetniku“ i „uskraćivanja odabira odvjetnika“, kao i problemi vezani uz mogućnost plaćanja odabranog branitelja. Nadalje, razmotrit će se ograničenja prava okrivljenika na slobodan izbor branitelja, a isto tako i odricanje od prava na branitelja po vlastitom izboru prema praksi Europskog suda za ljudska prava. Posebno detaljno analizirat će se pravni standardi ustanovljeni presudama Europskog suda za ljudska prava (dalje: ESLJP ili Sud), s naglaskom na „vlastiti informirani odabir“.

Treće poglavlje bavit će se proučavanjem uređenja prava na branitelja po vlastitom izboru sukladno Direktivi 2013/48/EU Europskog parlamenta i vijeća od 22. listopada 2013. godine o pravu na pristup odvjetniku u kaznenom postupku i u postupku na temelju europskog uhiđenog naloga te o pravu na obavješćivanje treće strane u slučaju oduzimanja slobode i na komunikaciju s trećim osobama i konzularnim tijelima tijekom trajanja oduzimanja slobode⁴ (dalje: Direktiva ili Direktiva EU o pravu na branitelja) te će se, također, razmotriti ograničenje prava okrivljenika na slobodan izbor branitelja po vlastitom izboru i odricanje od prava na branitelja sukladno Direktivi.

¹ Narodne novine Međunarodni ugovori, broj: 18/97, 6/99, 14/02, 13/03, 9/05, 1/06 i 2/10.

² Narodne novine, broj: 56/90, 135/97, 08/98, 113/00, 124/00, 28/01, 41/01, 55/01, 76/10, 85/10 i 05/14.

³ Narodne novine, broj: 152/08, 76/09, 80/11, 121/11, 91/12, 143/12, 56/13, 145/13, 152/14, 70/17, 126/19, 126/19, 139/20, 80/22 i 36/24.

⁴ Službeni list Europske unije, L 294, 6. studenog 2013. godine.

U četvrtom poglavlju analizirat će se pravo na branitelja po vlastitom izboru i ograničenja u domaćem pravnom sustavu, ponajprije u Zakonu o kaznenom postupku. Provjerit će se je li domaći normativni okvir usklađen s pravnim standardima iz prakse ESLJP i Direktivom EU o pravu na branitelja, a potom će se obraditi i relevantna praksa Ustavnog suda Republike Hrvatske (dalje: USRH) i Vrhovnog suda Republike Hrvatske (dalje: VSRH) kao i Visokog kaznenog suda Republike Hrvatske (dalje: VKS). Pri tome će se obuhvatiti primjeri presuda USRH i VSRH, kao i VKS-a u kojima je utvrđena povreda i onih u kojima nije utvrđena povreda prava na branitelja po vlastitom izboru, da bi se ustanovilo je li domaća sudska praksa usklađena s pravnim standardima ESLJP-a.

Zaključno, u zadnjem poglavlju rezimirati će se zaključci te će se iznijeti moguća rješenja *de lege ferenda* za unaprjeđenje normativnog okvira i prakse ostvarivanja prava na branitelja po vlastitom izboru.

U izradi rada koristit će se kombinacija različitih istraživačkih metoda. Primjenom normativne metode analizirat će se relevantni propisi - međunarodnopravni, europski i domaći, prvenstveno Ustav Republike Hrvatske i Zakon o kaznenom postupku. Primjena teorijske metode obuhvatit će analizu relevantne domaće i strane literature o pravu na branitelja, posebno o pravu na branitelja po vlastitom izboru. Također, provest će se istraživanje prakse Europskog suda za ljudska prava, Ustavnog suda Republike Hrvatske, Vrhovnog suda Republike Hrvatske i Visokog kaznenog suda Republike Hrvatske po kriteriju utvrđena/nije utvrđena povreda prava na branitelja po vlastitom izboru, sa svrhom identificiranja postojećih problema u ostvarivanju prava na branitelja po vlastitom izboru (na normativnoj razini i u praksi) s jedne strane, a s druge strane, pronalaženju mogućih rješenja. Analizirane Odluke USRH pronađene su uz pomoć mrežne stranice - Praksa Ustavnog suda Republike Hrvatske - pretraga po člancima Ustava Republike Hrvatske, odnosno odabirom članka 29. stavka 2. alineje 4. Analizirane odluke VSRH i VKS odabrane su uz pomoć mrežnog pretraživača VSRH upisivanjem „branitelj po vlastitom izboru“, a ESLJP također uz pomoć pretraživača na internetskim stranicama suda, biranjem ključnih riječi, odnosno članka 6. stavka 3. točke c) Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava. Pregledane su sve ponuđene odluke, odnosno presude od 2010. godine do prosinca 2023. godine koje su zbog velike količine filtrirane uz pomoć kriterija „relevantnost“ kako bi se odabrale relevantne za analizu u ovome radu, tj. one koje su sadržale obrazloženja relevantna za obradu teme ovog rada.

Cilj je najprije utvrditi u kojoj mjeri hrvatsko kazneno procesno pravo, na normativnoj razini i u praksi, odgovara standardima prava na branitelja po vlastitom izboru ustanovljenima

u praksi ESLJP, u relevantnim direktivama i drugim međunarodnopravnim dokumentima, kao i koja su potrebna unapređenja. Također, cilj je utvrditi prepreke učinkovitom ostvarivanju prava na branitelja po vlastitom izboru, u različitim stadijima odnosno fazama postupka te predložiti moguća rješenja.

2. PRAVO NA BRANITELJA PO VLASTITOM IZBORU PREMA EUROPSKOJ KONVENCIJI ZA ZAŠTITU LJUDSKIH PRAVA I TEMELJNIH SLOBODA

2.1. Općenito o pravu na obranu i branitelja po vlastitom izboru

Pravo okrivljenika da se brani uz pomoć branitelja po vlastitom izboru jedno je od najvažnijih prava obrane okrivljenika u kaznenom postupku. Obrana okrivljenika u kaznenom postupku jedan je od ključnih elemenata koji omogućuje ostvarivanje načela pravičnog postupka. Pravo okrivljenika na branitelja propisano člankom 6. stavkom 3. točkom c) Konvencije sastoji se od tri dijela: prava okrivljenika da se brani sam (materijalna obrana), prava okrivljenika da se brani uz pomoć branitelja (fakultativna formalna obrana), koje uključuje i pravo na branitelja po vlastitom izboru, te prava na besplatnu pomoć branitelja, ako okrivljenik nema dovoljno sredstava platiti branitelja i ako to zahtijevaju interesi pravde, odnosno pod uvjetima određenima zakonom (formalna obrana siromašnih okrivljenika). Republika Hrvatska stranka je Europske konvencije (i dopunskih protokola 1., 4., 6., 7., i 11.) od donošenja Zakona o ratifikaciji.⁵

Dakle, člankom 6. stavkom 3. EKLJP-a propisani su posebni elementi načela pravičnog postupka koji predstavljaju konkretizaciju općih načela pravičnog postupka, i koji su obuhvaćeni pojmom „minimalnih prava obrane“. Jedno od najvažnijih minimalnih prava obrane je svakako pravo okrivljenika da se brani uz pomoć branitelja po vlastitom izboru. Osim navedenog prava, minimalna prava obrane sukladno članku 6. stavku 3. EKLJP-a su i slijedeća prava okrivljenika: da u najkraćem roku bude obaviješten, potanko i na jeziku koji razumije, o prirodi i razlozima optužbe koja se podiže protiv njega; da ima odgovarajuće vrijeme i mogućnost za pripremu svoje obrane; da ispituje ili daje ispitati svjedoke optužbe i da se osigura prisustvo i ispitivanje svjedoka obrane pod istim uvjetima kao i svjedoka optužbe; na besplatnu pomoć tumača ako ne razumije ili ne govori jezik koji se upotrebljava u sudu.

Osim što je samo po sebi preduvjet učinkovite obrane, pravo na branitelja uvjetuje ostvarivanje drugih temeljnih prava obrane. Ako osumnjičenik, odnosno okrivljenik, ne može ostvariti pravo na branitelja, uključujući pravo na branitelja po vlastitom izboru, moguće je da

⁵ Narodne novine Međunarodni ugovori, broj: 18/97.

neće razumjeti druga postupovna prava koja mu pripadaju, pa ih stoga neće moći koristiti.⁶ Naime, „branitelj je procesni pomoćnik okrivljenika koji mu svojim pravnim znanjem i procesnom vještinom pomaže u obrani, odnosno u utvrđivanju činjenica koje okrivljeniku idu u korist, primjeni propisa koji su za njega najpovoljniji te korištenju postupovnih prava koja mu stoje na raspolaganju.“⁷

„Odnos branitelja i okrivljenika u svakom kaznenom postupku determiniraju dva temeljna pojma: povjerenje i neovisnost. Da bi se stvorio odnos povjerenja između branitelja i okrivljenika, potrebni su objektivni preduvjeti stvaranja toga odnosa povjerenja koji se, između ostalog, očituju i u slobodnom izboru branitelja.“⁸

„Obrana je procesna aktivnost suprotstavljanja optužbi, potpuno i djelomično poricanje da je počinjeno kazneno djelo i odgovornost za isto, isticanje argumenata (činjenica i dokaza) kojima se pobija stajalište optužbe, odnosno obrana je skup onih radnji koje se u kaznenom postupku poduzimaju s ciljem da se iznese sve što je u korist okrivljenika.“⁹

„Funkcija obrane okrivljenika definira se kao procesne radnje poduzete s ciljem da se utvrde činjenice u korist okrivljenika i da se primjene propisi koji su najpovoljniji za okrivljenika te da se dobije za istog najpovoljnija sudska odluka, odnosno, to su procesne radnje poduzete s ciljem da se ospori postojanje kaznene odgovornosti okrivljenika ili njezino postojanje u manjem stupnju od onoga koji je naveden u optužnom aktu, da se istakne postojanje procesnih smetnji za vođenje kaznenog postupka ili bilo kakve druge okolnosti koje govore u prilog okrivljenika.“¹⁰ Iz navedenog je razvidna važnost uloge branitelja kao stručnog, profesionalnog pomoćnika okrivljenika u ostvarivanju prava obrane.

„Načelo pravičnog postupka u kaznenim predmetima zahtijeva da okrivljeniku¹¹ u kaznenom postupku, provedenom u obliku spora između ravnopravnih stranaka, pomaže u pravu stručna osoba, kako bi se uklonio deficit stvarnih mogućnosti obrane na strani okrivljenika u usporedbi sa državnim odvjetnikom kao ovlaštenim tužiteljem, iza kojeg stoji

⁶ Heard, C.; Shaeffer, R., *Making Defence Rights Practical and Effective: Towards an EU Directive of the Right to Legal Advice*, 2 New Journal of European Criminal Law, 2011., str. 280.

⁷ Krapac D., *Kazneno procesno pravo, Prva knjiga: Institucije*, Narodne novine, 2015., str. 242.

⁸ Drenški Lasan, V.; Novak, J.; Valković, L., *Pravni i praktični problemi dobre obrane okrivljenika*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol. 16., br. 2/2009, str. 523.

⁹ Valković, L., *Pravo na pristup branitelju u svjetlu presude Dvorski protiv Hrvatske*, Hrvatski ljetopis za kazneno znanost i praksu, vol. 23, br. 2/2016, str. 341.

¹⁰ Zlatarić, B.; Damaška, M., *Rječnik krivičnog prava i postupka*, Informator, Zagreb, 1966., str. 198.

¹¹ Sukladno članku 202. st. 2. t. 2. ZKP-a okrivljenik je osoba protiv koje je doneseno rješenje o provođenju istrage ili osoba koja je obaviještena na temelju članka 213. st. 2. ZKP-a, osoba protiv koje je podnesena privatna tužba i osoba protiv koje je presudom izdan kazneni nalog.

cjelokupan aparat državne vlasti.“¹² Okrivljenik koji ima branitelja je u mnogo boljem položaju u pogledu ostvarivanja svojih prava, s obzirom da je bolje informiran o pravima, ali i zbog toga što će mu branitelj pomoći u nastojanju da njegova prava budu poštovana. Okrivljenik se može odreći prava na branitelja, ali na to ne smije biti prisiljen.

Prema stajalištu ESLJP-a, iako se svakom optuženom za kazneno djelo daje pravo da se “osobno brani ili uz pravnu pomoć” (čl. 6. st. 3. točka c) EKLJP), ne precizira se način ostvarivanja tog prava. Stoga se državama ugovornicama prepušta izbor načina osiguravanja prava, tako da ono bude učinkovito osigurano u njihovim pravosudnim sustavima, a zadatak Suda je samo utvrditi je li odabrana metoda u skladu sa zahtjevima pravičnog suđenja.¹³ U tom smislu, mora se imati na umu da je Konvencija osmišljena tako da jamči ne prava koja su teoretska ili iluzorna, već prava koja su praktična i učinkovita i da dodjeljivanje odvjetnika samo po sebi ne osigurava učinkovitost pomoći koju može pružiti optuženiku.¹⁴ Ipak, država se ne može smatrati odgovornom za svaki nedostatak odvjetnika imenovanog u svrhu pružanja pravne pomoći, postavljenog po službenoj dužnosti ili izabranog od strane optuženika. Iz neovisnosti odvjetništva od države proizlazi da je vođenje obrane u biti stvar između okrivljenika i njegovog branitelja, bilo da je branitelj imenovan u okviru programa pravne pomoći ili je privatno financiran. Nadležna nacionalna tijela dužna su na temelju članka 6. stavka 3. točka c) EKLJP-a intervenirati samo ako je propust odvjetnika da pruži učinkovitu pravnu pomoć očit.

Pravo na branitelja mora biti „praktično i učinkovito“. ESLJP nije formulirao opće kriterije za ocjenu „učinkovitosti“ prava na branitelja nego ih je postavio vodeći računa o „svim okolnostima slučaja.“ Tako je primjerice utvrdio da propust suda da pozove izabranog branitelja na raspravu na kojoj se meritorno raspravlja o optužbi, predstavlja povredu prava na „učinkovitu“ obranu čak i ako je raspravi prisustvovao branitelj kojeg je sud postavio, ali se prema svim okolnostima slučaja moglo zaključiti da to za „učinkovitu“ obranu nije bilo dovoljno. Isto tako, ESLJP je ocijenio i da u takvom slučaju poziv na raspravu mora biti dostavljen okrivljeniku i njegovom izabranom branitelju, da se branitelj mora obavijestiti o promjeni termina rasprave ili odgoditi raspravu ako je branitelj spriječen.¹⁵

¹² Krapac D., Kazneno procesno pravo, Prva knjiga: Institucije, Narodne novine, 2007., str. 197. cit. prema Pajčić, M., *Pravo okrivljenika na branitelja i na besplatnu pravnu pomoć*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol. 17, br.1/2010, str. 58.

¹³ Vidjeti Quaranta protiv Švicarske, Serija A br. 205., zahtjev br. 12744/87, 24. svibnja 1991. godine, para. 30.

¹⁴ Vidjeti Artico protiv Italije, Serija A br. 37, zahtjev br. 6694/74, 13. svibnja 1980. godine, para. 33.

¹⁵ Pajčić, *op.cit.* (bilj.12), str. 59. i 60.

2.2. Trenutak stjecanja prava na pristup branitelju po vlastitom izboru

Pravo okrivljenika na branitelja, u svojoj suštini, je općeprihvaćeno u suvremenim pravnim sustavima demokratskih država, no „sporna mogu biti pitanja njegove razrade i alokacije u nacionalnom kaznenom postupku, od čijeg rješenja zavisi njegova učinkovitost“.¹⁶ Jedno od najvažnijih pitanja uređenja prava okrivljenika na branitelja jest i trenutak najranijeg ostvarenja prava na pomoć branitelja, koji je od ključne važnosti za ostvarenja prava okrivljenika na obranu. Ako bi se pravo okrivljenika na branitelja po vlastitom izboru ostvarivalo tek u kasnijim podstadijima prethodnog postupka, radilo bi se o povredi prava okrivljenika na pravičan postupak.¹⁷

Pravo okrivljenika na branitelja u pojedinim stadijima kaznenog postupka doživjelo je značajno proširenje, kako u pogledu najranijeg trenutka od kojeg okrivljenik može imati branitelja, tako i u pogledu opsega braniteljeve pomoći, odnosno vrste radnji koje branitelj može poduzimati ili kojima može nazočiti.¹⁸

Europski sud za ljudska prava smatra da osoba optužena za kazneno djelo, ukoliko se ne želi osobno braniti, mora imati mogućnost izbora pravne pomoći, odnosno pristupa odvjetniku po vlastitom izboru od najranijih faza postupka, s obzirom da je uloga branitelja posebno zahtjevna upravo u najranijim fazama postupka, prije i tijekom policijskog ispitivanja, jer se branitelj mora u pravilu u kratkom roku informirati o relevantnim činjenicama i svome branjeniku pružiti savjet, a pri tome praktički ne smije pogriješiti jer nerijetko upravo prvo ispitivanje osumnjičenika znatno utječe na smjer daljnjeg postupka, a u konačnici i na ishod suđenja.¹⁹

Za određivanje trenutka stjecanja prava na pristup branitelju važno je definiranje pojma okrivljenika, odnosno osumnjičenika. Pojam okrivljenika potrebno je razlikovati u materijalnom i formalnom smislu. Okrivljenik u formalnom smislu je ona osoba protiv koje se vodi kazneni postupak, a početak formalnog kaznenog postupka, sukladno članku 17. ZKP-a, između ostalog, započinje pravomoćnošću rješenja o provođenju istrage, a ukoliko istraga nije provedena potvrđivanjem optužnice. Slijedom navedenog, pod pojmom okrivljenika u

¹⁶ Krapac, D., *Pravo branitelja u kaznenom postupku kao standard nekih međunarodnih ugovora o ljudskim pravima i slobodama*, Odvjetnik, br. 5-6/2010., str. 24.

¹⁷ Pajčić, *op.cit.* (bilj.12), str. 60.

¹⁸ Krapac, *op.cit.* (bilj.16), str. 25.

¹⁹ Tako Cape, E.; Hodgson, J., *The Right to Access to the Lawyer at Police Stations: making the European Union Directive Work in Practice*, 5 *New Journal of European Criminal Law*, 2014., str. 474., cit. prema Ivičević Karas, E.; Valković, L., *Pravo na branitelja u policiji - pravna i stvarna ograničenja*, Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu, vol. 24., br. 2/2017, str. 420.

formalnom smislu smatra se okrivljenik i optuženik, ali ne i osumnjičenik. Sukladno članku 273. ZKP-a policija je dužna osumnjičenika informirati o osnovama sumnje koje postoje u odnosu na njega u okviru pouke o pravima. Takva definicija osumnjičenika svrstava ga u pojam okrivljenika u materijalnom smislu i povezuje ga s pojmom optužnice u materijalnom smislu. Definicija optužnice u materijalnom smislu predstavlja „službenu obavijest nadležne vlasti nekom pojedincu o tome da je počinjeno kazneno djelo“ ali i svaku radnju kojom se „suštinski utječe na osumnjičeničku situaciju“, neovisno o tome postoji li u konkretnom slučaju formalni optužni akt nadležnih tijela.²⁰

Direktiva o pravu na pristup odvjetniku, sukladno kriterijima ESLJP, u članku 2. stavak 1. definira pojam osumnjičenika u materijalnom smislu, odnosno osoba postaje osumnjičenik od trenutka kada su nadležna tijela država članica, putem službene obavijesti ili na drugi način dala do znanja da je osumnjičena za počinjenje kaznenog djela, neovisno o tome je li joj oduzeta sloboda ili ne.

Razlikovanje pojma osumnjičenika, odnosno okrivljenika u materijalnom i formalnom smislu važno je da bi se konvencijski standardi mogli jednako tumačiti i primjenjivati u različitim pravnim sustavima, s ciljem postizanja jednakih procesnih pozicija osumnjičenika i okrivljenika te dužnost osiguravanja jednakih prava obrane.²¹

2.2.1. Pravo na branitelja u prethodnom postupku (u policiji) - doktrina Salduz²²

Pravo na branitelja prije početka kaznenog postupka, u predkaznenom postupku, potvrdio je ESLJP kada je donio odluku da je prekršen članak 6. EKLJP-a jer nije bila dozvoljena komunikacija s braniteljem u prvih 48 sati nakon uhićenja upravo u vremenu kada je trebalo odlučiti da li će osumnjičenik koristiti svoje pravo na šutnju. Sud je zauzeo stav da je odluka o korištenju prava na šutnju, nakon konzultacije s braniteljem, mogla biti od utjecaja da li će taj osumnjičenik biti optužen ili ne, a na osnovu unutarnjeg prava nepovoljni zaključci su mogli biti izvedeni na suđenju iz njegove šutnje za vrijeme policijskog ispitivanja.²³

Pravo osobe na branitelja u prethodnom postupku nije izričito određeno EKLJP-om, ali se smatra da pravo na pravično suđenje podrazumijeva pristup branitelju tijekom pritvora, ispitivanja i istražnog postupka. Prekretnica je napravljena u predmetu Imbrioscia protiv

²⁰ Predmet Deweer protiv Belgije, zahtjev br. 6903/75, 27. veljače 1980. godine, para. 46.; Vitez, I., Pravo na branitelja u policiji kroz prizmu europskih pravnih standarda, Časopis za pravna i društvena pitanja, vol. 56, broj 106/2020, str. 216.

²¹ *Ibid.*, str. 217.

²² Detaljnije vidjeti Ivičević Karas, Valković, *op.cit.* (bilj. 19), str. 419 - 420.

²³ ESLJP, Murray protiv Velike Britanije, zahtjev br. 14310/88, 28. listopada 1994. godine.

Švicarske.²⁴ Europski sud je izrekao da je cilj članka 6. EKLJP-a osigurati pravično suđenje svake kaznene stvari, ali da to ne znači da se to ne primjenjuje i na prethodni postupak, odnosno da se sva tzv. minimalna prava obrane zajamčena člankom 6. stavkom 3. točkom c) EKLJP-a primjenjuju i u prethodnom postupku, a posebno u policijskim izvidima, s obzirom da su oni, kako je već istaknuto, odlučni za izgled uspješne obrane u kasnijem kaznenom postupku.²⁵

Pravo na branitelja tijekom policijskog ispitivanja konstituiralo se kao sastavni dio prava iz članka 6. stavka 3. točke c) EKLJP-a zahvaljujući praksi Europskog suda za ljudska prava. Presudom Velikog vijeća u predmetu *Salduz protiv Turske*²⁶ postavljeni su novi standardi, koji su ubrzo pretočeni u doktrinu ostvarivanja prava na branitelja u policiji, a to je da: „pristup branitelju treba biti osiguran već od prvog ispitivanja osumnjičenika od strane policije, osim ako osobite okolnosti slučaja ne ukazuju na postojanje uvjerljivih razloga za ograničenje tog prava. Čak i onda kada uvjerljivi razlozi iznimno opravdavaju uskratu pristupa branitelju, takvo ograničenje, bez obzira na njegovo opravdanje, ne smije nerazmjerno narušiti prava okrivljenika prema članku 6. EKLJP-a. Prava obrane će u načelu biti nepovratno narušena kada se inkriminirajuće izjave dane tijekom policijskog ispitivanja bez pristupa branitelju koriste za osudu“. Zaključno, ako bi se iskazi okrivljenika, pribavljeni pri policijskom ispitivanju bez branitelja, kada se okrivljenik nije izriječno odrekao tog prava, koristili za kasniju osudu, to bi predstavljalo povredu načela pravičnog postupka.

Dakle, pravo zajamčeno doktrinom *Salduz*, ESLJP je ograničio isključivo na okrivljenike koji su ispitivani nakon što su uhićeni, dok su situacije u kojima osumnjičenik nije bio lišen slobode ocjenjivane drugačije. Načela postavljena doktrinom *Salduz* ESLJP je kasnijim odlukama potvrdio i razradio²⁷ u tzv. *Post-Salduz* praksi, na način da doktrina *Salduz* ne znači da osumnjičenik (uhićenik) mora imati branitelja tijekom ispitivanja u policijskoj postoji, već da mora imati pravo pristupa branitelju, ali se tog prava može i odreći. Isto tako, doktrina *Salduz* znači da osumnjičeniku (uhićeniku) koji želi ostvariti pravo na branitelja država to pravo mora omogućiti, te da uhićenik ima pravo na branitelja već od trenutka uhićenja, a ne samo od trenutka prvog policijskog ispitivanja.²⁸

²⁴ ESLJP, *Imbrioscia protiv Švicarske*, zahtjev br.13972/88, 24. studenog 1993.

²⁵ Valković, *op.cit.* (bilj. 9), str. 348.

²⁶ ESLJP, *VV, Salduz protiv Turske*, zahtjev br. 36391/02, 27. studenog 2008. godine, para. 55.

²⁷ De Hert, P., *European Human Rights law and the Regulation of European Criminal Law, lessons Learned from the Salduz Saga*, New Journal of European Criminal Law, br. 3/2010., str. 289.

²⁸ Valković, L.; Burić, Z., *Primjena izabranih elemenata prava na formalnu obranu iz prakse Europskog suda za ljudska prava u hrvatskom kaznenom postupku*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol. 18, br. 2/2011, str. 528. i 529.

Primjenjujući doktrinu Salduz Europski sud za ljudska prava donio je presude i protiv Republike Hrvatske u predmetima Mađer²⁹, Šebalj³⁰ i Dvorski³¹.

U predmetu Mađer Republika Hrvatska osuđena je za povredu članka 6. stavka 3. točka c) EKLJP-a zato jer uhićeniku nije bilo omogućeno da se tijekom policijskog ispitivanja brani uz pomoć branitelja. ESLJP je ocijenio da je od uhićenja do ostvarivanja prava na branitelja proteklo oko 40 sati, u tom razdoblju uhićenik u nekoliko navrata tražio prisutnost branitelja ispitivanju - nije se odrekao prava na branitelja, a policijski službenici u tom razdoblju ispitivali bez prisutnosti branitelja, a iskaz koji je dao policijskim službenicima u kasnijem se tijeku postupka koristio kao osnova za njegovu osudu.³²

Odluka ESLJP u predmetu Šebalj donesena je samo tjedan dana nakon odluke u predmetu Mađer. ESLJP je utvrdio povredu više konvencijskih prava, a između ostalog i povredu članka 6. stavka 3. točke c) EKLJP-a, s obzirom da je, na jednom od ispitivanja podnositelja zahtjeva policija ispitala bez nazočnosti branitelja. Podnositelj zahtjeva nije se odrekao prava na branitelja, a njegova osuda zasnivala se na navodnom priznanju koje je dao policiji bez nazočnosti branitelja.

2.2.2. Pravo na branitelja po vlastitom izboru na raspravi

Kako je već rečeno, pravo na branitelja po vlastitom izboru, kao jedan od elemenata koncepta pravičnog suđenja u kaznenim postupcima, jamči se u svim fazama postupka pa tako i u fazi rasprave. U predmetu Hanževački³³ ESLJP utvrdio je da je Republika Hrvatska povrijedila pravo podnositelja zahtjeva zajamčeno člankom. 6. stavak 3. točka c) zajedno sa člankom 6. stavak 1., s obzirom da je podnositelju zahtjeva uskratila mogućnost da se na raspravi brani uz pomoć branitelja po vlastitom izboru.

Za pravo na branitelja po vlastitom izboru u fazi rasprave značajna je i presuda Sannino. U predmetu Sannino³⁴, odvjetnik kojeg je izabrao podnositelj zahtjeva povukao se iz predmeta, a odvjetnik kojeg je sud imenovao da zastupa podnositelja zahtjeva bio je obaviješten o datumu sljedeće rasprave, ali ne i o njegovom imenovanju, što je dovelo do

²⁹ ESLJP, Mađer protiv Hrvatske, zahtjev br. 56185/07, 21. lipnja 2011. godine. Više u Valković, Burić, *op. cit.* (bilj. 28), str. 530-534.

³⁰ Više u Valković, Burić, *op. cit.* (bilj. 28), str. 535-540.

³¹ Više o presudi Dvorski pod točkom 2.6.1. ovog rada.

³² ESLJP, Mađer protiv Hrvatske, zahtjev br. 56185/07, 21. lipnja 2011. godine, para. 143., izjava odvjetnika P.B.: „pozivanje od policije bez mogućnosti da okrivljenik utječe na izbor branitelja, potpisivanje pripremljenog zapisnika o priznanju a odvjetnik nije bio prisutan ispitivanju uhićenika“ sve češća policijska praksa postupanja.

³³ ESLJP, Hanževački protiv Hrvatske, zahtjev br. 17182/07, 16. travnja 2009. godine.

³⁴ ESLJP, Sannino protiv Italije, zahtjev br. 30961/03, 27. travnja 2006. godine.

situacije na koju se žalio podnositelj zahtjeva, odnosno do činjenice da ga je na svakom ročištu zastupao drugi zamjenski odvjetnik. Ništa nije upućivalo na to da su zamjenski odvjetnici imali bilo kakva saznanja o slučaju, međutim, nisu zatražili odgodu kako bi se upoznali sa slučajem svog klijenta, niti su tražili da se ispituju svjedoci obrane koje je Okružni sud pozvao na prijedlog prva dva odvjetnika podnositelja zahtjeva. Doduše, podnositelj zahtjeva nikada nije obavijestio vlasti o poteškoćama koje je imao pripremajući svoju obranu što je Vlada ispravno istaknula. Podnositelj zahtjeva također nije stupio u kontakt sa svojim odvjetnicima koje je odredio sud kako bi od njih zatražio pojašnjenje o vođenju postupka i obrambenoj strategiji, niti se obratio sudskom registru kako bi pitao o ishodu suđenja. Međutim, Sud je smatrao da ponašanje podnositelja zahtjeva samo po sebi ne može osloboditi vlasti od njihove obveze da poduzmu korake kako bi zajamčili učinkovitost obrane optuženika. Navedeni nedostaci sudski imenovanih odvjetnika bili su očigledni, zbog čega su domaća tijela morala intervenirati. Međutim, ništa ne ukazuje na to da su poduzete mjere kako bi se optuženom zajamčila učinkovita obrana i zastupanje. Prema tome, došlo je do povrede članka 6. Konvencije.³⁵

2.3. Pravo na branitelja po vlastitom izboru kao relativno pravo

2.3.1. „Uskraćivanje pristupa odvjetniku“ i „uskraćivanje odabira odvjetnika“

Iako članak 6. stavak 3. točka c) EKLJP-a daje pravo svakome optuženome za kazneno djelo da ga brani branitelj po vlastitom izboru. Ipak, i bez obzira na važnost odnosa povjerenja između odvjetnika i branjenika ovo se pravo ne može smatrati apsolutnim, već podliježe mogućim ograničenjima. Opće je pravilo da se treba poštovati izbor odvjetnika međutim postoje i iznimke, odnosno neuvažavanje tj. ignoriranje izbora odvjetnika ukoliko postoje relevantni i dovoljni razlozi da se smatra da je to neophodno u interesu pravde. Sud je smatrao da, za razliku od slučajeva koji uključuju „uskraćivanje pristupa odvjetniku“ gdje se primjenjuje test uvjerljivih razloga, blaži zahtjev relevantnih i dostatnih razloga treba primjenjivati u situacijama „uskraćivanje odabira branitelja“ kada je zadatak Suda procijeniti je li u svjetlu postupka kao cjeline, na prava obrane izvršen „nepovoljan utjecaj“ u onakvoj mjeri kakva bi potkopala njegovu sveukupnu pravičnost.³⁶ Sud je smatrao da prvi korak treba biti ocjenjivanje je li prikazano, u svjetlu posebnih okolnosti svakog predmeta, da su postojali važni i dostatni razlozi za ometanje ili postupanje suprotno željama optuženika u pogledu

³⁵ *Ibid.*, para. 47 - 53.

³⁶ ESLJP, VV, Dvorski protiv Hrvatske, zahtjev br. 2573/11, 20. listopada 2015. godine, para. 81.

njegovog ili njezinog izbora pravnog pomoćnika.³⁷ Tamo gdje takvi razlozi postoje, Sud treba dalje ocijeniti sveukupnu pravičnost kaznenog postupka. Pri donošenju ocjene, Sud može uzeti u obzir različite činitelje, uključujući prirodu postupka i primjenu određenih profesionalnih uvjeta, okolnosti dodjeljivanja branitelja i postojanje prigoda za osporavanje istoga, učinkovitost braniteljeve pomoći, je li poštovano pravo okrivljenika da ne inkriminira sam sebe, dob okrivljenika, kao i upotrebu, od strane suda, svih izjava što ih je okrivljenik dao u relevantno vrijeme.³⁸ Sud nadalje ima na umu, kako je već i spomenuto, da je namjena Konvencije zajamčiti prava koja su praktična i učinkovita, a ne teoretska i iluzorna te da se pri utvrđivanju konvencijskih prava često mora promatrati dalje od privida i koncentrirati se na realnost situacije. U predmetima gdje okrivljenik nema pravnog zastupnika Sud je također uzeo u obzir mogućnost danu optuženiku da ospori autentičnost dokaza i suprotstavi se njihovom korištenju, je li okrivljenik u pritvoru, predstavljaju li takve izjave značajan element na kojemu se temeljila osuđujuća presuda i snagu drugih dokaza u predmetu.³⁹

Dakle, ESLJP smatra da kada okrivljenici imaju branitelja, nacionalni sudovi moraju poštovati želje branjenika, međutim sudovi mogu zanemariti te želje kada postoje opravdani i dovoljno valjani razlozi da bi se smatralo da je to neophodno u interesu pravde.⁴⁰ U predmetu Croissant podnositelj zahtjeva osporavao je odbijanje zamjene odvjetnika u kojega nije imao povjerenja, no koji je ipak imenovan od strane domaćeg suda u trenutku kada su podnositelju zahtjeva već pomagala dva odvjetnika za koje je pokazao povjerenje. U tom je kontekstu Sud utvrdio da su domaći sudovi imali mjerodavne i dovoljne temelje za postupanje suprotno željama okrivljenika, odnosno da izbjegavanje prekida ili odgađanja rasprave odgovara interesu pravde i može opravdati imenovanje branitelja protiv volje optuženika, a posebno cijeneći činjenicu da je imenovanje imalo i dodatne ciljeve tj. osiguranje odgovarajuće obrane za vrijeme cijelog postupka čije se trajanje, s obzirom na veličinu i složenost predmeta nije moglo točno predvidjeti, a imenovani branitelj imao je potrebne kvalifikacije za pravilnu obranu.⁴¹

Kriterije za ograničenje prava na slobodan izbor branitelja, kada postoje relevantni i dovoljni razlozi da se smatra da je to potrebno u interesu pravde, ustanovljene u presudi Croissant protiv Njemačke, ESLJP je dalje razradio u predmetu Zagorodny protiv Ukrajine.⁴²

³⁷ *Ibid.*, para. 82.

³⁸ *Ibid.*, para. 82.

³⁹ *Ibid.*, para. 82.

⁴⁰ ESLJP, Croissant protiv Njemačke, zahtjev br. 13611/88, 25. rujna 1992. godine, para. 29.

⁴¹ *Ibid.*, para. 28.

⁴² ESLJP, Zagorodny protiv Ukrajine, zahtjev br. 27004/06, 24. studenog 2011. godine.

Sud u tom predmetu ponavlja da je, iako nije apsolutno, pravo svakoga tko je optužen za kazneno djelo na učinkovitu obranu od strane odvjetnika jedno od temeljnih obilježja pravičnog suđenja. Osoba optužena za kazneno djelo koja se ne želi osobno braniti mora imati mogućnost pribjegavanja pravnoj pomoći po vlastitom izboru, međutim, ni ovo potonje pravo, kao što je već istaknuto, ne može se smatrati apsolutnim i, shodno tome, nacionalni sudovi mogu nadjačati okrivljenikov izbor kada postoje relevantni i dovoljni razlozi da se smatra da je to potrebno u interesu pravde.⁴³

U ovom slučaju, pravo podnositelja zahtjeva da slobodno bira svog branitelja bilo je ograničeno, budući da je zastupnik po njegovom izboru bio odvjetnik, ali ne i ovlašteni odvjetnik prema domaćem zakonodavstvu. Prema mišljenju Suda, takvo ograničenje slobodnog izbora branitelja samo po sebi ne može pokrenuti pitanje prema članku 6. stavku 3. točka c) EKLJP-a, budući da se posebne pravne kvalifikacije mogu zahtijevati kako bi se osigurala učinkovita obrana osobe i nesmetano funkcioniranje pravosudnog sustava. Međutim, kako je podnositelj zahtjeva tvrdio da je takvo ograničenje proglašeno neustavnim još u studenom 2000. godine, relevantno domaće zakonodavstvo moralo se uskladiti s odlukom Ustavnog suda. Zakonske izmjene u tu svrhu uvedene su u lipnju 2001. godine, ali su, prema Vladi, bile potrebne daljnje zakonodavne radnje. U vezi s ovom potonjom točkom, podnositelj zahtjeva se nije složio s Vladom, smatrajući da postojeći zakon ne predviđa ograničenje njegovog izbora odvjetnika te da je njegov izbor bio ograničen zbog pogrešnog tumačenja kaznenog postupovnog zakona od strane ukrajinskog Vrhovnog suda. U vezi s tim, Sud je primijetio da nije njegova zadaća odlučiti je li ograničenje podnositeljevog izbora odvjetnika rezultat nedostatka daljnjih zakonskih izmjena, kako je predložila Vlada, ili nedosljedne prakse u tumačenju odluke ukrajinskog Ustavnog suda, kako je tvrdio podnositelj. Sud je primijetio da domaća tijela nisu sugerirala da su interesi pravde bili opravdanje za ovo ograničenje podnositeljevog izbora odvjetnika. Sud je smatrao da, čak i pod pretpostavkom da ograničenje proizlazi, kao što je Vlada sugerirala, iz još nedovršenog postupka usklađivanja kaznenog procesnog zakonodavstva s odlukom Ustavnog suda, i dalje ostaje takva situacija kontinuirane neizvjesnosti u relevantnom domaćem zakonodavstvu. Plenarna sjednica Vrhovnog suda 2003. godine nije dovela do dosljedne i ujednačene primjene zakona. Sud je ranije smatrao da se miješanje u prava iz Konvencije ne može smatrati zakonitim samo zbog nepostojanja bilo koje pravne odredbe s kojom bi ono moglo biti u suprotnosti. Samo miješanje mora imati dovoljnu osnovu u domaćem zakonu kako ne bi

⁴³ *Ibid.*, para. 52.

bilo proizvoljno. Po mišljenju Suda, ostavljajući pitanje ograničavanja slobodnog izbora branitelja neriješenim dulje vrijeme, državna tijela su stvorila situaciju nespojivu s načelom pravne sigurnosti, koje se podrazumijeva u Konvenciji i predstavlja osnovni element vladavine prava. Sukladno tome, pravo podnositelja zahtjeva na slobodan izbor branitelja bilo je ograničeno na način koji nije u skladu sa zahtjevima članka 6. stavka 1. i 3. točke c) Konvencije.

S druge strane, kada je riječ o mogućim ograničenjima prava na pristup branitelju, relevantna je presuda *Salduz protiv Turske*,⁴⁴ ESLJP je utvrdio da se „*pristup branitelju*“ mora osigurati od prvog ispitivanja uhićenika od strane policije, osim ako posebne okolnosti slučaja ukazuju da postoje „uvjerljivi razlozi“ za ograničavanje tog prava. Ograničenja pristupa branitelju dopuštena su samo u iznimnim okolnostima, moraju biti privremene naravi, moraju se temeljiti na pojedinačnoj procjeni okolnosti slučaja te moraju biti u skladu s domaćim pravom. Međutim, čak i kada postoje uvjerljivi razlozi za iznimno ograničavanje pristupa branitelju takvo ograničenje ne smije nepropisno prejudicirati prava okrivljenika na temelju članka 6. EKLJP-a, odnosno u svakom pojedinom slučaju potrebno je utvrditi je li uskrata prava na branitelja bila opravdana i, ako jest, gledajući postupak u cjelini, da nije povrijedila pravo optuženog na pravično suđenje.⁴⁵ Dakle, time je otvorena mogućnost ograničenja prava na branitelja i u situacijama kada za to uopće ne postoje opravdani razlozi.

Značajniji predmeti u kojim se ESLJP bavio ograničenjem prava na branitelja i u njima razradio kriterij „uvjerljivih razloga“ iz presude *Salduz* su: *Ibrahim i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*⁴⁶, *Simeonovi protiv Bugarske*⁴⁷, *Beuze protiv Belgije*⁴⁸ te *Farruggia protiv Malte*⁴⁹.

U predmetu *Ibrahim i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva* ESLJP je ustanovio povredu članka 6. stavka 3. točka c) EKLJP-a međutim, samo u odnosu na jednog podnositelja, dok u odnosu na preostala tri podnositelja nije utvrdio povredu članka 6. stavka 3. točka c) EKLJP-a. Naime, trojica podnositelja zahtjeva pobjegla su s mjesta zločina te su kasnije uhićeni nakon detonacije eksplozivnih naprava u londonskom javnom prijevozu, koje nisu eksplodirale zbog neadekvatnog sustava eksploziva koji je služio kao detonator. Nakon uhićenja uskraćeno im je pravo na pristup branitelju (i to, prvom podnositelju zahtjeva dulje

⁴⁴ ESLJP, VV, *Salduz protiv Turske*, zahtjev br. 36391/02, 27. studenog 2008. godine.

⁴⁵ ESLJP, VV, *Ibrahim i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, zahtjev br. 50541/08, 50571/08, 50573/08 i 40351/09, 13. rujna 2016. godine, para. 82.

⁴⁶ *Ibid.*

⁴⁷ ESLJP, VV, *Simeonovi protiv Bugarske*, zahtjev br. 21980/04, 12. svibnja 2017. godine.

⁴⁸ ESLJP, *Beuze protiv Belgije*, zahtjev br. 71409/10, 9. studenog 2018. godine.

⁴⁹ ESLJP, *Farruggia protiv Malte*, zahtjev br. 63041/13, 4. lipnja 2019. godine, para. 98-99. i 104.

od 8 sati, od čega je ispitivan otprilike 3 sata sveukupno, drugom podnositelju zahtjeva na vrijeme od 7 sati od čega je ispitivan pola sata, a treći podnositelj zahtjeva ispitivan je svega 18 minuta, s time da je uskrata pristupa branitelju trajala čak 4 sata) radi provođenja tzv. „sigurnosnih razgovora“ koje policija provodi po hitnom postupku u cilju zaštite života i sprječavanja nastanka velike materijalne štete. Takvi se razgovori, sukladno domaćem zakonodavstvu, mogu provoditi bez nazočnosti branitelja i prije nego okrivljenik zatraži pravo na pravnu pomoć. Tijekom tih razgovora podnositelji su poricali sudjelovanje u spomenutom napadu. Na glavnoj raspravi izjavili su kako su sudjelovali u napadu, ali da je cijeli događaj zapravo bila obmana te kako do stvarne eksplozije nije ni trebalo doći. Izjave koje su dali prilikom sigurnosnih razgovora korištene su kao dokaz u postupku. Protiv njih je donesena osuđujuća presuda radi dogovora za počinjenje ubojstva te je svakom izrečena kazna zatvora u trajanju od 40 godina.⁵⁰ Četvrtog podnositelja zahtjeva policija je prvotno ispitala u svojstvu svjedoka. Tijekom razgovora dao je samoinkriminirajuće izjave otkrivši da se ubrzo nakon napada susreo s jednim od osumnjičenika i pomogao mu. Policija ga u ovom stadiju postupka nije uhitila niti obavijestila da nije dužan iskazivati niti da ima pravo na branitelja. Umjesto toga, ispitivan je u svojstvu svjedoka te je policija uzela njegovu pisanu izjavu. Naknadno je uhićen i obaviješten o pravu na branitelja. Tijekom kaznenog postupka pozivao se na pisanu izjavu koju je dao policiji i koja je tijekom kaznenog postupka korištena kao dokazno sredstvo. Protiv njega je donesena osuđujuća presuda radi pomaganja u bombaškom napadu te radi uskraćivanja informacija. Osuđen je na kaznu zatvora u trajanju od deset godina.⁵¹ Dana 16. prosinca 2014. godine Vijeće je donijelo presudu i utvrdilo da ne postoji povreda prava na pravični postupak iz članka 6. stavka 1. i 3. točke c) EKLJP-a u odnosu na sva četiri podnositelja zahtjeva.⁵² Predmet je potom upućen na odlučivanje Velikom vijeću koje je donijelo presudu 13. rujna 2016. godine.

Veliko vijeće presudilo je na jednak način kao i Vijeće u odnosu na prva tri podnositelja zahtjeva. U odnosu na četvrtog podnositelja zahtjeva utvrđena je povreda članka 6. stavka 1. i 3. točka c) EKLJP-a.⁵³ Veliko vijeće analiziralo je kriterije uvjerljivih razloga i donijelo zaključak da su ograničenja prava na pristup branitelju dopustiva samo u iznimnim okolnostima i moraju biti privremenog karaktera, a odluka o ograničenju mora se temeljiti na

⁵⁰ ESLJP, VV, Ibrahim i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva, zahtjev br. 50541/08, 50571/08, 50573/08 i 40351/09, 13. rujna 2016. godine para. 14 - 136.

⁵¹ *Ibid.*, para. 137 - 180.

⁵² ESLJP, Ibrahim i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva, zahtjev br. 50541/08, 50571/08, 50573/08 i 40351/09, 16. prosinca 2014. godine.

⁵³ ESLJP, VV, Ibrahim i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva, zahtjev br. 50541/08, 50571/08, 50573/08 i 40351/09, 13. rujna 2016. godine, para. 311.

pojedinačnoj procjeni posebnih okolnosti svakog konkretnog slučaja te mora biti u skladu s domaćim pravom.⁵⁴ Međutim, nepostojanje uvjerljivih razloga samo po sebi nije dovoljno da bi ESLJP utvrdio povredu članka 6. Konvencije. Potrebno je sagledati je li postupak u cjelini bio pravičan, usprkos ograničenju prava na pristup branitelju.⁵⁵ U odnosu na prva tri podnositelja zahtjeva, britanska vlada uspješno je dokazala postojanje hitne potrebe provođenja sigurnosnih razgovora s ciljem sprječavanja ozbiljnih štetnih posljedica za život i fizički integritet. Ograničenje je bilo utemeljeno na domaćem pravu, određeno obrazloženom odlukom i vremenski ograničeno. Uz postojanje uvjerljivih razloga za uskratu pristupa branitelju, Veliko vijeće zaključilo je da je postupak u cjelini bio pravičan. Izjave dane prilikom sigurnosnih razgovora bile su samo jedan od dokaza na kojima se temeljila optužba. Također, postojao je velik interes javnosti za istragu i kažnjavanje terorističkog napada.⁵⁶ Međutim, u odnosu na četvrtog podnositelja zahtjeva, Veliko vijeće smatralo je da Vlada nije ponudila uvjerljive razloge za uskratu pristupa branitelju i uskratu o pravu na šutnju. U domaćem pravu nije postojala nikakva pravna osnova koja bi opravdala takvo postupanje, odnosno ispitivanje po pravilima ispitivanja svjedoka, u trenutku kada je četvrti podnositelj zahtjeva već počeo davati samoinkrimirajuće izjave. Naprotiv, takvo postupanje policije bilo je suprotno propisanoj proceduri za takve situacije. Povrh svega, zapisnik s ispitivanja nije postojao, što je rezultiralo nemogućnošću kontrole policijskog postupanja od strane domaćih sudova i ESLJP. Četvrti podnositelj zahtjeva nakon konzultiranja s odvjetnikom nije povukao samoinkrimirajuću izjavu, štoviše, temeljio je svoju obranu na njoj. Tijekom rasprave nije ispitan policijski službenik koji je odobrio takvo ispitivanje. Državno tužiteljstvo je izjavu četvrtog podnositelja smatralo najvažnijom za postupak protiv njega jer je iz nje proizašla sumnja da je on sudjelovao u napadu. Na temelju te sumnje policija je poduzela druge radnje koje su dovele do podizanja optužnice. Veliko vijeće naglasilo je težinu djela ističući pritom da se opasnost od terorističkih prijetnji može neutralizirati isključivo učinkovitom istragom, progonom i kažnjavanjem svih sudionika. Međutim, imajući na umu konvencijske zahtjeve koji moraju biti ispunjeni u slučaju pretpostavke da postupak nije bio pravičan i kumulativne propuste počinjene prema četvrtom podnositelju zahtjeva, ESLJP je ustanovio povredu članka 6. stavka 1. i 3. točka c) EKLJP-a.⁵⁷

U predmetu je konkretiziran pojam uvjerljivih razloga kao svojevrsna nadogradnja Salduz doktrine, međutim može se smatrati korakom unatrag u zaštiti prava na branitelja u

⁵⁴ *Ibid.*, para. 258.

⁵⁵ *Ibid.*, para. 260.

⁵⁶ *Ibid.*, para. 275 - 294.

⁵⁷ *Ibid.*, para. 295 - 311.

policijskoj postaji, s obzirom da su otvorene relativno široke mogućnosti ograničenja tog prava, a samim time i relativizacije tog temeljnog prava obrane u najranijoj i najosjetljivijoj fazi postupka.⁵⁸ Međutim, veoma se teško ne složiti sa stajalištem ESLJP da je za vrijeme uskrate branitelja i provođenja sigurnosnih razgovora potreba za prevencijom daljnjih terorističkih napada bila glavni prioritet.⁵⁹ Ono što nedostaje u obrazloženju presude jest veza između te potrebe i potrebe za ograničenjem pristupa branitelju. Kao jedan od razloga može se smatrati mogućnost odgode u provođenju sigurnosnih razgovora, što je inicijalno tvrdila londonska policija. Uz to, policija je vjerojatno mislila da će osumnjičenici biti spremniji surađivati bez pomoći branitelja.⁶⁰ Kada se uzme u obzir da je prvom podnositelju zahtjeva bio uskraćen pristup branitelju dulje od 8 sati, od čega je ispitivan otprilike 3 sata sveukupno, drugom podnositelju uskraćen je pristup branitelju na vrijeme od 7 sati, od čega je ispitivan pola sata, a treći je podnositelj zahtjeva ispitivan svega 18 minuta, a uskrata pristupa branitelju trajala je čak 4 sata, nameće se zaključak da takvo obrazloženje nije dostatno.⁶¹

Da je presuda Ibrahim otvorila mogućnost vrlo širokog tumačenja mogućnosti dopuštenog ograničenja prava na branitelja u fazi policijskog postupanja, pokazuje daljnja judikatura, posebno presuda Simeonovi protiv Bugarske.⁶²

U predmetu Simeonovi protiv Bugarske podnositelj zahtjeva bio je uhićen zbog sumnje da je počinio razbojništvo i dva ubojstva, tijekom prva tri dana pritvora uskraćeno mu je pravo na pristup branitelju, a nakon tri dana dodijeljen mu je branitelj po službenoj dužnosti. ESLJP je ocijenio da pravičnost postupka u cjelini nije bila narušena iako je tijekom policijskog pritvora pravo na pristup branitelju bilo ograničeno, a nisu postojali uvjerljivi razlozi za takvo ograničavanje pristupa branitelju.⁶³ Uz to što je ESLJP ustanovio da u domaćem pravu nisu predviđena ograničenja prava na pristup branitelju tijekom policijskog pritvora,⁶⁴ ocijenio je da pravičnost postupka u cjelini nije bila narušena iz razloga što je podnositelj zahtjeva aktivno sudjelovao u postupku, porekao je svoje inicijalne izjave, a njegov odvjetnik osigurao je prikupljanje dokaza povoljnih za njega i osporavanje dokaza

⁵⁸ Ivičević Karas, Valković, *op. cit.* (bilj. 19), str. 423.

⁵⁹ Burić, Z., Re-Assessing the Jurisprudence of the European Court of Human rights on Police Interrogation – Case of Ibrahim and Others v. the United Kingdom, u: Duić, D.; Petrašević, T. (ur.), *EU Law in Context – Adjustment to Membership and Challenges of the Enlargement, EU and comparative law issues and challenges series*, Vol. 2, 2018., str. 346.

⁶⁰ *Ibid.*, str. 346. i 347.

⁶¹ ESLJP, VV, Ibrahim i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva, zahtjev br. 50541/08, 50571/08, 50573/08 i 40351/09, 13. rujna 2016. godine, Zajedničko djelomično protivno, djelomično suglasno mišljenje sudaca Sajó i Laffranquea, para. 23.

⁶² Ivičević Karas, Valković, *op.cit.* (bilj. 19), str. 423.

⁶³ ESLJP, VV, Simeonovi protiv Bugarske, zahtjev br. 21980/04, 12. svibnja 2017. godine, para. 11 - 21.

⁶⁴ *Ibid.*, para. 130.

optužbe. Nadalje, osuđujuća se presuda nije temeljila isključivo na priznanju koje je, između ostalog, dao u prisutnosti odvjetnika po vlastitom izboru. Slučaj je bio ispitan od strane tri različita suda koji su uzeli u obzir sve okolnosti slučaja. Sukladno tome, nikada nije uspostavljena nikakva uzročna veza između odsutnosti odvjetnika i priznanja koje je podnositelj zahtjeva dao kasnije, u nazočnosti odvjetnika po vlastitom izboru. ESLJP je utvrdio da odsutnost odvjetnika za vrijeme policijskog pritvora ni na koji način nije utjecala na pravo podnositelja da se brani šutnjom, pa stoga uskrata prava na pristup branitelju nije povrijedila pravičnost postupka u cjelini.⁶⁵

Presudivši na ovaj način, ESLJP je ponovio da pravo na pristup branitelju, iako jedno od temeljnih prava obrane, nije apsolutno i da podliježe ograničenjima. Međutim, presudom Simeonovi omogućeno je ograničenje prava na branitelja, kao temeljnog ljudskog prava, u situacijama kada za to ne postoje „uvjerljivi razlozi“, odnosno čak i onda kada za to ne postoje nikakvi razlozi i pri tom utvrđenje da zbog toga pravičnost postupka u cjelini nije narušena, što u biti predstavlja daljnji nazadak razvoja konvencijskog prava na branitelja u najranijim fazama postupka.

U predmetu *Beuze protiv Belgije*⁶⁶ podnositelj zahtjeva uhićen je i odveden u pritvor od strane francuske policije u izvršenju Europskog uhiđenog naloga koji je izdao belgijski istražni sudac za optužbe za ubojstvo s predumišljajem njegove bivše djevojke. Podnositelj zahtjeva ispitan je, prvo kad je bio u policijskom pritvoru, a potom od strane istražnog suca, oba puta bez pomoći ili prethodnog savjetovanja s odvjetnikom. Tek kad je istražni sudac donio odluku o pritvoru bilo mu je dopušteno konzultirati se s odvjetnikom. ESLJP je zaključio da je ispitivanje podnositelja zahtjeva na policiji i od strane istražnog suca bez prisutnosti branitelja dovelo do povrede prava iz članka 6. stavak 3. točka c) EKLJP-a jer nije bilo uvjerljivih razloga za ograničenje pristupa branitelju. Radilo se o više ispitivanja, inkriminirajuće izjave utjecale su na položaj podnositelja zahtjeva i imale su važnu ulogu u donošenju osuđujuće presude. Uz to, iskazi su bili prihvaćeni bez pravilne ocjene okolnosti u kojima su dani, a osim toga porotnici nisu dobili odgovarajuće upute na koji način cijiniti njihovu dokaznu vrijednost.⁶⁷

U predmetu *Farruggia protiv Malte* Sud je potvrdio da je njegovo ranije stajalište bilo da sustavno ograničenje prava na pristup branitelju dovodi, *ab initio*, do povrede Konvencije. U istoj presudi je zatim ponovio da je nakon presude *Beuze protiv Belgije* od tog načela

⁶⁵ *Ibid.*, para. 132 - 144.

⁶⁶ ESLJP, *Beuze protiv Belgije*, zahtjev br. 71409/10, 9. studenog 2018. godine.

⁶⁷ ESLJP, *VV, Ibrahim i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, zahtjev br. 50541/08, 50571/08, 50573/08 i 40351/09, 13. rujna 2016. godine, para. 193 - 195.

odstupljeno te je središnja uloga dana razmatranju pravičnosti postupka u cjelini. To uključuje mogućnost da se naknadnim vođenjem postupka isprave prethodni propusti.⁶⁸

2.3.2. Branitelj po vlastitom izboru i mogućnost plaćanja

Da bi pravo na izbor branitelja bilo praktično i učinkovito kako to zahtijeva Sud, ostvarivanje prava na izbor branitelja od najranijih faza postupka ne bi trebalo zavisiti od imovnog stanja okrivljenika.

Sukladno odredbi članka 6. stavak 3. točka c) EKLJP-a okrivljenik koji nema sredstava platiti branitelja ima pravo na besplatnu pravnu pomoć, te je ESLJP svoj stav o pravu na besplatnu pravnu pomoć i s tim pravom povezanim pravom na pravično suđenje iskazao u nizu presuda, od kojih je značajnija i Prežec protiv Hrvatske, a u kojoj je Sud naveo: „Iako nije apsolutno, pravo svako optuženog za kazneno djelo na učinkovitu obranu uz pomoć odvjetnika, koji se u slučaju potrebe službeno dodjeljuje, predstavlja fundamentalni element prava na pravično suđenje.“⁶⁹

Iako je priznato pravo da okrivljeni sam odabere odvjetnika, postavlja se pitanje treba li se to pravo priznati bez obzira na mogućnost plaćanja? Još je Europska komisija za ljudska prava usvojila restriktivno tumačenje u pogledu riječi „vlastiti izbor“, u smislu da EKLJP jamči pravo na pravnu pomoć po vlastitom izboru samo ukoliko osoba ima dovoljno sredstava da plati takvu pomoć.⁷⁰ Dakle, slobodu birati odvjetnika imaju samo one osobe koje imaju sredstva za plaćanje što je nezadovoljavajuće jer osoba koja nema dovoljno sredstava ne bi trebala biti diskriminirana iz novčanih razloga i trebao bi postojati određeni stupanj izbora kako bi se osigurala jednakost oružja, primjerice, dostavom liste službenih odvjetnika radi odabira branitelja s te liste.

2.4. Oblici ograničenja prava na branitelja po vlastitom izboru

Pravo okrivljenika da se brani uz pomoć branitelja po vlastitom izboru osnovna je pretpostavka zaštite ljudskih prava osoba koje su optužene ili osoba za koje postoje osnove sumnje da su počinile kaznena djela te predstavljaju okosnicu pravičnog suđenja. Kao što je

⁶⁸ ESLJP, Farrugia protiv Malte, zahtjev br. 63041/13, 4. lipnja 2019., Valković, L.; Konforta, M., *Praktična implementacija Direktiva o pravu na pristup branitelju i pravnoj pomoći u hrvatskom odvjetništvu*, Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu, vol. 26, br. 2/2019, str. 450.

⁶⁹ ESLJP, Prežec protiv Hrvatske, zahtjev br. 48185/07, 15. listopada 2009. godine, para 28.

⁷⁰ ESLJP, X protiv FRG, zahtjev br. 127/55, 1 ESLJP Yb (1956) 230 i 231.

već istaknuto, odnos povjerenja između branitelja i okrivljenika određen je prvenstveno slobodnim izborom branitelja. Upravo zbog važnosti toga odnosa povjerenja svakome se mora omogućiti da odabere branitelja koji će ga braniti tijekom kaznenog postupka.⁷¹

Ograničenja prava okrivljenika na branitelja po vlastitom izboru mogu se podijeliti na kvantitativna i kvalitativna. Svrha kvalitativnih ograničenja prvenstveno je osiguravanje dovoljne kvalitete obrane. Stoga je u većini pravnih sustava propisano da branitelj okrivljenika u kaznenom postupku može biti samo odvjetnik.⁷² Kvantitativna ograničenja odnose se prvenstveno na određivanje maksimalnog broja branitelja koje okrivljenik može imati u postupku. Tako, prema praksi ESLJP, pravo na slobodan izbor branitelja može biti ograničeno ako branitelj ne bi postupao u skladu s profesionalnom etikom, ako bi i on bio osumnjičen za kazneno djelo ili kada ne bi poštovao odredbe zakona o kaznenom postupku.⁷³ U predmetu Brandstetter protiv Austrije⁷⁴ ESLJP je utvrdio da nije došlo do kršenja EKLJP kada je nacionalni sud zabranio braniteljima izabranima od strane okrivljenika da ih brane, s obzirom da su i sami bili optuženi kao supočinitelji u istom kaznenom postupku, a u predmetu Baadar i Raspe protiv Njemačke⁷⁵ ESLJP je utvrdio da nije došlo do povrede EKLJP u slučaju kada je domaći sud uskratio obranu izabranom branitelju jer je on odbio nositi togu.

Pravo na branitelja može biti ograničeno u odnosu na samo pravo na branitelja te u odnosu na slobodan izbor branitelja. Ograničenje prava na branitelja determinirano je opravdanošću toga ograničenja, odnosno u svakom konkretnom slučaju ograničenja valja postaviti pitanje je li ono opravdano, te ako jest, u okolnostima svakog slučaja sagledanog u cjelini, je li time bilo narušeno pravo na pravičnost postupka.⁷⁶

2.4.1. Kratko razdoblje između podnositeljeva primitka obavijesti o sjednici vijeća žalbenog suda i stvarnog održavanja sjednice

U predmetnom potpoglavlju dat će se kratki pregled zaključka da kratko razdoblje između podnositeljeva primitka obavijesti o sjednici vijeća žalbenog suda i stvarnog

⁷¹ Mrčela, M.; Tripalo, D.; Valković, L., *Odabrana poglavlja EKLJP - kaznenopravni aspekti*, Pravosudna akademija, 2017. godina, str. 58. (dostupno na: <https://pak.hr/cke/obrazovni%20materijali/Odabrana%20poglavlja%20EKLJP%20%20kaznenopravni%20aspekt.pdf>), (24. 8. 2024.)

⁷² Pajčić, *op.cit.* (bilj. 12), str. 63.

⁷³ Mrčela, Tripalo, Valković, *op.cit.* (bilj.71), str. 58.

⁷⁴ ESLJP, Brandstetter protiv Austrije, zahtjev br. 211., 28. kolovoza 1991. godine, para. 53.

⁷⁵ ESLJP, Ensslin, Baader i Raspe protiv Njemačke, zahtjev br. 7572/76, 7586/76, 7587/76, 8. srpnja 1978. godine.

⁷⁶ ESLJP, Poitrimol protiv Francuske, zahtjev br. 14032/88, 23. studenog 1.993. godine; Salduz protiv Turske, ESLJP,VV, zahtjev br. 36391/02, 27. studenog 2008. godine

održavanja te sjednice ne predstavlja ograničenje podnositeljeva prava na odvjetnika po vlastitom izboru, a do kojeg se došlo analizom presuda ESLJP.

Tako nije utvrđena povreda prava podnositelja zahtjeva Miljenka Galovića⁷⁷ na pravično suđenje iz članka 6. stavak 1. i članka 6. stavak 3. točke b) i c) EKLJP-a u pogledu kratkog razdoblja tijekom kojeg je podnositelj zahtjeva morao pripremiti svoju obranu prije sjednice žalbenog suda. Podnositelj zahtjeva osuđen je za nekoliko prekršaja nasilja u obitelji, a u konačnici je i u kaznenom postupku temeljem optužnog prijedloga osuđen za nasilničko ponašanje u obitelji i zapuštanje ili zlostavljanje djeteta.

Pravno pitanje kojim se ESLJP, između ostalog, bavio u ovom predmetu je da kratko razdoblje između podnositeljeva primitka obavijesti o sjednici žalbenog suda i stvarnog održavanja te sjednice ne predstavlja ograničenja podnositeljeva prava na odgovarajuće vrijeme i mogućnost za pripremu obrane ni njegova prava da bude zastupan po odvjetniku po vlastitom izboru u kaznenom postupku protiv njega do te mjere da bi se moglo reći da nije imao pravično suđenje. Odnosno, nije došlo do povrede članka 6. stavka 3. točka c) EKLJP-a u tom pogledu.⁷⁸

Kad je riječ o pravu na odvjetnika, Sud je ponavljao da je pravo svakoga tko je optužen za kazneno djelo na djelotvornu obranu odvjetnika, dodijeljenog po službenoj dužnosti ako je potrebno, kako je zajamčeno člankom 6. stavkom 3. točkom c) EKLJP-a, jedna od temeljnih značajki pravičnog suđenja. Međutim, dodjeljivanje branitelja samo po sebi ne osigurava djelotvornost pomoći koju branitelj može pružiti svojoj stranci. Ipak, državu se ne može smatrati odgovornom za svaki nedostatak kod odvjetnika koji je postavljen u okviru sustava besplatne pravne pomoći. S obzirom na neovisnost pravne struke od države, vođenje obrane u osnovi je na okrivljeniku i njegovu branitelju, neovisno o tome imenuje li se branitelj iz sustava besplatne pravne pomoći ili se privatno financira. Nadležna nacionalna tijela dužna su na temelju članka 6. stavak 3. točka c) EKLJP-a intervenirati samo ako je propust odvjetnika iz sustava besplatne pravne pomoći da pruži djelotvornu pravnu pomoć očigledan ili ako su na drugi način u dovoljnoj mjeri obaviještena o tom propustu.⁷⁹

Prigovori podnositelja zahtjeva povezani su sa žalbenom fazom postupka i odnose se na podnositeljevu navodnu nemogućnost da pripremi obranu i angažira odvjetnika u kratkom razdoblju između njegova primitka obavijesti o sjednici žalbenog suda i stvarnog održavanja te sjednice. Sud je primijetio da je prvostupanjaska presuda donesena 14. srpnja 2009. godine,

⁷⁷ ESLJP, Miljenko Galović protiv Republike Hrvatske, zahtjev br. 45512/11, 31. kolovoza 2021. godine.

⁷⁸ *Ibid.*, para. 91.

⁷⁹ *Ibid.*, para. 83.

a 13. kolovoza 2009. godine dostavljena je E.H., branitelju kojega je izabrao podnositelj. I podnositelj zahtjeva i E.H. podnijeli su žalbe. Podnositelj zahtjeva također je otkazao punomoć E.H. Nakon toga je podnio nekoliko zahtjeva da kontaktira druge odvjetnike. Nadalje, Sud je primijetio da su nacionalni sudovi 9. rujna 2009. godine podnositelju zahtjeva postavili branitelja po službenoj dužnosti, S.A., nakon što je podnositelj otkazao punomoć E.H. Podnositelj je prigovorio da nema povjerenja u S.A. te je zatražio od suda da mu se omogući da kontaktira druge odvjetnike. Njegov je zahtjev prihvaćen - kontaktirao je nekoliko drugih odvjetnika, a tri odvjetnika posjetila su ga u zatvoru. Međutim, podnositelj nije angažirao drugog odvjetnika.⁸⁰

Dana 2. studenoga 2009. godine žalbeni je sud odbio žalbe koje su podnijeli podnositelj zahtjeva i E.H. te je potvrdio prvostupanjsku presudu. Dana 20. siječnja 2010. godine Vrhovni sud ukinuo je presudu žalbenog suda i vratio je predmet na ponovno odlučivanje. Treba naglasiti da je žalbeni sud trebao odlučiti o žalbama koje su podnositelj zahtjeva i E.H. podnijeli 19. odnosno 31. kolovoza 2009. godine te da u vrijeme kada je Vrhovni sud vratio predmet žalbenom sudu podnositelj zahtjeva nije mogao podnositi daljnje žalbe ni dopuniti svoje prethodne žalbe. Nema nikakvih naznaka, a podnositelj zahtjeva nikada nije iznio nikakve tvrdnje u tom pogledu, da nije imao dovoljno vremena i mogućnosti za pripremu žalbe, ili da nije imao pomoć odvjetnika u vezi sa žalbom, ili da je bio spriječen u pripremi žalbe u bilo kojem drugom pogledu.⁸¹

Sud je naglasio i da je tijekom cijelog suđenja pred prvostupanjskim sudom podnositelja zahtjeva zastupao E.H., odvjetnik po njegovu vlastitom izboru, te da je imao dovoljno vremena i mogućnosti da se posavjetuje s tim odvjetnikom i pripremi svoju obranu. Stoga je u fazi kada je Vrhovni sud vratio predmet žalbenom sudu na ponovno ispitivanje žalbi podnositelja zahtjeva i E.H. podnositelj zahtjeva već bio iskoristio pomoć svog izabranog odvjetnika i imao dovoljno vremena za pripremu obrane.⁸² S tim u vezi, Sud napominje da je podnositelj zahtjeva, uz pomoć odvjetnika, iznio svoju obranu pred istražnim sucem i na suđenju pred prvostupanjskim sudom te je u tri navrata dostavio dodatne pisane argumente obrane. Nacionalni sudovi pružili su podnositelju zahtjeva dovoljno prilika da angažira drugog odvjetnika, ali on to nije učinio.⁸³ U svojoj usmenoj i pisanoj obrani, kao i u žalbama, podnositelj zahtjeva detaljno je analizirao predmet i opširno je upućivao na sve

⁸⁰ *Ibid.*, para. 84 i 85.

⁸¹ *Ibid.*, para. 86.

⁸² *Ibid.*, para. 87.

⁸³ *Ibid.*, para. 88.

glavne dokaze, uključujući mišljenja vještaka i iskaze svjedoka.⁸⁴ S obzirom na konkretne okolnosti predmeta, Sud je smatrao da kratko razdoblje između podnositeljeva primitka obavijesti o sjednici žalbenog suda i stvarnog održavanja te sjednice nije dovelo do ograničenja podnositeljeva prava na odgovarajuće vrijeme i mogućnost za pripremu obrane ni njegova prava da bude zastupan po odvjetniku (po vlastitom izboru) u kaznenom postupku protiv njega do te mjere da bi se moglo reći da nije imao pravično suđenje.⁸⁵

2.5. Odricanje od prava na branitelja po vlastitom izboru prema praksi ESLJP

ESLJP je u više predmeta utvrdio da ni slovo ni duh članka 6. Konvencije ne sprječavaju osobu da se svojom slobodnom voljom, izričito ili prešutno, odrekne prava na jamstva pravičnog suđenja⁸⁶. Međutim, da bi odricanje od prava na jamstva pravičnog suđenja bilo učinkovito za svrhe Konvencije, odricanje od prava na sudjelovanje u suđenju mora biti utvrđeno na nedvosmislen način i uz minimalne zaštitne mjere razmjerne njegovoj važnosti.⁸⁷ Nadalje, ne smije biti u suprotnosti s bilo kojim važnim javnim interesom.⁸⁸ Konkretno, da bi odricanje bilo učinkovito, mora se pokazati da je podnositelj zahtjeva razumno mogao predvidjeti posljedice svog ponašanja.⁸⁹

Dakle, članak 6. Konvencije ne sprječava osobu, uključujući i okrivljenika u kaznenom postupku, da se svojom slobodnom voljom, bilo izričito, bilo prešutno, odrekne prava na jamstva pravičnog suđenja, odnosno prava na branitelja po vlastitom izboru. To odricanje od prava na branitelja po vlastitom izboru mora biti dobrovoljno i nedvojbeno, ali može se i podrazumijevati odnosno proizlaziti iz određenog ponašanja stranke u postupku. Međutim, odricanje od prava, pa tako i prava na branitelja po vlastitom izboru, mora biti utvrđeno na nedvosmislen način i praćeno s minimumom zaštite sukladno njegovoj važnosti. Osim toga, ono ne smije biti u suprotnosti s bilo kojim važnim javnim interesom. Uz to, prije nego što se ocijeni da se okrivljenik, po njegovom ponašanju, implicitno odrekao važnog

⁸⁴ *Ibid.*, para. 89.

⁸⁵ *Ibid.*, para. 90.

⁸⁶ Vidjeti predmet Kwiatkowska protiv Italije (dec.), zahtjev br. 52868/99, 30. studenog 2000. godine.

⁸⁷ Vidjeti ESLJP, Šebalj protiv Hrvatske, zahtjev br. 4429/09, 28. lipnja 2011. godine.

⁸⁸ Vidjeti Sejdic protiv Italije, zahtjev br. 56581/00, para. 86, i Colozza protiv Italije, zahtjev br. 89, 12. veljače 1985. godine, para. 28.

⁸⁹ Vidjeti *mutatis mutandis*, ESLJP, VV, Idalov protiv Rusije, zahtjev br. 5826/03, 22. svibnja 2012. godine, para. 173.

prava na temelju članka 29. Ustava odnosno članka 6. Konvencije, mora biti vidljivo da je on u vezi s time mogao razumno predvidjeti posljedice svog ponašanja.⁹⁰

Valja dodati da okrivljenik ni na koji način ne smije biti pod pritiskom, odnosno ne smije biti prisiljen na odricanje od prava na branitelja po vlastitom izboru. Primjerice, u predmetu Yeremenko protiv Ukrajine⁹¹ ESLJP je jednoglasno utvrdio da je u postupku pred ukrajinskim sudovima na štetu podnositelja zahtjeva, između ostalog, povrijeđen i članak 6. stavak 3. točka c) EKLJP-a budući je okrivljenik bio prisiljen potpisati izjavu kojom otkazuje punomoć svom izabranom branitelju.

2.6. Analiza odabranih presuda Europskog suda za ljudska prava u odnosu na pravo na branitelja po vlastitom izboru

U ovom dijelu poglavlja analizirat će se pravni standard „informirani odabir“ u kontekstu prava na branitelja po vlastitom izboru kroz presude Europskog suda za ljudska prava.

2.6.1. Vlastiti informirani odabir branitelja kao dio prava na pravično suđenje - analiza presude Dvorski protiv Republike Hrvatske

U predmetu Dvorski⁹² utvrđena je povreda prava podnositelja zahtjeva Ivana Dvorskog na pravično suđenje iz članka 6. stavak 1. i članka 6. stavak 3. točka c) EKLJP-a zbog nemogućnosti pristupa osumnjičenika branitelju po vlastitom izboru. Vijeće ESLJP-a prvotno je 5. studenog 2013. godine utvrdilo da podnositelju zahtjeva u domaćem kaznenom postupku nije bilo povrijeđeno pravo na obranu, no preispitivanjem predmeta u skladu sa zahtjevom podnositelja Veliko vijeće Europskog suda utvrdilo je da ukupnost okolnosti ispitivanja podnositelja zahtjeva pred policijom predstavlja povredu čl. 6. stavka 1. i stavka 3. točka c) EKLJP-a.

Činjenice predmeta mogu se sažeti kako slijedi. Podnositelj zahtjeva uhićen je kao osumnjičenik u vezi s tri ubojstva, oružanom pljačkom i paležom. Prije početka policijskog ispitivanja, roditelji podnositelja zahtjeva angažirali su odvjetnika G.M. koji je bio pripravan

⁹⁰ USRH, U-III-5561/2020, 4. ožujka 2021. godine, točka 6.6.

⁹¹ ESLJP, Anatolij Yeremenko protiv Ukrajine, zahtjev br. 22287/08 od 15. prosinca 2022. godine.

⁹² ESLJP, VV, Dvorski protiv Hrvatske, zahtjev br. 25703/11, 20. listopada 2015. godine.

braniti podnositelja zahtjeva, što je mogućnost koju hrvatsko pravo zakonski predviđa. Angažirani odvjetnik G.M. odmah se javio u policijsku postaju kako bi sreo svog klijenta. Ipak, tom je odvjetniku policija odbila pristup do podnositelja zahtjeva, navodno zbog toga što nije podnio pisanu punomoć. Podnositelj zahtjeva nije obaviješten niti o prisutnosti odvjetnika u policijskoj postaji ni o aktivnosti njegovog/njegovih roditelja. Podnositelj zahtjeva priznao je da je počinio ta kaznena djela tijekom početnog policijskog ispitivanja u prisutnosti drugog odvjetnika, koji je slučajno bio nekadašnji načelnik policije u području gdje je podnositelj zahtjeva držan u pritvoru. Vlada je tvrdila da je podnositelj zahtjeva odabrao ovog odvjetnika s popisa kojega mu je dala policija, što bi značilo da je imao odvjetnika po svojem vlastitom odabiru. Prema domaćim sudovima, podnositelj zahtjeva priznao je počinjenje u prisutnosti odvjetnika prema svojem vlastitom odabiru. To početno priznanje upotrijebljeno je kao dokaz u postupku.⁹³

Dakle, u predmetu Dvorski podnositelj zahtjeva namjerno je držan u neznanju u pogledu njegovih mogućnosti pri odabiru odvjetnika, dok je odvjetniku angažiranom od strane roditelja podnositelja zahtjeva uskraćen pristup k njemu. Pri pojavi takvih činjenica postoji razlog vjerovati da je policija pokušala manipulirati obranom i potom pribavila priznanje koje su domaći sudovi upotrebljavali kao dokaz bez ikakvog ozbiljnog ispitivanja navedenog kršenja prava podnositelja zahtjeva na obranu, odnosno na branitelja po vlastitom izboru.

Novi standard ustanovljen u presudi Dvorski je pravo na informirani odabir, a uz taj standard vezuje se više pitanja:

a) Obuhvaća li pravo na pristup odvjetniku po vlastitom izboru pravo na upotrebu pravne pomoći od početnih faza postupka (istraga i zaštita od samooptuživanja)?⁹⁴

Sud je ponovio da, čak i ako je prvenstvena svrha članka 6. Konvencije, u onoj mjeri u kojoj se odnosi na kaznene postupke, osigurati pravično suđenje od strane „suda” nadležnog od „podizanja optužnice za kazneno djelo”, ne slijedi da članak nema nikakvu primjenu u istražnim postupcima. Stoga članak 6. stavak 3. može biti mjerodavan prije nego što se predmet uputi na suđenje ako, i u onoj mjeri u kojoj, pravičnost suđenja može biti ozbiljno ugrožena početnim nepridržavanjem njegovih odredbi. Kako je Sud već presudio usvojim prethodnim presudama, pravo opisano u članku 6. stavak 3. točka c) EKLJP-a je jedan

⁹³ *Ibid.*, para. 10 - 20.

⁹⁴ *Ibid.*, para. 1 - Zajedničko suglasno mišljenje sudaca Kalaydjieva, Pinto de Albuquerquea i Turkovića.

element, između ostalih, koncepta pravičnog suđenja u kaznenim postupcima sadržanog u članku 6. stavku 1. EKLJP-a.⁹⁵

Sud je presudio da, kako bi uživao svoje pravo na obranu, odnosno pravo na branitelja po vlastitom izboru, okrivljenik treba inače imati učinkovitu pomoć odvjetnika od početnih faza postupka koje su odlučujuće za uspjeh obrane u svim naknadnim kaznenim postupcima. Sud je također prepoznao da se okrivljenik često nađe u posebno ranjivom položaju u toj fazi postupka, i u većini slučajeva to se jedino može na odgovarajući način kompenzirati putem usluge odvjetnika čiji je zadatak, između ostaloga, pomoći osigurati da se poštuje pravo okrivljenika da ne inkriminira samoga sebe.⁹⁶

U takvim okolnostima, Sud je smatrao važnim da od početnih faza postupaka osoba optužena za počinjenje kaznenog djela, koja se ne želi sama braniti, mora imati mogućnost pravne pomoći prema vlastitom izboru.⁹⁷ Ovo proistječe iz same formulacije članka 6. stavka 3. točke c) koja jamči da „[s]vatko optužen za kazneno djelo ima najmanje sljedeća prava: ... da se brani ... uz branitelja po vlastitom izboru ...”, i općenito je priznato u međunarodnim normama o ljudskim pravima kao mehanizam za osiguravanje učinkovite obrane okrivljenika. Sud naglašava da pravičnost postupka zahtijeva da okrivljenik treba moći pribaviti cijeli niz usluga posebice povezanih s pravnom pomoći.⁹⁸

b) Što sadrži pravo na odabir odvjetnika, odnosno pravo na slobodan i informiran odabir?

Očigledno, ovaj se predmet kao cjelina odnosi na dva osnovna pitanja: je li odabir podnositelja zahtjeva bio bez ikakvog pritiska ili prisile od strane policije i, ako policija nije primijenila nikakav pritisak ili prisilu, je li podnositelja zahtjeva trebao zastupati odvjetnik prema njegovom vlastitom odabiru ili onaj što su ga odabrali njegovi roditelji, čak i u okolnostima gdje je podnositelj zahtjeva, pod značajnim emocionalnim pritiskom, odlučio dati iskaz kojim priznaje počinjenje kaznenih djela.

Dakle, središnje pitanje u predmetu Dvorski jest jesu li tijela vlasti poduzela nužne aktivne korake kako bi osigurala učinkovito uživanje prava podnositelja zahtjeva na pravnu pomoć prema njegovom vlastitom odabiru – drugim riječima, da mu daju informacije koje su

⁹⁵ Vidjeti ESLJP Imbrioscia protiv Švicarske, zahtjev br. 13972/88 24. studenoga 1993. godine, para. 36 i 37 i Salduz protiv Turske ESLJP, VV, zahtjev br. 36391/02, 27. studenog 2008. godine, para. 50.

⁹⁶ Vidjeti ESLJP, Pavlenko protiv Rusije, zahtjev br. 42371/02, 1. travnja 2010. godine, para. 101.

⁹⁷ Za detaljnije obrazloženje vidi ESLJP, Martin protiv Estonije, zahtjev br. 35985/09, 30. svibnja 2013. godine, para. 90 i 93.

⁹⁸ *Ibid.*, para. 28.

im poznate, a koje su mu u kontekstu domaćeg prava bile nužne kako bi izvršio informiran odabir odvjetnika. Kako je većina zaključila, „policija nije obavijestila podnositelja zahtjeva niti o dostupnosti odvjetnika G.M. da ga savjetuje ni da je G.M. prisutan u Policijskoj postaji Rijeka”⁹⁹ i stoga, kako to presuda naglašava „premda je podnositelj zahtjeva formalno odabrao da ga odvjetnik M.R. zastupa tijekom policijskog ispitivanja, taj odabir nije bio informirani odabir”¹⁰⁰ stoga što podnositelj zahtjeva nije imao saznanja da je drugi odvjetnik, kojega su angažirali njegovi roditelji, došao u policijsku postaju kako bi ga vidio, a vjerojatno i kako bi ga zastupao.

Sukladno hrvatskom Zakonu o kaznenom postupku, policija je obvezna pomoći osumnjičenicima u pribavljanju informacija koje su im nužne za informirani odabir branitelja, dajući im popis prihvatljivih odvjetnika. U svjetlu domaćih pravnih odredbi koje ovlašćuju srodnike tuženika da angažiraju odvjetnike za njih i nakon toga ovlašćuju tuženike da odbiju angažirati odvjetnika kojega su angažirali njihovi srodnici, te također omogućuju usmeno davanje punomoći pred tijelom koje provodi postupak, bilo je nužno, čim je podnositelj zahtjeva izrazio želju da angažira odvjetnika, izvijestiti ga da su njegovi roditelji već angažirali odvjetnika za njega.¹⁰¹

Tužena država nikada nije osporavala da policija nije izvijestila podnositelja zahtjeva o odvjetniku kojega su angažirali njegovi roditelji, niti je dala ikakvo objektivno razumno obrazloženje za taj propust, dok je podnositelj zahtjeva odbio odvjetnika kojega je on odabrao i povukao svoj iskaz kojim je inkriminirao samoga sebe čim je to bilo moguće – već sljedećeg dana. Niti je Vlada zadovoljila teret dokazivanja pokazavši da je podnositelju zahtjeva osigurana pravična prigoda da uživa svoje pravo na odvjetnika prema vlastitom odabiru.¹⁰² Jedini razlog koji je Vlada navela za neizvršavanje podnositelja zahtjeva da su njegovi roditelji angažirali G.M. kao njegovog odvjetnika bila je činjenica da G.M., prema viđenju policije i domaćih sudova, nije imao ispravnu punomoć da zastupa podnositelja zahtjeva u mjerodavno vrijeme. U vezi s time, Sud je primijetio da je G.M. tvrdio pred nacionalnim tijelima vlasti da je zapravo imao pisanu punomoć koju su mu dali roditelji podnositelja zahtjeva 14. ožujka 2007. godine. To je pobijeno u domaćem postupku, premda ne uvjerljivo. U svakom slučaju, uskraćivanje takve informacije zbog čisto formalnih razloga – na primjer, zbog toga što odvjetnik nije imao pisanu punomoć – u okolnostima u kojima je odvjetnik zastupao podnositelja zahtjeva u prethodnom predmetu i bio je u kontaktu s majkom

⁹⁹ ESLJP, VV, Dvorski protiv Hrvatske, zahtjev br. 25703/11, 20. listopada 2015. godine, para. 112.

¹⁰⁰ *Ibid.*, para. 93.

¹⁰¹ *Ibid.*, para. 9 - Zajedničko suglasno mišljenje sudaca Kalaydjieva, Pinto de Albuquerque i Turkovića

¹⁰² *Ibid.*, para. 10 - Zajedničko suglasno mišljenje sudaca Kalaydjieva, Pinto de Albuquerque i Turkovića

podnositelja zahtjeva u Italiji putem telefona, i policija je bila upoznata sa svime time, nije bilo moguće objektivno i razumno opravdati.¹⁰³ Konačno, Vlada je također tvrdila da je podnositelj zahtjeva imao priliku birati iz popisa dežurnih odvjetnika 14. ožujka 2007. godine, no nisu dali Sudu primjerak tog popisa. Podnositelj zahtjeva je tvrdio da takav popis uopće nije postojao. Vlada je odgovorila da arhiv policijske postaje nije čuvao takve popise. Umjesto toga su podnijeli popis navodno s istim sadržajem kao onaj iz 2007. godine. U svjetlu postojanja dvije proturječne izjave o postojanju popisa iz 2007. godine, teret dokazivanja treba biti na Vladi u pogledu njihove tvrdnje da je takav popis postojao i da je isti dan podnositelju zahtjeva. Bilo je na Vladi da dokaže pozitivnu činjenicu da je taj popis postojao i da je podnositelj zahtjeva odabrao odvjetnika s tog popisa. Nije bilo na podnositelju zahtjeva da dokaže negativnu činjenicu da taj popis nije postojao i da nije imao priliku odabrati odvjetnika na taj način. Vlada je propustila učiniti mjerodavne dokaze dostupnima Sudu.¹⁰⁴

Dakle, sve navedeno je dovoljno da opravda zaključak da je neosiguravanje mjerodavnih informacija podnositelju zahtjeva bio štetan propust, uslijed čega je podnositelju zahtjeva na pogrešan način uskraćen njegov branitelj kojega je prvoga odabrao. Drugim riječima, došlo je do miješanja u njegovo pravo na slobodan i informiran odabir odvjetnika. Takvo miješanje neizbježno stvara sumnje da policija možda nije postupala u dobroj vjeri te je stoga možda propustila osigurati učinkovito uživanje prava podnositelja zahtjeva na obranu na temelju članka 6. stavak 3. točke c) i pravičnost suđenja na temelju članka 6. stavak 1. EKLJP-a.¹⁰⁵

c) Jesu li postojali važni i dostatni razlozi u interesu pravde da se ograniči pravo na odabir odvjetnika po vlastitom izboru?

Bez obzira na važnost povjerljivosti odnosa između odvjetnika i njegovog klijenta, ovo pravo nije apsolutno. Ono nužno podliježe određenim ograničenjima gdje se ono povezuje s besplatnom pravnom pomoći i također gdje je na sudovima da odluče zahtijevaju li interesi pravde da okrivljenika brani branitelj kojega oni imenuju. Sud je dosljedno presuđivao da nacionalne vlasti moraju uzimati u obzir želje tuženika u pogledu njegovog izbora pravnog zastupnika, no mogu postupiti suprotno tim željama kada postoji važna i

¹⁰³ *Ibid.*, para. 11 - Zajedničko suglasno mišljenje sudaca Kalaydjieve, pinto de Albuquerquea i Turkovića

¹⁰⁴ *Ibid.*, para. 12 - Zajedničko suglasno mišljenje sudaca Kalaydjieve, pinto de Albuquerquea i Turkovića

¹⁰⁵ *Ibid.*, para. 13 - Zajedničko suglasno mišljenje sudaca Kalaydjieve, pinto de Albuquerquea i Turkovića

dostatna podloga da bi se to smatralo nužnim u interesu pravde.¹⁰⁶ Kada takve podloge nema, ograničenje slobodnog izbora branitelja bi uključivalo kršenje članka 6. stavka 1. zajedno sa stavkom 3. točka c) EKLJP-a kada bi se time nepovoljno utjecalo na obranu podnositelja zahtjeva, uzimajući u obzir postupak kao cjelinu.¹⁰⁷

Štoviše, uzimajući u obzir prethodno spomenuta pitanja, kako je Sud potvrdio u svojoj presudi u predmetu *Salduz*, kako bi pravo na pravično suđenje ostalo „praktično i učinkovito”, članak 6. stavak 1. zahtijeva da, u pravilu, pristup odvjetniku treba osigurati od prvog policijskog ispitivanja osumnjičenika osim ukoliko je pokazano u svjetlu posebnih okolnosti svakog predmeta da postoje uvjerljivi razlozi da se ograniči ovo pravo. Čak i kada uvjerljivi razlozi mogu iznimno opravdati uskraćivanje pristupa odvjetniku, takvo ograničenje, bez obzira na njegovo opravdanje, ne smije neopravdano ugroziti prava okrivljenika na temelju članka 6. Prava na obranu u načelu će biti nepovratno ugrožena kada se inkriminirajuće izjave dane tijekom policijskog ispitivanja bez pristupa odvjetniku upotrebljavaju za pribavljanje osuđujuće presude.¹⁰⁸

Sud je primijetio da je jedini razlog kojega je Vlada navela za nedopuštanje pristupa G.M. podnositelju zahtjeva bila činjenica da G.M., prema viđenju Vlade, nije imao ispravnu punomoć za njegovo zastupanje. Istovremeno, Vlada nije osporavala da podnositelj zahtjeva nije bio obaviješten u mjerodavno vrijeme da ga je G.M. pokušavao vidjeti u policijskoj postaji. Ipak, Sud je primijetio da je G.M. tvrdio pred nacionalnim tijelima vlasti da su mu roditelji podnositelja zahtjeva zapravo dali pisanu punomoć 14. ožujka 2007. godine. Čini se da te tvrdnje nikada nisu uvjerljivo opovrgnute u domaćem postupku. Štoviše, u spis predmeta, koji je sastavio istražni sudac 15. ožujka 2007. godine kada je mu je policija dovela podnositelja zahtjeva, zaprimljena je pisana punomoć.¹⁰⁹

Mjerodavno domaće pravo jasno je u pogledu činjenice da branitelja može angažirati sam osumnjičenik ili njegovi rođaci, uključujući njegove roditelje. Cilj članka 65. stavka 3. Zakona o kaznenom postupku, koji određuje da bliski rođaci okrivljenika mogu angažirati

¹⁰⁶ Vidjeti *ESLJP*, *Croissant protiv Njemačke* *ESLJP*, zahtjev br. 13611/88, 25. rujna 1992. godine, para. 29; *Meftah i drugi protiv Francuske*, *VV*, zahtjev br. 32911/96, 35237/97 i 34595/97, para. 45; *Mayzit protiv Rusije*, zahtjev br. 63378/00, 20. siječnja 2005. godine, para. 66; *Klimentyev* zahtjev br. 46503/99, 16. studenog 2006. godine, para. 116; *Vitan protiv Rumunjske*, zahtjev br. 42084/02, 25. ožujka 2008. godine, para. 59; *Pavlenko protiv Rusije*, zahtjev br. 42371/02, 1. travnja 2010. godine, para. 98; *Zagorodniy protiv Ukrajine*, zahtjev br. 27004/06, 24. studenog 2011. godine, para. 52.

¹⁰⁷ Vidjeti *ESLJP*, *Croissant protiv Njemačke*, zahtjev br. 13611/88, 25. rujna 1992. godine, para. 31; *Meftah i drugi protiv Francuske*, *VV*, zahtjev br. 32911/96, 35237/97 i 34595/97, para. 46 - 47; *Vitan*, protiv Rumunjske, zahtjev br. 42084/02, 25. ožujka 2008. godine, para. 58 - 64.; *Zagorodniy protiv Ukrajine*, zahtjev br. 27004/06, 24. studenog 2011. godine, para. 53 - 55.

¹⁰⁸ Vidjeti *ESLJP*, *VV*, *Salduz protiv Turske*, zahtjev br. 36391/02, 27. studenog 2008. godine, para. 55 - 57. i *Panovits protiv Cipra*, zahtjev br. 4268/04, 11. prosinca 2008. godine, para. 66.

¹⁰⁹ *ESLJP*, *VV*, *Dvorski protiv Hrvatske*, zahtjev br. 25703/11, 20. listopada 2015. godine, para. 94 i 95.

odvjetnika, no da okrivljenik može izričito odbiti odabranog odvjetnika, ne može biti postignut osim ako je okrivljenik obaviješten da su njegovi ili njezini bliski rođaci angažirali odvjetnika za njega odnosno nju. To je, u svakom slučaju, obvezivalo policiju da bar obavijesti podnositelja zahtjeva da je G.M. došao u policijsku postaju i da su ga njegovi roditelji ovlastili da ga zastupa. Ipak, policija je propustila obavijestiti podnositelja zahtjeva o tome, te je također odbila G.M.-u pristup k njemu.¹¹⁰ Taj propust i odbijanje teško može biti objašnjeno činjenicom da je podnositelj zahtjeva kasnije potpisao punomoć kojom ovlašćuje M.R. da bude prisutan tijekom njegovog policijskog ispitivanja. Kako je već spomenuto, tako je postupio niti u jednom trenutku ne bivajući svjestan da mu odvjetnik G.M. pokušava pomoći nakon što su ga tako uputili njegovi roditelji.¹¹¹ Niti dokumenti u spisu kaznenog predmeta ne otkrivaju nikakvo opravdanje za propuste i postupke policije koji su doveli do toga da je podnositelju zahtjeva uskraćena mogućnost odabira želi li da mu G.M. pomaže tijekom ispitivanja. Štoviše, sukladno pisanom zapisniku o usmenom svjedočenju podnositelja zahtjeva danoga pred istražnim sucem 15. ožujka 2007. godine, dan nakon njegovog uhićenja, podnositelj zahtjeva je naveo da je njegov odabrani odvjetnik G.M. i da su mu policijski službenici uskratili pristup do G.M. Također je rekao da nije angažirao M.R. kao svog odvjetnika.¹¹² U tim okolnostima, Sud nije bio uvjeren da je osporavano ograničenje mogućnosti podnositelja zahtjeva da imenuje G.M. da ga zastupa od početne faze policijskog ispitivanja, koje ograničenje je proisteklo iz postupka policije, imalo uporište u važnim i dostatnim razlozima.¹¹³

Dakle, zaključno Europski sud je utvrdio da dokumenti u spisu kaznenog predmeta koji je bio predmet ovog postupka pred Sudom „*ne otkrivaju nikakvo opravdanje za propuste i postupke policije koji su doveli do toga da je podnositelju zahtjeva uskraćena mogućnost odabira želi li da mu G. M. pomaže tijekom ispitivanja*“.¹¹⁴ Drugim riječima, Europski sud nije bio uvjeren da je postupanje policije koje se sastojalo u ograničavanju informacije, a koja

¹¹⁰ *Ibid.*, para. 96.

¹¹¹ *Ibid.*, para. 97.

¹¹² *Ibid.*, para. 98.

¹¹³ Za primjere važnih i dostatnih razloga vidjeti ESLJP, Meftah i drugi protiv Francuske, VV, zahtjev br. 32911/96, 35237/97 i 34595/97, para. 45; Mayzit protiv Rusije, zahtjev br. 63378/00, 20. siječnja 2005. godine, para. 68; Popov protiv Rusije, zahtjev br. 26853/04, 13. srpnja 2006. godine, para. 173; i također Zagorodniy protiv Ukrajine, zahtjev br. 27004/06, 24. studenog 2011. godine, para. 53, u vezi s manjkom kvalifikacija zastupnika; Vitan protiv Rumunjske, zahtjev br. 42084/02, 25. ožujka 2008. godine, para. 59 - 63., gdje se odvjetnik po odabiru tuženika nije pojavio na suđenju, bez opravdanog razloga; Croissant protiv Njemačke ESLJP, zahtjev br. 13611/88, 25. rujna 1992. godine, para. 30, u vezi s imenovanjem dodatnog odvjetnika radi osiguravanja ispravnog provođenja postupka; Prehn protiv Njemačke (odluka), zahtjev br. 40451/06, 24. kolovoza 2010. godine, u vezi sa zamjenom odvjetnika koji nije djelovao u istom sudu i nalazi se daleko, čime se ometa ispravno odvijanje postupka; i Klimentyev zahtjev br. 46503/99, 16. studenog 2006. godine, para. 118, gdje je tuženika zastupalo nekoliko odvjetnika, pri čemu neki od njih nisu mogli sudjelovati u postupku).

¹¹⁴ ESLJP, VV, Dvorski protiv Hrvatske, zahtjev br. 25703/11, 20. listopada 2015. godine, para. 98.

je onda dovela do ograničenja mogućnosti podnositelja da ga G. M. zastupa od početne faze policijskog ispitivanja, imala „*uporište u važnim i dostatnim razlozima*“.¹¹⁵

d) Je li se podnositelj zahtjeva odrekao svog prava da ga zastupa odvjetnik po njegovom vlastitom odabiru?

Sud je presudio da članak 6. Konvencije ni slovom ni svojim duhom ne sprječava osobu da se vlastitom voljom, bilo izričito ili prešutno, odrekne prava jamstva na pravično suđenje. Međutim, takvo odricanje mora, da bi proizvodilo učinke za potrebe Konvencije, biti utvrđeno na nedvosmislen način i ne smije biti suprotno bilo kojem važnom javnom interesu i mora biti praćeno minimalnim jamstvima koja su razmjerna njegovoj važnosti.¹¹⁶ S tim u vezi, može se ponoviti da je pravo na branitelja, kao temeljno pravo među onima koja sačinjavaju pojam pravičnog suđenja i osiguravanja učinkovitosti ostalih jamstava opisanih u članku 6. Konvencije, najbolji primjer onih prava koja zahtijevaju posebnu zaštitu standarda „poznavanja i inteligentnog odricanja” utvrđenog u sudskoj praksi Suda. Prema viđenju Suda, takav se standard treba primjenjivati na odabir odvjetnika podnositelja zahtjeva u ovom predmetu.¹¹⁷ Kako je Sud već primijetio, podnositelj zahtjeva nije imao saznanja da je G.M., kojega su angažirali njegovi roditelji, došao u policijsku postaju kako bi se susreo s njim. Sud također primjećuje da je podnositelj zahtjeva osporavao ono što je okarakterizirao kao „nametanje” odvjetnika M.R. tijekom policijskog ispitivanja, prvo prilikom njegovog početnog ispitivanja pred istražnim sucem i kasnije tijekom cijelog postupka. U tim okolnostima, nije moguće tvrditi da se potpisivanjem punomoći i davanjem izjave policiji podnositelj zahtjeva nedvojbeno odrekao, bilo prešutno ili izrijekom, bilo kojeg prava koje je imao na temelju članka 6. Konvencije da ga zastupa odvjetnik odabran na temelju njegovog informiranog odabira.¹¹⁸

e) Je li ugrožena pravičnost postupka kao cjeline? Pravo na odabir branitelja po vlastitom izboru kao dio prava na pravično suđenje.

Posvetivši se potom pitanju je li posljedično ograničenje uživanja informiranog odabira odvjetnika podnositelja zahtjeva nepovoljno utjecalo na pravičnost postupka kao cjeline, Sud odmah primjećuje da je iskaz podnositelja zahtjeva policiji upotrijebljen za

¹¹⁵ *Ibid.*, para. 99.

¹¹⁶ *Ibid.*, para. 100.

¹¹⁷ *Ibid.*, para. 101.

¹¹⁸ *Ibid.*, para. 102.

njegovo osuđivanje, premda taj iskaz nije imao središnju ulogu u optužnici tužiteljstva. Također je točno da je prvostupanjski sud promatrao njegov iskaz u svjetlu cjeline dokaza izvedenih pred njim. Konkretno, prilikom osuđivanja podnositelja zahtjeva, prvostupanjski sud pozivao se na izjave brojnih svjedoka koji su tijekom suđenja unakrsno ispitani, na izvješća brojnih vještaka i zapisnike o istrazi na mjestu zločina te na pretrage i privremeno oduzete predmete, kao i na mjerodavne fotografije i ostale fizičke dokaze. Dodatno, prvostupanjski sud na raspolaganju je imao priznanja podnositeljevih suoptuženika dana tijekom suđenja te ni podnositelj zahtjeva ni itko od suoptuženika nikada nisu tvrdili da je bilo koje njihovo pravo bilo povrijeđeno kad su dali te izjave.¹¹⁹ Također, podnositelj zahtjeva tijekom kaznenog postupka nikad nije prigovorio da mu odvjetnik M. R. nije pružio odgovarajuću pravnu pomoć. Štoviše, u njenoj završnoj riječi na kraju suđenja, zastupnica podnositelja zahtjeva je zatražila da sud – u slučaju odbacivanja izjave njenog klijenta da nije kriv uzme u obzir, prilikom izricanja osude podnositelja zahtjeva, njegovo priznanje dano policiji i njegovo iskreno kajanje.¹²⁰

U pogledu načina na koji je M.R. odabran da zastupa podnositelja zahtjeva, Sud ukazuje na članak 177. stavak 5. Zakona o kaznenom postupku, koji zahtijeva da okrivljenik treba biti prvo pozvan da angažira odvjetnika prema svom vlastitom odabiru. Samo u slučajevima kada odvjetnik kojega ga je osumnjičenik isprva odabrao ne može prisustvovati policijskom ispitivanju u određenom vremenskom roku, treba odabrati zamjenskog odvjetnika s popisa dežurnih odvjetnika danog nadležnom policijskim tijelima od strane županijskih podružnica Hrvatske odvjetničke komore. Ipak, nema uvjerljivog dokaza u dokumentima podnesenima Sudu je li se pridržavalo tih postupaka u predmetu podnositelja zahtjeva. Sud je smatrao nezadovoljavajućom okolnost da upotrijebljene procedure i donesene odluke nisu pravilno dokumentirane kako bi se izbjegle sve sumnje što su proistekle zbog neopravdanog pritiska u pogledu poštivanja odabira odvjetnika.¹²¹ Sud primjećuje da zapisnik o policijskom ispitivanju podnositelja zahtjeva ukazuje da je M.R. došao u policijsku postaju oko 19:45 sati 14. ožujka 2007. godine i da je ispitivanje podnositelja zahtjeva počelo u 20:10 sati. Nema naznake točnog vremena kada su podnositelj zahtjeva i M.R. stvarno počeli razgovarati, niti tamo postoji ikakvo objašnjenje zašto ta informacija nije dana u zapisniku o ispitivanju. Sud također primjećuje da izjava D.H., Županijskog državnog odvjetnika u Rijeci, ukazuje da je M.R. razgovarao s podnositeljem zahtjeva nasamo približno deset minuta. Presuda

¹¹⁹ *Ibid.*, para. 103.

¹²⁰ *Ibid.*, para. 104.

¹²¹ *Ibid.*, para. 105.

Županijskog suda u Rijeci ukazuje da je M.R. došao u policijsku postaju u 19:45 sati i da je ispitivanje podnositelja zahtjeva počelo u 20:10 sati. To je potvrđeno u presudi Vrhovnog suda. Prema mišljenju Suda, bez nagađanja o učinkovitosti pravne pomoći što ju je pružio M.R., ovo razdoblje se čini razmjerno kratko imajući na umu opseg i ozbiljnost optužbi koje uključuju tri točke optužnice za teška ubojstva i dodatne točke optužnice za oružanu pljačku i palež.¹²²

U ovom kontekstu treba uzeti u obzir i zahtjeve iz članka 6. stavka 3.b) da okrivljeniku treba dati dovoljno vrijeme i prostor za pripremu njegove ili njezine obrane. G.M. bi već bio dostupan da pomogne podnositelju zahtjeva ujutro, dugo prije no što je ispitivanje počelo i bio je odvjetnik koga je podnositelj zahtjeva poznavao iz ranijeg predmeta. Da je bio obaviješten od strane policije da je G.M. prisutan i da je stvarno odabrao G.M. da ga zastupa, podnositelj zahtjeva bi imao znatno više vremena da se pripremi za ispitivanje.¹²³ U vezi s time, Sud ponovno naglašava važnost istražne faze za pripremu kaznenog postupka jer dokazi prikupljeni u ovoj fazi određuju okvir u sklopu kojeg će se na suđenju razmatrati kazneno djelo koje se stavlja na teret, i naglašava da osobi optuženoj za počinjenje kaznenog djela treba već u ovoj fazi omogućiti pribjegavanje pravnoj pomoći prema njegovom ili njezinom odabiru. Pravičnost postupka zahtijeva da okrivljenik treba moći pribaviti cijeli niz usluga posebice povezanih s pravnom pomoći. U ovom pogledu, branitelj mora moći osigurati, bez ograničenja, temeljne aspekte obrane te osobe: razgovor o predmetu, organiziranje obrane, prikupljanje dokaza koji su u prilog okrivljeniku, pripremanje za ispitivanje, potporu okrivljeniku u nepovoljnom položaju i provjeravanje uvjeta pritvora.¹²⁴ Kada osumnjičenik, kao u ovom predmetu, tvrdi da je imenovanje ili njegov odabir odvjetnika utjecao na ili doveo do davanja inkriminirajuće izjave od strane osumnjičenika na samom početku kaznene istrage, potreban je pažljiv nadzor od strane tijela vlasti, posebno nacionalnih sudova. Ipak, obrazloženje koje su nacionalni sudovi upotrebljavali u ovom predmetu u vezi s pravnim osporavanjem što ga je iznio podnositelj zahtjeva, u odnosu na način na koji je policija pribavila njegovo priznanje, bilo je daleko od značajnoga. Niti prvostupanjski sud ni istražni sudac ni bilo koje drugo nacionalno tijelo vlasti nisu poduzeli nikakve korake kako bi se pribavilo svjedočenje G.M. ili uključenih policijskih službenika kako bi se utvrdile mjerodavne okolnosti što se odnose na posjet G.M. Policijskoj postaji Rijeka dana 14. ožujka 2007. godine u vezi s policijskim ispitivanjem podnositelja zahtjeva. Posebice, nacionalni

¹²² *Ibid.*, para. 106.

¹²³ *Ibid.*, para. 107.

¹²⁴ *Ibid.*, para. 108.

sudovi nisu pokušali dati pravo obrazloženje kojim se potkrepljuje ili opravdava njihova odluka, u smislu vrijednosti pravičnog suđenja za kazneno djelo, kako je ugrađeno u članak 6. Konvencije.¹²⁵ U tim okolnostima, uzimajući u obzir cilj Konvencije, koji je zaštititi prava koja su praktična i učinkovita, Sud nije uvjeren da je podnositelj zahtjeva imao učinkovitu priliku osporiti okolnosti u kojima je M.R. odabran da ga zastupa tijekom policijskog ispitivanja.¹²⁶

Pri određivanju je li, uzimajući u obzir kazneni postupak kao cjelinu, podnositelj zahtjeva imao prigodu da se „pravično ispita njegov slučaj” u smislu članka 6. stavka 1., Sud mora uzeti u obzir aktivnosti policije u pogledu učinkovitog sprečavanja pristupa podnositelja zahtjeva, na samom početku istrage, odvjetniku kojega je odabrala njegova obitelj i sprečavanja slobodnog odabira njegovog vlastitog odvjetnika, te posljedice postupka policije na kasniji kazneni postupak. Primjerice, ako osumnjičenik primi pomoć kvalificiranog odvjetnika, kojega obvezuje profesionalna etika, umjesto drugog odvjetnika kojega bi on ili ona moguće radije imenovao, to samo po sebi nije dovoljno da pokaže kako je cijelo suđenje bilo nepravično – pod uvjetom da nema dokaza očigledne nesposobnosti ili pristranosti. U ovom se predmetu može pretpostaviti da je posljedica postupka policije bila ta da je u njegovom prvom iskazu danom policiji, umjesto da se branio šutnjom što je mogao učiniti, podnositelj zahtjeva iznio priznanje koje je kasnije upotrijebljeno kao dokaz protiv njega. Također je značajno da se tijekom istrage i kasnijeg suđenja podnositelj zahtjeva nije oslanjao na svoje priznanje, osim u smislu ublažavanja nepovoljne situacije u vezi s kaznom, no iskoristio je prvu prigodu, pred istražnim sucem, da ospori način na koji je policija pribavila priznanje od njega. Premda je bilo drugih dokaza protiv njega, Sud ne može zanemariti značajan vjerojatan utjecaj njegovog početnog priznanja na daljnji razvoj kaznenog postupka protiv njega. Ukupno uzevši, prema viđenju Suda, objektivna posljedica postupka policije, u sprečavanju odvjetnika kojega je odabrala obitelj podnositelja zahtjeva da ostvari pristup k njemu, bila je takva da je potkopala pravičnost kasnijeg kaznenog postupka u onoj mjeri u kojoj je početni inkriminirajući iskaz podnositelja zahtjeva prihvaćen kao dokaz.¹²⁷

Dakle, imajući u vidu utvrđenja Europskog suda, koja su se odnosila na početnu fazu kaznenog postupka, odnosno na policijsko ispitivanje, a vezano za pitanje je li onda u predmetu Dvorski bila ugrožena pravičnost postupka kao cjeline, Europski sud utvrdio je da je ukupna pravičnost kaznenog postupka koji se vodio protiv podnositelja zahtjeva bila

¹²⁵ *Ibid.*, para. 109.

¹²⁶ *Ibid.*, para. 110.

¹²⁷ *Ibid.*, para. 111.

narušena zbog toga što: a) policija nije obavijestila podnositelja zahtjeva niti o dostupnosti odvjetnika G.M. da ga savjetuje ni da je G.M. prisutan u Policijskoj postaji Rijeka, pa mu je postupanjem državnih tijela uskraćeno pravo da ga zastupa odvjetnik na temelju njegovog informiranog odabira; b) je podnositelj prilikom policijskog ispitivanja priznao kazneno djelo u prisutnosti odvjetnika koji nije bio njegov (puni informirani) izbor; c) je to priznanje korišteno u kasnijoj fazi kaznenog postupka kao dokaz; d) nacionalni sudovi u tijeku kaznenog postupka nisu ispravno obradili ovo pitanje obrane, a posebice nisu poduzeli odgovarajuće korektivne mjere kojima bi osigurali pravičnost kaznenog postupka kao cjeline. Navedeni faktori su „nepovratno ugrozili prava podnositelja zahtjeva na obranu“ te su potkopali pravičnost postupka kao cjeline, odnosno Europski sud zaključio je da je podnositelju povrijeđeno pravo na pravično suđenje, te je došlo do povrede članka 6. stavka 1. i stavka 3. točka c) EKLJP-a.¹²⁸

2.6.1.1. Zaključna analiza presude

Slijedom navedenog, u predmetu Dvorski utvrđena je povreda prava na pravično suđenje iz članka 6. EKLJP-a s obzirom da tijekom ispitivanja u policiji podnositelj zahtjeva nije imao pravo na odabir odvjetnika po vlastitom izboru. ESLJP je istaknuo da glavno pitanje nije uskrata odvjetnika tijekom policijskog ispitivanja, već pravo podnositelja na odvjetnika po njegovom izboru. Dakle, bez obzira na činjenicu da je podnositelj zahtjeva formalno odabrao odvjetnika, s liste dežurnih odvjetnika, da ga zastupa prilikom ispitivanja u policiji (te da je tijekom ispitivanja priznao počinjenje kaznenog djela), imao je pravo biti obaviješten da su njegovi roditelji angažirali drugog odvjetnika. ESLJP smatra da taj njegov odabir nije bio informiran, budući da nije imao saznanja da je u policijsku postaju došao i drugi odvjetnik kojeg su angažirali njegovi roditelji. ESLJP je ocijenio da se postupanje policije sastojalo u ograničavanju informacije, a koja je onda dovela do ograničenja mogućnosti podnositelja zahtjeva da ga od početne faze policijskog ispitivanja zastupa odvjetnik na temelju njegovog informiranog odabira. Time je podnositelju zahtjeva ugroženo pravo na obranu, a samim time i pravičnost postupka kao cjeline.¹²⁹ Pri tome je Sud uzeo u obzir čitav niz okolnosti vezanih uz postupanje policije, iz kojih se moglo zaključiti da ono ne samo da nije bilo u skladu sa zakonom, nego je, sasvim moguće, uključivalo i zlouporabe. Naime, očito je ignorirana

¹²⁸ *Ibid.*, para. 112.

¹²⁹ Usporediti sa Valković, *op.cit.* (bilj. 9), str. 356. i 357.

zakonom dopuštena mogućnost angažiranja branitelja od strane okrivljenikovih roditelja, a uz to država nije mogla predložiti važne dokaze zakonitog postupanja policije, poput primjerice liste branitelja po službenoj dužnosti za odabir, koja je navodno bila predložena podnositelju zahtjeva kao uhićeniku. Povrh svega, za branitelja s navodno ponuđene liste odabran je upravo odvjetnik koji je svojevremeno bio načelnik Policijske uprave Primorsko-goranske, u koju ulazi u policijska postaja čiji službenici su u konkretnom slučaju postupali prema podnositelju zahtjeva. Konačno, podnositelj zahtjeva se na navedene nepravilnosti pritužio još u ranim fazama postupka istražnom sucu, što također u konkretnim okolnostima doprinosi vjerodostojnosti njegovih navoda. Dakle, sve su navedene okolnosti, uz druge okolnosti istaknute u analizi presude, u cjelokupnom kontekstu očito utjecale na ocjenu Suda i utvrđenje povrede prava na branitelja po vlastitom izboru u predmetu *Dvorski*.

Zaključno, pravo na pristup odvjetniku zaista obuhvaća pravo na upotrebu pravne pomoći prema vlastitom odabiru od početnih faza postupka, što implicira pravo na informiran i slobodan odabir. Posljedično, svjesno uskraćivanje mjerodavnih informacija osumnjičeniku kada on ili ona odabire odvjetnika predstavlja nedopušteno uskraćivanje odabira odvjetnika.

Podnositeljevo priznanje nije bio jedini osuđujući dokaz protiv podnositelja, a domaći sud je utvrdio da je ono dobiveno bez povrede ijednog podnositeljevog konvencijskog prava. O iznuđivanju iskaza ili prisili policije u slučaju *Dvorski* niti za Europski sud nije bilo govora. Dodatno, činjenica da je podnositelj, kao punoljetna i poslovno sposobna osoba, priznao kaznena djela u prisutnosti odvjetnika kojem je samovoljno prethodno potpisao punomoć i s kojim se prethodno konzultirao, u predmetu *Dvorski* očito nije bila dovoljna da Europski sud utvrdi kako nije bilo povrede čl. 6. Konvencije s obzirom na kazneni postupak u cjelini, vjerojatno imajući u vidu sve već navedene okolnosti koje su dovele u sumnju zakonitost i „dobronamjernost“ policijskog postupanja. Također, iako nije sud treće instance, Europski sud upustio se u detaljno ocjenjivanje pojedinih dokaza i njihovog utjecaja na konačni ishod domaćeg kaznenog postupka, što nije uobičajeno i predstavlja izniman način postupanja.

2.6.2. Razvoj „vlastitog informiranog odabira branitelja“ nakon presude u predmetu *Dvorski*

Činilo se da presuda u predmetu *Dvorski* predstavlja jasan, unison i suveren stav Europskog suda u pogledu pravičnosti kaznenog postupka i pitanja prava obrane u pogledu izbora odvjetnika. No, je li tome baš tako? Možda je razvoj daljnje sudske prakse najavio

sudac Vehabović upravo u predmetu Dvorski zaključkom svojeg izdvojenog mišljenja u kojem je iskazao neslaganje s većinom i glasao da u predmetu Dvorski nije došlo do povrede Konvencije, a svoje izdvojeno mišljenje završio je riječima: „Konačno, jako me zanima kako će se sudska praksa razvijati u budućnosti u pogledu pravičnosti kaznenog postupka i pitanja pravnog zastupanja širom Europe danas u svjetlu ove presude“.

Presuda u predmetu Dvorski donesena je velikom većinom glasova Velikog vijeća, šesnaest naprema jedan, te se moglo smatrati da je Europski sud zauzeo čvrsto stajalište da je ugrožena pravičnost postupka u cjelini, odnosno da je došlo do povrede prava na obranu zbog uskrate prava zastupanja odvjetnika na temelju informiranog odabira. No, pravo na branitelja po vlastitom izboru imalo je svojevrсни vrhunac u presudi Dvorski protiv Hrvatske, nakon čega je nastupilo razdoblje slabljenja dosegnutih standarda.¹³⁰ Nakon presude Dvorski, Europski sud se ponovno primarno poziva na supsidijarni princip konvencijske zaštite, prema kojemu procjenjuje pravičnost kaznenog postupka kao cjeline, ne umanjujući pri tom zaštitu prava okrivljenika niti smanjenje opsega primjene. Isto će se prikazati u nastavku rada, kroz analizu predmeta Goran Kovačević protiv Hrvatske gdje je Sud utvrdio da nije došlo do povrede članka 6. stavaka 1. i 3. točke c) EKLJP-a, uz činjenicu da je podnositelj zahtjeva prigovor istaknuo tek u fazi rasprave, za razliku od predmeta Dvorski gdje je prigovor bio istaknut već kod istražnog suca.

a) Goran Kovačević protiv Hrvatske

U predmetu Goran Kovačević protiv Hrvatske¹³¹ podnositelj zahtjeva je prigovorio da je njegovo suđenje bilo nepravično jer mu je tijekom boravka u policijskoj postaji bio uskraćen pristup odvjetniku te je bio prisiljen iznijeti inkriminirajuće izjave protiv svojih suoptuženika. Pozvao se na članak 6. stavke 1. i 3. točku c) EKLJP-a, odnosno isticao je prigovor da je na dan njegova uhićenja njegova sestra angažirala odvjetnika D.H.-a kako bi ga zastupao, ali su policijski službenici D.H.-u onemogućili ulaz u policijsku postaju.

Sud je primijetio da je policija ispitala podnositelja 22. listopada 2010. U izvješću o ispitivanju navedeno je da je podnositelj obaviješten o svom pravu na šutnju i pravu na angažiranje odvjetnika po vlastitom odabiru koji može prisustvovati ispitivanju, te da je on odbio angažirati odvjetnika, a zatim je priznao da je u kolovozu 2010. godine u dva navrata

¹³⁰ Katić, N., *Pravo na odabir branitelja kao dio prava na pošteno suđenje - napušta li Europski sud stajalište zauzeto u presudi Dvorski protiv Hrvatske*, 2018. godina, IUS INFO - Pravni informacijski portal. Dostupno na: <https://www.iusinfo.hr/aktualno/u-sredistu/pravo-na-odabir-branitelja-kao-dio-prava-na-posteno-su%C4%91enje-napusta-li-europski-sud-stajaliste-zauzeto-u-presudi-dvorski-protiv-hrvatske-33483> (14.8.2024.)

¹³¹ ESLJP Goran Kovačević protiv Hrvatske, zahtjev br. 34804/14, 12. travnja 2018. godine.

djelovao kao posrednik pri prodaji amfetamina te da je u razdoblju između 2008. i 2010. godine u nekoliko navrata kupio kokain od D.Š.-a. Sud je primijetio da je podnositelj potpisao izvješće o ispitivanju bez primjedbi.¹³²

Nadalje, Sud je primijetio da je prema izvješću o ispitivanju pred istražnim sucem 22. listopada 2010. godine podnositelj dvaput bio obaviješten o pravu na šutnju i pravu na angažiranje odvjetnika po vlastitom odabiru, međutim, ostao je pri odluci da ne želi angažirati odvjetnika i ponovio izjave koje je dao policiji. Nadalje je izjavio da, osim što su primijenili silu tijekom njegovog uhićenja, nema nikakvih prigovora glede ponašanja policijskih službenika tijekom boravka u policijskoj postaji, te nije imao nikakvih primjedbi glede nedostatka pravnog zastupanja tijekom ispitivanja od strane policije. Potpisao je izvješće o ispitivanju bez primjedbi.

Sud je primijetio da je podnositelj pušten na slobodu nakon što ga je istražni sudac ispitao 22. listopada 2010. godine. Mišljenje Suda jest da je podnositelj zahtjeva u tom trenutku već mogao iznijeti problem navodnog uskraćivanja pristupa odvjetniku tijekom njegova ispitivanja od strane policije. Međutim, u tom pogledu nije iznio nikakve primjedbe. Osim toga, Sud je primijetio da ga je od 3. prosinca 2010. nadalje zastupao odvjetnik po njegovu izboru, stoga se moglo očekivati da će dobiti pravni savjet u vezi sa svojim položajem u istražnom postupku. Bez obzira na to, čak i uz podršku svog odvjetnika, nije podnio nikakav prigovor zbog navodnog uskraćivanja pristupa odvjetniku tijekom ispitivanja od strane policije.

Sud nadalje primjećuje da je suđenje protiv podnositelja započelo 4. siječnja 2011. godine i da nije iznio problem nedostatka pravnog zastupnika tijekom ispitivanja od strane policije sve do rasprave održane 1. srpnja 2011. Sud ne vidi nikakvo razumno opravdanje za odgađanje prigovora. Mišljenje je Suda da činjenica da je podnositelj dao usmenu izjavu tek na kraju suđenja ne znači da nije mogao podnijeti prigovor ranije tijekom postupka. To posebno ima smisla ako se uzme u obzir činjenica da su podnositelj zahtjeva i njegov odvjetnik D.P. prije rasprave održane 1. srpnja 2011. godine prisustvovali dvjema raspravama tijekom kojih je raspravni sud prikupio izjave optuženika, ispitao svjedoke i izveo druge dokaze, pri čemu ni podnositelj zahtjeva ni njegov odvjetnik ni u jednom trenutku nisu spomenuli pitanje navodnog uskraćivanja pristupa odvjetniku tijekom ispitivanja od strane policije.¹³³

¹³² *Ibid.*, para. 71.

¹³³ *Ibid.*, para. 74.

Stoga, (i) budući da je nakon uhićenja 21. listopada 2010. godine podnositelj zahtjeva nekoliko puta bio obaviješten o pravu na angažiranje odvjetnika po vlastitom izboru koji bi mogao prisustvovati ispitivanju, ali (ii) s obzirom na to da je podnositelj zahtjeva pred policijom i istražnim sucem ipak ostao pri odluci da ne želi odvjetnika, i (iii) uzimajući u obzir činjenicu da je podnositelj iznio problem nedostatka pravnog zastupanja tijekom ispitivanja od strane policije tek na kraju suđenja, iako ga je od 3. prosinca 2010. godine nadalje zastupao odvjetnik po vlastitom izboru D.P., Sud zaključuje da se podnositelj zahtjeva izrijeckom i nedvosmisleno odrekao prava da ga zastupa odvjetnik tijekom ispitivanja od strane policije.

Sud ne može prigovoriti domaćim sudovima što su odbacili te prigovore kao nevjerodostojne. Konkretno, iako ga je od 3. prosinca 2010. godine nadalje zastupao odvjetnik po njegovu odabiru D.P., podnositelj zahtjeva je tek na raspravi održanoj 1. srpnja 2011. godine prvi put iznio to pitanje. Štoviše, D.H., odvjetnik kojeg je navodno angažirala podnositeljeva sestra, a koji je zastupao D.Š.-a, podnositeljeva suoptuženika u postupku, također je prvi put spomenuo to pitanje na raspravi 1. srpnja 2011. godine, stoga je mišljenje Suda da podnositelj nije iznio dokazivi prigovor da njegovo odricanje nije bilo svjesno i informirano. Ako se ovo stajalište Suda usporedi sa stajalištima iznesenima u predmetu Dvorski (paragraf 102.), moguće je zaključiti da je presudna razlika bila u tome što je u predmetu Kovačević prigovor u odnosu prava na odabir branitelja bio iznesen tek u fazi rasprave. U predmetu Dvorski podnositelj zahtjeva nije imao saznanja da je G.M., kojega su angažirali njegovi roditelji, došao u policijsku postaju kako bi se susreo s njim, jer su mu policijski službenici ta saznanja uskratili. Po utvrđenju Suda, podnositelj zahtjeva osporavao je ono što je okarakterizirao kao „nametanje” odvjetnika M.R. tijekom policijskog ispitivanja, prvo prilikom njegovog početnog ispitivanja pred istražnim sucem, a onda i kasnije tijekom cijelog postupka. U tim okolnostima, nije bilo moguće tvrditi da se potpisivanjem punomoći i davanjem izjave policiji podnositelj zahtjeva nedvojbeno odrekao, bilo prešutno ili izrijeckom, bilo kojeg prava koje je imao na temelju članka 6. Konvencije da ga zastupa odvjetnik odabran na temelju njegovog informiranog odabira. Situacija je u predmetu Kovačević bila drugačija, budući da se izričito i nedvosmisleno odricanje okrivljenika od prava na branitelja u policijskoj postaji zapravo nije dovelo u pitanje.

Slijedom navedenog, za razliku od predmeta Dvorskog, Sud je u predmetu Kovačević presudio da nije došlo do povrede članka 6. stavaka 1. i 3. točke c) EKLJP-a.

Kako je već i istaknuto pravo na pristup odvjetniku obuhvaća pravo na upotrebu pravne pomoći prema vlastitom odabiru od početnih faza postupka, što implicira pravo na informiran i slobodan odabir. Posljedično, svjesno uskraćivanje mjerodavnih informacija osumnjičeniku kada on ili ona odabire odvjetnika predstavlja nedopušteno uskraćivanje odabira odvjetnika, a to je bio slučaj u predmetu Dvorski. U predmetu Kovačević, podnositelj zahtjeva nekoliko puta je bio obaviješten o pravu na angažiranje odvjetnika po vlastitom izboru koji bi mogao prisustvovati ispitivanju, ali je uporno ostajao na odluci da ne želi odvjetnika zbog čega je Sud zaključio da se izrijeком i nedvosmisleno odrekao prava da ga zastupa odvjetnik tijekom ispitivanja od strane policije, a sam podnositelj zahtjeva nije iznio dokazivi prigovor da njegovo odricanje nije bilo svjesno i informirano. U tim okolnostima, Europski sud se nije upustio u detaljno ocjenjivanje pojedinih dokaza i njihovog utjecaja na konačni ishod domaćeg kaznenog postupka, tj. zadržao se na svojoj primarnoj zadaći i utvrdio da nije došlo do povrede članka 6. stavaka 1. i 3. točke c) EKLJP-a.

3. PRAVO NA BRANITELJA PO VLASTITOM IZBORU PREMA DIREKTIVI EU O PRAVU NA BRANITELJA

3.1. Općenito o direktivama

Postupovna pravila u nacionalnom kaznenom pravosuđu na različite načine su pod utjecajem različitih instrumenata Vijeća Europe i Europske unije. Kada je riječ o Vijeću Europe, najveći utjecaj u tom smislu ima sudska praksa Europskog suda za ljudska prava. S druge strane, u pogledu utjecaja Europske unije, može se zaključiti da je zakonodavno tijelo Unije usvojilo cijeli niz zakonodavnih instrumenata kako bi se postigla usklađenost nacionalnih pravnih poredaka i zajamčila ista minimalna razina zaštite postupovnih jamstava u državama članicama. Na te instrumente iznimno je utjecala sudska praksa ESLJP-a, pa se zapravo oni mogu smatrati svojevrsnom kodifikacijom sudske prakse ESLJP-a u pogledu postupovnih jamstava.

Dakle, iako se materijalno kazneno pravo i dalje (većinom) uređuje na nacionalnoj razini, pravila kaznenog postupka nastoje se barem u određenoj mjeri uskladiti na razini Unije, u skladu s etabliranom sudskom praksom ESLJP-a. Što se pak oblika tiče, Unija je odabrala direktive kao najprikladniji zakonski instrument za usklađivanje kaznenih postupovnih pravila. Dakle, direktive su zajedno sa uredbama najvažniji izvori prava Europske unije, budući da uvijek imaju obvezujući karakter i uvijek su upućene državama članicama. Međutim, za razliku od uredbi koje su u potpunosti izravno primjenjive, direktive obvezuju u pogledu rezultata koji se mora ostvariti. Dakle, direktive obvezuju države članice kojima su upućene, što se tiče ciljeva koje treba ostvariti, a nacionalnim vlastima ostavljaju slobodu izbora načina i sredstva koje će upotrijebiti kako bi se postigao zadani cilj.

ESLJP svojim presudama nastoji uskladiti nacionalna kaznena postupovna prava, potičući države članice na promjene kako bi se postiglo uzajamno povjerenje među različitim državama članicama kroz uređenje fundamentalnih prava obrane i ujednačene pravne standarde. S druge strane, to je dugotrajan postupak, posebice zato što sam ESLJP u svojim presudama ostavlja manevarski prostor državama članicama, a uz to se ni sam mehanizam nadzora nad izvršavanjem presuda ESLJP-a nije pokazao dovoljno učinkovitim jer nije nagnao države da jamstva prava podignu na zadovoljavajuću razinu. Smatra se da direktive Europske unije imaju snažniji učinak usklađivanja nego sudska praksa ESLJP-a jer mehanizam njihova djelovanja ostavlja državama određen rok za prenošenje, a nakon isteka

tog roka izravno se počinju primjenjivati odredbe direktive, pod uvjetom da jasno prenose prava na pojedince i da se primjenjuju na vertikalne odnose, tj. u sporu pojedinac-država. Nakon što su ispunjena tri uvjeta (vertikalan odnos, istek roka za prenošenje, dodjeljivanje prava pojedincima), sva tijela koja sudjeluju u kaznenom postupku direktive moraju primjenjivati izravno, čak i ako nisu prenesene u nacionalni pravni poredak. Svaki se pojedinac pred tim tijelima postupka može pozvati na pravo koje mu jamči direktiva. Takav mehanizam trebao bi osigurati učinkovito ostvarivanje prava pojedinaca.¹³⁴

Na temelju standarda ESLJP-a donesena je Direktiva EU o pravu na branitelja koja postavlja minimalne standarde prava pojedinca u kaznenom postupku vezano za pravo na pristup odvjetniku, pa samim time i pristup odvjetniku po vlastitom izboru premda tekst Direktive to izričito ne navodi. Koristi se izričaj “minimalni standardi” jer predstavljaju donji prag, odnosno minimum jamstava zaštite okrivljenika naspram države koji se ne smije sniziti jer u protivnom ne bi više bilo ni približne ravnoteže između okrivljenika i državnog represivnog aparata. Uvodna izjava Direktive sadrži izričit navod kako se odredbe Direktive koje odgovaraju pravima zajamčenima Konvencijom treba tumačiti i provoditi u skladu s tim pravima kako se tumače u praksi ESLJP-a.

Od ostalih Direktiva još je značajno spomenuti i Direktivu o pravu na informiranje.¹³⁵

3.2. Pravo na branitelja po vlastitom izboru sukladno Direktivi

Direktiva o pravu na branitelja usmjerena je na jačanje procesne pozicije osumnjičenika i okrivljenika u kaznenom postupku.¹³⁶ U hrvatski pravni poredak implementirana je Zakonom o izmjenama i dopunama Zakona o kaznenom postupku¹³⁷ od 7. srpnja 2017. godine iako je rok za implementaciju bio do 27. studenog 2016. godine. Direktiva je prihvatila temeljne standarde ostvarivanja prava na branitelja postavljene u

¹³⁴ Više općenito o Direktivama: Štingl, K., *Vertikalni učinak Direktiva*, 2012. godina; IUS INFO -Pravni informacijski portal. Dostupno na: <https://www.iusinfo.hr/aktualno/u-sredistu/vertikalni-ucinak-direktiva-13976> (1.9.2024.) i Damjanović, D., *Direktive - usklađivanje prava država članica uz poštivanje raznolikosti*, 2012. godina, IUS INFO – Pravni informacijski portal. Dostupno na: <https://www.iusinfo.hr/aktualno/u-sredistu/direktive-uskla%C4%91ivanje-prava-drzava-clanica-uz-postivanje-raznolikosti-13865> (1.9.2024.)

¹³⁵ Direktiva 2012/13/EU Europskog parlamenta i Vijeća od 2. svibnja 2012. godine o pravu na informiranje u kaznenom postupku, OJ L 142, 01.06.2012.

Više o Direktivi o pravu na informiranje vidjeti: Ivičević Karas, E.; Burić, Z.; Bonačić, M., *Unaprjeđenje procesnih prava osumnjičenika i okrivljenika u kaznenom postupku: pogled kroz prizmu europskih pravnih standarda*, Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu, vol. 23, br. 1/2016, str. 24. - 27.

¹³⁶ Ivičević Karas, E.; Burić, Z.; Bonačić, M., *Unaprjeđenje procesnih prava osumnjičenika i okrivljenika u kaznenom postupku: pogled kroz prizmu europskih pravnih standarda*, Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu, vol. 23, br. 1/2016, str. 39.

¹³⁷ Narodne novine, broj 70/2017.

judikaturi Europskog suda za ljudska prava, a u nekim je segmentima to pravo čak i proširila. Primjerice, pravo na branitelja, a sukladno tome i pravo na branitelja po vlastitom izboru, jamči ne samo svakom uhićeniku od trenutka uhićenja, nego i svakom osumnjičeniku prije ispitivanja, uključujući i ispitivanje od strane policije, bez obzira na to je li lišen slobode.¹³⁸

Direktiva, člankom 1., uređuje minimalne standarde prava osumnjičenika i okrivljenika, između ostalog, i pravo na branitelja, koje sukladno članku 3. stavak 3. Direktive obuhvaća: a) pravo na privatni sastanak i komunikaciju prije prvog ispitivanja; b) pravo na prisutnost branitelja pri ispitivanju i njegovo aktivno sudjelovanje u ispitivanju te c) pravo da branitelj prisustvuje dokaznim radnjama u kojima prema nacionalnom pravu osumnjičenik, odnosno optuženik, mora ili može, odnosno smije, prisustvovati, a u svakom slučaju pri poduzimanju prepoznavanja, suočenja i rekonstrukcije. Osoba ima pravo na branitelja od najranijeg mogućeg trenutka, odnosno temeljem članka 3. stavka 2. Direktive osumnjičenici ili optuženici imaju pristup branitelju bez nepotrebnog odlaganja u sljedećim situacijama: a) prije nego što su ispitani od strane policije ili drugog tijela zaduženog za provedbu zakona ili pravosudnog tijela; b) pri izvršenju dokazne radnje prepoznavanja, suočenja i rekonstrukcije u kojima osumnjičenik, odnosno okrivljenik, sudjeluje; c) bez nepotrebnog odlaganja nakon oduzimanja slobode te d) u slučaju poziva pred sud koji je nadležan za kazneni postupak, pravovremeno prije nego što se pojave pred tim sudom.

Direktiva o pravu na branitelja primjenjuje se na okrivljenika shvaćenog u materijalnom smislu, odnosno na osumnjičenike ili optužene osobe u kaznenom postupku od trenutka kada su ih nadležna tijela države članice putem službene obavijesti ili na drugi način upozorila na to da su osumnjičeni ili optuženi za počinjenje kaznenog djela te neovisno o tome je li im oduzeta sloboda ili ne (čl. 2. st. 1. Direktive.). Dakle, za status osumnjičenika u kaznenom postupku nije potrebno prethodno postojanje formalnog pravnog akta, poput kaznene prijave ili odluke državnog odvjetnika o podnesenoj kaznenoj prijavi ili poduzimanju kaznenog progona.¹³⁹ Pravo na branitelja ima svaka osoba u odnosu na koju postoji sumnja da je počinila kazneno djelo, bez obzira na to što je na ispitivanje pozvana u svojstvu građanina i bez obzira što prema nacionalnom pravu možda nema formalni status osumnjičenika.¹⁴⁰

Dakle, premda Direktiva izričito ne navodi pravo na branitelja po vlastitom izboru, to pravo proizlazi iz ostalih prethodno navedenih odredbi Direktive te i iz prakse ESLJP na koju

¹³⁸ Ivičević Karas, E., *Pomicanje granice prava na branitelja pod utjecajem europskog kaznenog prava*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol. 22, br. 2/2015, str. 357.

¹³⁹ *Ibid.*, str. 366.

¹⁴⁰ Ivičević Karas, E.; Burić, Z.; Bonačić, M., *Prava obrane u različitim stadijima kaznenog postupka: rezultati istraživanja prakse*, Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu, vol. 23, br. 2/2016, str. 519.

se referira, a njezina implementacija u hrvatsko pravo, u kontekstu tematike ovog rada, vidljiva je kroz sljedeće odredbe ZKP-a: izmjenu definicije osumnjičenika iz članka 202. stavka 2. točke 1., osiguravanje aktivnog pristupa branitelju od najranijih faza kroz članke 208., 208 a i 208. b, prava okrivljenika, a prvenstveno slobodnu, nesmetanu i povjerljivu komunikaciju s braniteljem kroz članak 64. i brisanje članaka 75. i 76. Implementacija Direktive vezano za ograničenje i odricanje od prava na branitelja razmotrit će se u nastavku rada (u poglavlju 3.3.).

3.3. Ograničenje i odricanje od prava na branitelja po vlastitom izboru prema Direktivi

Kao i praksa ESLJP-a, ograničenje prava na branitelja omogućuje i Direktiva o pravu na pristup odvjetniku. Dakle, i prava zajamčena Direktivom moguće je ograničiti, a pravo na branitelja, sukladno članku 3. stavku 5. i stavku 6. Direktive, može se ograničiti samo iznimno tijekom prethodnog postupka i to ako zemljopisna udaljenost onemogućuje pristup branitelju. Isto tako, samo tijekom prethodnog postupka i u iznimnim okolnostima, Direktiva dopušta privremeno ograničenje sadržaja prava na pristup odvjetniku i sukladno članku 6. stavku 3. i to u dva slučaja: kada postoji hitna potreba za sprječavanjem ozbiljnih štetnih posljedica po život, slobodu ili fizički integritet osobe te kada je poduzimanje trenutnog djelovanja istražnih tijela nužno za sprječavanje značajnih opasnosti za kazneni postupak. U obje situacije ispitivanje je moguće samo pod pretpostavkom da je osoba primila pouku o pravu na uskratu iskaza i da to pravo može ostvariti. Ograničenja prava na branitelja moraju biti sukladna načelima zahtjeva razmjernosti, odnosno moraju biti vremenski striktno ograničena, a ne smiju se temeljiti samo na težini ili vrsti kaznenog djela i ne smiju utjecati na pravičnost postupka sagledanog u cjelini (čl. 8. st. 1. Direktive.). Sukladno članku 8. Direktive, Odluka o ograničenju prava na branitelja mora biti obrazložena i podložna kontroli od strane suda.

Može se zaključiti da uvjeti za ograničenje prava na branitelja koje predviđa Direktiva u načelu odgovaraju kriteriju „uvjerljivih razloga“ iz prakse ESLJP-a.¹⁴¹

Člankom 9. Direktive o pravu na pristup odvjetniku utvrđeni su uvjeti pod kojima se osumnjičena ili optužena osoba može valjano odreći prava na odvjetnika. Potrebno je da osumnjičena ili optužena osoba primi, u usmenom ili pisanom obliku, jasne i zadovoljavajuće

¹⁴¹ Ivičević Karas, Burić, Bonačić, *op.cit.* (bilj. 136), str. 53.

informacije na jednostavnom i razumljivom jeziku o sadržaju dotičnog prava i mogućim posljedicama odricanja od istog. Odricanje mora biti dobrovoljno i nedvosmisleno, a može se dati u usmenom ili pisanom obliku. Potrebno ga je zabilježiti, zajedno s okolnostima u kojima je izjavljeno, u skladu s postupkom bilježenja u pojedinoj državi članici. Države članice također su dužne osigurati mogućnost opoziva odricanja od prava na odvjetnika, u bilo kojem trenutku tijekom kaznenog postupka, i s tim pravom moraju upoznati osumnjičenu ili optuženu osobu.

S obzirom da sam tekst Direktive izričito ne navodi branitelja po vlastitom izboru, sve rečeno za pravo na branitelja vrijedi i za branitelja po vlastitom izboru. Radi potpune transpozicije relevantnih odredaba Direktive bilo je potrebno intervenirati u dio odredaba ZKP-a koji se tiču ograničenja prava na pristup branitelju odnosno članke 108., 108.a i 108.b, također implementacijom Direktive u hrvatsko pravo detaljnije uređene obveze nadležnih tijela prilikom davanja upozorenja osumnjičeniku o pravu na branitelja i posljedicama odricanja od navedenog prava, pa je tako primjerice propisano da se okrivljenika koji izjavi da ne želi uzeti branitelja nadležno tijelo dužno na jednostavan i razumljiv način upoznati sa značenjem prava na branitelja i posljedicama odricanja od tog prava. Ako okrivljenik i nakon toga ne želi uzeti branitelja, a ne radi se o radnji za čije je provođenje obvezna prisutnost branitelja, može se nastaviti s poduzimanjem radnje (npr. ispitivanje osumnjičenika u zakonom predviđenim slučajevima, pretraga i slično). Detaljnija analiza ograničenja i odricanja od prava na branitelja po vlastitom izboru sukladno Zakonu o kaznenom postupku slijedi u nastavku rada (poglavlja 4.2. i 4.3.).

4. PRAVO NA BRANITELJA PO VLASTITOM IZBORU U DOMAĆEM NORMATIVNOM OKVIRU I SUDSKOJ PRAKSI

4.1. Fakultativna formalna obrana - općenito

Formalna obrana, za razliku od materijalne obrane¹⁴², je obrana koju okrivljenik u kaznenom postupku ostvaruje uz stručnu pomoć branitelja, po vlastitom izboru ili po službenoj dužnosti. Stručna pomoć branitelja obrani okrivljenika u kaznenom postupku doprinosi ostvarivanju funkcije okrivljenikove obrane i oslobađa sud potrebe da se brine o toj funkciji pa tako doprinosi nepristranosti suda, odnosno ista je mehanizam kojim se nastoji ukloniti početna nejednakost između države i okrivljenika u kaznenom postupku.¹⁴³

Formalna obrana može biti: fakultativna, obvezna i obrana siromašnih okrivljenika. *Fakultativna* formalna obrana okrivljenika je pravo okrivljenika da se brani uz stručnu pomoć branitelja, jednog ili više, sukladno svojoj odluci i izboru. Dakle, kod fakultativne formalne obrane okrivljenik sam odlučuje hoće li uzeti branitelja ili neće, za razliku od *obvezne* formalne obrane kod koje, ukoliko okrivljenik sam ne odabere branitelja, u slučajevima propisanim ZKP-om (čl. 66. st. 1. ZKP-a.), sud će mu postaviti branitelja po službenoj dužnosti. Formalna obrana *siromašnih okrivljenika* je obrana okrivljenika koji ne može sam snositi troškove obrane, te mu se uz ispunjenje zakonskih uvjeta (čl. 72. ZKP-a.), postavlja branitelj na teret proračunskih sredstava.

Kod fakultativne formalne obrane okrivljenik osobno izabire branitelja, te tužitelj i sud ne smiju, ali niti nemaju nikakvih ovlasti utjecati na okrivljenikovu odluku o izboru branitelja niti je mogu izmijeniti. Okrivljenikova odluka o izboru branitelja u pravilu je obvezujuća, kako za Sud tako i za druga tijela kaznenog postupka.

4.2. Uređenje u domaćem pravnom sustavu

Pravo na branitelja po vlastitom izboru u hrvatskom pravnom poretku uređeno je ne samo dosad navedenim međunarodnim i europskim pravnim izvorima,¹⁴⁴ već i nacionalnim

¹⁴² Pravo okrivljenika da se brani sam; više o materijalnoj obrani – Svedrović, M., *Obrana okrivljenika pro se kao jedno od mogućih ograničenja formalne obrane*, Radni materijal savjetovanja: novine kaznenog prava, Narodne novine, 2010., str. 10. i dalje; i Pajčić, M., *Obvezna obrana – Povreda okrivljenika da se brani sam?*, Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu, vol. 25, br. 1/2018, str. 99.-125.

¹⁴³ Krapac D., *Kazneno procesno pravo*, Prva knjiga: Institucije, Narodne novine, 2010., str. 93. cit. prema Valković, *op.cit.* (bilj. 9), str. 343.

¹⁴⁴ Sukladno članku 134. Ustava dio su unutarnjeg pravnog poretka i po svojoj snazi iznad zakona.

pravnim izvorima i to Ustavom, kao pravnim izvorom najvišeg ranga i Zakonom o kaznenom postupku kojim se razrađuju ustavne odredbe.

Pravo na branitelja po vlastitom izboru propisano je člankom 29. stavak 2. alineja 4. Ustava: „U slučaju sumnje ili optužbe zbog kažnjivog djela osumnjičenik, okrivljenik ili optuženik ima pravo da se brani uz branitelja po vlastitom izboru“, te člankom 5. stavak 1. Zakona o kaznenom postupku: „Okrivljenik se ima pravo braniti uz stručnu pomoć branitelja kojega sam izabire iz reda odvjetnika“ i člankom 64. stavak 1. točka 3. ZKP-a: „Okrivljenik ima pravo braniti se uz branitelja po vlastitom izboru“.

Da bi se osumnjičenik, odnosno uhićenik i okrivljenik mogli koristiti svojim pravom na branitelja po vlastitom izboru potrebno je da o istom pravu budu informirani. Stoga Zakon o kaznenom postupku u članku 108. a stavak 1. propisuje sadržaj obavijesti iz pouke o pravima uhićenika pa je tako pod 3) navedeno pravo na branitelja po vlastitom izboru. Nadalje u članku 208. a stavku 2. ZKP-a propisano je da poziv osumnjičeniku mora sadržavati obavijest o pravu na branitelja, a člankom 239. ZKP-a je propisano da pouka o pravima okrivljenika mora sadržavati, između ostalog, obavijest o tome da ima pravo uzeti branitelja po vlastitom izboru.

Ovakvo uređenje Zakona o kaznenom postupku u skladu je s pravilima koja propisuje Direktiva o pravu na informiranje. EKLJP izričito ne jamči pravo na pouku, ali ta je obveza ustanovljena u praksi ESLJP. Tako u presudi Mattocia protiv Italije,¹⁴⁵ ESLJP je naglasio da se optuženi mora odmah i detaljno upoznati s razlozima optužbe, odnosno materijalnim činjenicama koje se navode protiv njega, a koje su temelj optužbe te o prirodi optužbe, odnosno s pravnom kvalifikacijom tih materijalnih činjenica. U kaznenim stvarima, pružanje potpunih i detaljnih informacija o optužbama protiv optuženika bitan je preduvjet za osiguranje pravičnosti postupka.

Hrvatsko kazneno procesno pravo člankom 208.a ZKP-a uređuje ispitivanje osumnjičenika od strane policije, te je isključena mogućnost ispitivanja osumnjičenika provođenjem obavijesnih razgovora (čl. 208. st. 5. ZKP-a). Detaljno normiranje radnje ispitivanja osumnjičenika u ZKP-u omogućilo je zakonodavcu da dopusti uporabu kao dokaza u postupku audio-video snimke ispitivanja osumnjičenika od strane policije, pod striktnim zakonskim pretpostavkama i uz primjenu strogog ekskluzijskog pravila.¹⁴⁶ Ukoliko policija ne postupi sukladno članku 208.a ZKP-a, odnosno ako osumnjičenika prije ispitivanja nije poučila o njegovim pravima, između ostalog i o pravu na branitelja po vlastitom izboru, iskaz

¹⁴⁵ ESLJP, Mattocia protiv Italije, 25.lipnja 2000. godine, zahtjev br. 23969/94, para. 59.

¹⁴⁶ Ivičević Karas, Valković, *op.cit.* (bilj.19), str. 418.

osumnjičenika kao i dokazi za koje se iz tog iskaza saznalo, ne mogu se upotrijebiti kao dokaz u kaznenom postupku. Dakle, mogućnost učinkovitog ostvarivanja prava na branitelja prije i tijekom policijskog ispitivanja jedna je od pretpostavaka upotrebljivosti kao dokaza iskaza osumnjičenika danog pred policijom.

Premda Direktiva o pravu na branitelja ne definira pojam „ispitivanja osumnjičenika“, u točki 20. recitala pojašnjeno je što se ne podrazumijeva ispitivanjem, pa tako ispitivanje u smislu Direktive obuhvaća svako ispitivanje osumnjičenika u materijalnom smislu, bez obzira na to regulira li i kako nacionalno zakonodavstvo to ispitivanje i bez obzira na pretpostavke koje po nacionalnom pravu moraju biti ispunjene da bi se taj iskaz mogao koristiti kao dokaz u kaznenom postupku. Direktiva o pravu na pristup odvjetniku zahtjeva da se svakom osumnjičeniku u materijalnom smislu, osigura pravo na branitelja prije svakog ispitivanja, pa i ispitivanja od strane policije, koje se, prema domaćem zakonodavstvu, sve do novele Zakona o kaznenom postupku iz 2017. godine, vodilo u obliku obavijesnih razgovora, odnosno „neformalnog“ ispitivanja. Ovo je i u skladu s judikaturom ESLJP-a¹⁴⁷, prema kojoj i osoba koja se ispituje kao svjedok, a zapravo je osumnjičenik, ima pravo na branitelja pri tom ispitivanju, jer nije relevantna formalna kvalifikacija procesne uloge te osobe, nego stvarno svojstvo u kojem sudjeluje u postupku.¹⁴⁸

Dakle, važeće uređenje ispitivanja osumnjičenika od strane policije je u skladu s judikaturom ESLJP i Direktivom o pravu na branitelja, te su granice ostvarivanja prava na branitelja, a samim time i branitelja po vlastitom izboru, pomaknute u najraniju fazu postupka, koja je iznimno važna i može determinirati ishod postupka, a u kojoj dominira policijsko postupanje, te su predviđene najstrože procesne sankcije za slučaj povrede.

4.3. Ograničenja prava na branitelja po vlastitom izboru sukladno Zakonu o kaznenom postupku

Prema praksi ESLJP-a, ograničenja prava na branitelja po vlastitom izboru mogu biti različita, a što proizlazi i iz odredbi Zakona o kaznenom postupku. Ograničenja se sastoje u: 1) broju branitelja 2) kvalifikacijama branitelja 3) sprječavanju mogućih zlouporaba te 4) mogućem isključenju branitelja. Što se tiče ograničenja broja branitelja, jedan okrivljenik

¹⁴⁷ ESLJP, Brusco protiv Francuske, zahtjev br. 1466/07, 14. studenog 2010. godine, para. 47.

¹⁴⁸ Ivičević Karas, *op.cit.* (bilj. 138), str. 364.

može imati istodobno najviše tri branitelja, a smatra se da je obrana osigurana kad u postupku sudjeluje barem jedan od branitelja (čl. 69. st. 3. ZKP-a).¹⁴⁹

Što se tiče ograničenja u kvalifikacijama branitelja, za branitelja se može uzeti samo odvjetnik, a odvjetnika može zamijeniti odvjetnički vježbenik s položenim pravosudnim ispitom u postupku pred općinskim sudom za kaznena djela za koja je propisana novčana kazna ili kazna zatvora do pet godina. Pred županijskim sudom branitelj može biti samo odvjetnik. U postupku za kazneno djelo za koje je propisana kazna dugotrajnog zatvora branitelj po službenoj dužnosti ili na teret proračunskih sredstava može biti samo odvjetnik koji ima praksu od najmanje osam godina kao odvjetnik ili kao dužnosnik u pravosudnom tijelu (čl. 65. st. 4. ZKP-a).

Što se tiče sprječavanja mogućih zloupotreba, odnosno odugovlačenja postupka, stranci, branitelji, oštećeniku, opunomoćeniku ili zakonskom zastupniku koji u kaznenom postupku svojom radnjom očigledno zloupotrebljava pravo iz ovog Zakona, sud će rješenjem uskratiti pravo na tu radnju. Žalba ne odgađa izvršenje rješenja (čl. 11. st. 4. ZKP-a). Ako sud ocijeni da se postupcima okrivljenika ili branitelja odugovlači kazneni postupak, postaviti će se i branitelj po službenoj dužnosti za daljnji tijek postupka do pravomoćnosti presude (čl. 66. st. 2. ZKP-a).

Konačno, moguće je i isključenje izabranog branitelja (čl. 71. ZKP-a), pa tako više okrivljenika može imati zajedničkog branitelja samo ako se protiv njih ne vodi postupak za isto kazneno djelo ili ako to nije u suprotnosti s probicima njihove obrane (čl. 69. st. 1. ZKP-a), odnosno branitelj ne može biti žrtva, oštećenik, braćni, odnosno izvanbraćni drug žrtve ili oštećenika, privatnog tužitelja ili oštećenika kao tužitelja ni njihov srodnik u ravnoj lozi do bilo kojeg stupnja, u pobočnoj lozi do četvrtog stupnja ili po tazbini do drugog stupnja. Branitelj ne može biti ni osoba koja je pozvana kao svjedok, osim ako je prema ovom Zakonu oslobođena dužnosti svjedočenja i izjavila je da neće svjedočiti, ili ako se branitelj ispituje kao svjedok u slučaju iz članka 284. točke 2. ZKP-a. Nadalje, branitelj ne može biti ni osoba koja je u istom predmetu postupala kao sudac, državni odvjetnik, istražitelj ili policijski službenik, odnosno ovlaštena osoba ministarstva nadležnog za obranu, ili je u istom predmetu osumnjičena. Konačno, branitelj ne može biti odvjetnik protiv kojeg je započeo kazneni

¹⁴⁹ Trechsel ističe da navedena brojka može biti premala u složenim slučajevima, ali da je načelo ograničavanja broja branitelja svakako legitimno. Upozorava da prevelik broj branitelja može dovesti do tehničkih poteškoća, čak i ometati uspješan tijek postupka te da stoga, kao i svaka druga zlouporaba prava, ne zaslužuje zaštitu. Trechsel, S., *Human Rights in Criminal Proceedings*, Oxford University Press, 2005., cit. prema Pajčić, *op.cit.* (bilj.11), str. 63.

postupak zbog osnovane sumnje da je primanjem novca ili imovine od okrivljenika počinio ili bio sudionik u kaznenom djelu pranja novca (čl. 70. ZKP-a).¹⁵⁰

Zakon o kaznenom postupku u članku 108.b predviđa mogućnost ograničenja prava na pristup branitelju, uključujući i branitelja po vlastitom izboru, ako postoji hitna potreba da se otklone ozbiljne i teške posljedice za život, slobodu ili tjelesni integritet osobe ili za otklanjanjem opasnosti da će se sakriti ili uništiti dokazi. Državni odvjetnik može naložiti policiji odgodu obavještanja osoba iz članka 108.a stavka 1. točaka 3. i 5. ovoga Zakona samo dok za to postoje razlozi, a najduže 12 sati od trenutka uhićenja. U izvješću o uhićenju i dovođenju priložit će se nalog državnog odvjetnika u kojem će se navesti konkretni razlozi odgode davanja obavijesti. Uhićenika se za vrijeme odgode može ispitati samo o okolnostima koje su dovele do odgode obavještanja. Navedene odredbe ispunjavaju zahtjeve razmjernosti, striktno vremenske ograničenosti, a ograničenje nije vezano samo uz težinu kaznenog djela. Obrazloženje treba omogućiti provjeru je li ograničenje bilo opravdano, do koje može doći ako obrana uloži prigovor zbog povrede procesnih prava obrane (čl. 239 a) ZKP-a).¹⁵¹ Navedeno rješenje je u skladu s odredbama Direktive o pravu na branitelja koja dopušta mogućnost odgode ostvarenja prava na branitelja, pa samim time i branitelja po vlastitom izboru u određenim situacijama, odnosno slučajeve dopuštenog ograničenja sadržaja prava na branitelja.

4.4. Odricanje od prava na branitelja po vlastitom izboru sukladno Zakonu o kaznenom postupku

Člankom 208. a stavkom 4. ZKP-a propisano je odricanje od prava na branitelja, a isto vrijedi i za branitelja po vlastitom izboru. Ako osumnjičenik izjavi da ne želi uzeti branitelja, policijski službenik dužan ga je upoznati na jednostavan i razumljiv način sa značenjem prava na branitelja i posljedicama odricanja od tog prava. Ako osumnjičenik i nakon toga ne želi uzeti branitelja, može se nastaviti s njegovim ispitivanjem, osim kada osumnjičenik po zakonu mora imati branitelja. Odricanje od prava na branitelja mora se snimiti audio-video uređajem te je potrebno sastaviti zapisnik, a snimka i zapisnik mogu se upotrijebiti kao dokaz

¹⁵⁰ Trechsel ističe da navedena brojka može biti premala u složenim slučajevima, ali da je načelo ograničavanja broja branitelja svakako legitimno. Upozorava da prevelik broj branitelja može dovesti do tehničkih poteškoća, čak i ometati uspješan tijek postupka te da stoga, kao i svaka druga zlouporaba prava, ne zasluži zaštitu. Trechsel, S., *Human Rights in Criminal Proceedings*, Oxford University Press, 2005., cit. prema Pajčić, *op.cit.* (bilj.11), str. 63.

¹⁵¹ Više Karas, Valković, *op.cit.* (bilj.19), str. 429.

u kaznenom postupku, s time da e osumnjičenik s time mora biti upoznat (čl. 208.a st. 6. ZKP-a.).

Odricanje od prava na branitelja uređeno u Zakonu o kaznenom postupku, na način propisan člankom 208. a stavkom 4., sukladno je zahtjevima Direktive i EKLJP-a, odnosno mora biti dobrovoljno i nedvosmisleno, te zabilježeno audio i video snimkom, kao i cijelo ispitivanje.

Praksa nacionalnih sudova o odricanju od prava na branitelja po vlastitom izboru sukladno Zakonu o kaznenom postupku analizirana u potpoglavljima 4.5.2. i 4.5.4.

4.5. Fakultativna formalna obrana i pravo na odabir branitelja u praksi nacionalnih sudova Republike Hrvatske

4.5.1. Utjecaj judikature ESLJP na domaći pravni sustav

Sukladno odredbi članka 46. EKLJP-a, presude i odluke Europskog suda za ljudska prava imaju obvezujući učinak, u smislu obveze njihovog izvršenja, samo za onu državu koja je tužena u postupku pred Sudom, međutim države članice su dužne primjenjivati pravne standarde iz prakse Suda, te između ostalog i razmatrati zaključke koji se mogu izvući iz presuda u kojima je utvrđena povreda Konvencije od strane neke druge države, ako isti načelan problem postoji i u njihovim pravnim sustavima.¹⁵² Odluke ESLJP prema tuženoj državi imaju različite učinke, a najčešće je to novčana naknada, a ponekad i neizravno upućivanje na obnovu postupka ukoliko isto dopušta nacionalni pravni sustav. Međutim, onda kad i nacionalni pravni sustav dopušta obnovu postupka, ne znači da do nje dolazi automatski, već uglavnom kad je utvrđena povreda prava na pravičan postupak, odnosno povreda članka 6. EKLJP-a, što uključuje i tematiku ovog rada, tj. pravo na branitelja po vlastitom izboru. Također, jedan od učinaka je i ukazivanje na potrebu izmjene domaćeg zakonodavstva ukoliko se učestalo, odnosno uporno tužena država kažnjava zbog povrede prava zajamčenih Konvencijom.

¹⁵² Detaljnije o utjecaju judikature, odnosno obvezi izvršenja presuda ESLJP-a: Burić, Z., *Obveza izvršenja konačnih presuda Europskog suda za ljudska prava u povodu odluke i rješenja Ustavnog suda Republike Hrvatske broj U-III/3304/2011 od 23. siječnja 2013*, Zagrebačka pravna revija, vol. 2., br. 1/2013, str. 109 – 124 usporedit sa Bonačić, M. i Tomašić, T., *Implementacija standarda Europskog suda za ljudska prava u hrvatskom prekršajnom pravu i praksi*, Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu, vol. 24, br. 2/2017, str. 381. – 411.

Za potrebe ovog rada detaljnije je analizirana cjelokupna praksa Ustavnog suda Republike Hrvatske te jedan dio prakse Vrhovnog suda Republike Hrvatske, kao i Visokog kaznenog suda Republike Hrvatske. Odnosno, u razdoblju od 2010. godine do prosinca 2023. godine analizirane su presude/odluke koje su se odnosile na „branitelja po vlastitom izboru“ s ciljem pronalaska onih koje su relevantne za obradu teme rada, odnosno u svrhu provjere usklađenosti hrvatskog normativnog okvira sa zakonodavstvom EU, tj. usklađenosti domaće pravne prakse sa standardima ESLJP.

Ustavni sud Republike Hrvatske (USRH) je povodom ustavnih tužbi u ukupno 73 predmeta odlučivao o povredi članka 29. stavak 2. alineja 4. U velikom broju predmeta (pregledano cca. 40 - ak presuda) o „branitelju po vlastitom izboru“ je odlučivao Vrhovni sud Republike Hrvatske (VSRH), dok je Visoki kazneni sud Republike Hrvatske (VKSRH), u analiziranom periodu, o predmetnoj problematici odlučivao u svega deset predmeta. Odluke USRH uglavnom se odnose na odbačaj i odbijanje, a odluke VSRH i VKRH uglavnom su se odnosile na odbacivanje pa je bilo teško pronaći odluku kojom se utvrđuje da je zahtjev za izvanredno preispitivanje pravomoćne presude osnovan odnosno odluku kojom se prihvaća žalba, a da sadrži detaljno obrazloženje i pozivanje na praksu ESLJP.

4.5.2. Praksa Ustavnog suda Republike Hrvatske

a) Otkaz punomoći izabranom branitelju i postavljanje branitelja po službenoj dužnosti

Ustavni sud razmatrao je slučajeve u kojima je podnositelj zahtjeva izrijekom otkazao punomoć izabranom branitelju, a Sud je po službenoj dužnosti postavio branitelja u istoj osobi, te je onemogućeno aktivno sudjelovanje novog izabranog branitelja.

O pravu na slobodan izbor branitelja odlučivao je i Ustavni sud Republike Hrvatske, te je u jednoj odluci¹⁵³ istaknuo da je pravo okrivljenika na slobodan izbor branitelja jedna od glavnih sastavnica ustavnog prava na obranu zajamčenog člankom 29. stavkom 2. alinejom 4. Ustava. U predmetnoj odluci usvojena je ustavna tužba podnositelja koji tvrdi da su mu sudskim presudama povrijeđena ljudska prava i temeljne slobode zajamčene Ustavom Republike Hrvatske, odnosno pravo na branitelja. Naime, podnositelju je, nakon što je na glavnoj raspravi pred Županijskim sudom izrijekom otkazao punomoć izabranu branitelju V.

¹⁵³ USRH, U-III-64667/2009, 1. ožujka 2011. godine.

M., odvjetniku iz Z., rješenjem predsjednice Županijskog suda postavljen branitelj po službenoj dužnosti u (istoj) osobi V.M., odvjetniku iz Z. te mu je onemogućeno aktivno sudjelovanje njegovog novog izabranog branitelja M. U., odvjetnika iz Z. Prema ocjeni Ustavnog suda, prvostupanjski je sud podnositelju postavio branitelja po službenoj dužnosti u istoj osobi unatoč tome što u konkretnom slučaju nije bilo niti jednog relevantnog i dostatnog razloga za takvo postupanje, tim više što je Ustavni sud uvidom u zapisnik sa glavne rasprave održane 28. lipnja 2006. pred Županijskim sudom (list 373 spisa, broj: K-183/03.) utvrdio da je podnositelj zbog razlika u obrani objasnio zašto je svome (izabranu) branitelju otkazao punomoć. U konkretnom slučaju, u situaciji kad je podnositeljevu izabranu branitelju (iz povjerenja) onemogućeno sudjelovanje na sjednici drugostupanjskog vijeća, na koju nije doveden podnositelj iz pritvora, pa je njegove pravne interese štitio (samo) branitelj po službenoj dužnosti u osobi odvjetnika kojemu je podnositelj u ranijem tijeku postupka opozvao punomoć zbog neslaganja oko koncepcije obrane, prema ocjeni Ustavnog suda, podnositelju su povrijeđena ustavna prava na pravično suđenje. Ustavni sud je smatrao da značenje prava na dobro pravosuđe i pravično suđenje u demokratskom društvu nužno uključuje jednakost sredstava stranaka u postupku (jednakost oružja), to jest obvezu suda da svakoj strani u postupku dade mogućnost iznošenja svojih razloga u uvjetima koji je ne stavljaju u položaj očite neravnopravnosti u odnosu na protivnu stranu. Ustavni Sud je primijetio da je podnositelju (opisanim radnjama) onemogućeno pružanje pravne zaštite od strane izabrana branitelja. Ustavni sud ističe da nepridržavanje utvrđenih procesnih pravila tijekom sudskog postupka (zajamčenih kroz načelo zakonitosti) dovodi u pitanje poštovanje drugih načela kao što su postupovna jednakost stranaka pred sudom i pravna sigurnost, čime se također ugrožava i vladavina prava kao jedna od osnovnih vrednota pravnog poretka zajamčenog Ustavom. Stoga je, slijedom navedenog, Ustavni sud utvrdio da je podnositelju osporenim odlukama sudova povrijeđeno ustavno pravo zajamčeno člankom 29. stavcima 1. i 2. alinejom 4. Ustava.¹⁵⁴

b) Okrivljenica se sama dovela u situaciju da na raspravi nije bio prisutan branitelj po vlastitom izboru.

Ustavni sud Republike Hrvatske, također je razmatrao i slučajeve u kojima se podnositelj zahtjeva sam doveo u situaciju da na raspravi nije prisutan branitelj po vlastitom

¹⁵⁴ *Ibid.*, para. 13-16.

izboru. Tako, primjerice, u jednoj odluci¹⁵⁵ Ustavni sud Republike Hrvatske ističe da je sadržaj ustavnog prava zajamčenog člankom 29. Ustava ograničen na postupna jamstva pravičnog suđenja te da je zadaća Ustavnog suda ograničena na ispitivanje je li postupak, kao cjelina, uzevši u obzir i način na koji su dokazi pribavljeni, bio vođen na način koji je podnositelju osigurao pravično suđenje. Isto tako, Ustavni sud podsjeća da je pravo na branitelja jedan od elemenata koncepta pravičnog suđenja u kaznenim postupcima, te da iako nije apsolutno, pravo svakog optuženog za kaznenog djelo da ga brani odvjetnik jedno je od temeljnih značajki pravičnog suđenja.

U konkretnom predmetu odbijena je ustavna tužba podnositeljice koja tvrdi da joj je povrijeđeno pravo na branitelja po vlastitom izboru. Naime, podnositeljica u ustavnoj tužbi ističe da joj je povrijeđeno pravo na branitelja jer joj za raspravu održanu 18. siječnja 2016. sud nije dostavio poziv nego je prisilno dovedena na sud te joj je na taj način onemogućeno da se brani braniteljem po vlastitom izboru. Ustavni sud primijetio je da je podnositeljica 11. rujna 2015. godine zaprimila poziv za raspravu koja se trebala održati 9. studenoga 2015. godine te je ujedno obaviještena da ima pravo uzeti branitelja po vlastitom izboru. Podnositeljica je 16. listopada 2015. zatražila od prvostupanskog suda odgodu rasprave navodeći da branitelj po njezinom izboru nije u mogućnosti prisustvovati raspravi. Nakon što podnositeljica nije pristupila na raspravu održanu 9. studenoga 2015., uz urednu dostavu poziva, prvostupanski sud je odlučio da joj odgoda nije odobrena jer u spisu nema punomoći kojom bi dokazala da je zaista angažirala branitelja. Također je nalogom određeno dovođenje podnositeljice po djelatnicima Policijske uprave međimurske na iduću raspravu. Nakon što je na raspravu održanu 18. siječnja 2016. godine podnositeljica dovedena po djelatnicima Policijske uprave međimurske, izjavila je da s obzirom da ima pravo na branitelja, traži da joj se omogući da ostvari to pravo. Nakon toga upoznata je s činjenicom da je prvi poziv s poukom o pravima primila u listopadu 2015. godine te da je imala dovoljno vremena angažirati branitelja i da se stoga rasprava neće odgađati. Ustavni sud prihvatio je obrazloženje prvostupanskog suda da je podnositeljica imala dovoljno vremena angažirati branitelja od 11. rujna 2015. (očito greškom u zapisniku je naveden listopad 2015.), kada je primila prvi poziv, do rasprave održane 18. siječnja 2016. godine na koju je dovedena po djelatnicima Policijske uprave međimurske, te je ocijenio da se podnositeljica sama dovela u situaciju da nije imala branitelja na raspravi održanoj 18. siječnja 2016. godine. Ustavni sud

¹⁵⁵ USRH, U-III-1888/2018, 19. ožujka 2020. godine.

primijetio je i da je podnositeljica podneskom od 14. ožujka 2016. godine obavijestila prvostupanjski sud da je angažirala odvjetnicu koja ju je zastupala do okončanja drugostupanjskog postupka. Slijedom navedenog, imajući u vidu provedeni kazneni postupak u cjelini, Ustavni sud zaključuje da su navedeni prigovori podnositeljice neosnovani te zaključio da podnositeljici ustavne tužbe nije povrijeđeno pravo na pravično suđenje niti u svom općem značenju u smislu članka 29. stavka 1. Ustava, a niti s obzirom na pravo iz stavka 2. alineja 4. Ustava.

c) Odricanje od prava na branitelja po vlastitom izboru

Odricanje od prava na branitelja po vlastitom izboru može proizlaziti iz ponašanja okrivljenika, a što je vidljivo kroz analizu odluke Ustavnog suda.¹⁵⁶ Ustavni sud je utvrdio da je podnositelj prilikom uručjenja poziva za prvo ispitivanje u svojstvu osumnjičenika bio upoznat s pravom na branitelja, kao i s činjenicom da se protiv njega vodi kazneni postupak za kazneno djelo za koje je obrana obvezna pa da će mu se postaviti branitelj po službenoj dužnosti ako ga sam ne izabere. Odmah nakon toga angažirao je branitelja. Podnositelj je na pripremnom ročištu pred optužnim vijećem Županijskog suda u Zagrebu u povodu optužnog akta kojeg je nadležno državno odvjetništvo podiglo protiv njega, u prisustvu svojega izabranoga branitelja, izjavio da je primio i razumio pouku o pravima. Podnositelj je tijekom cijelog postupka bio zastupan po svojem branitelju. I u fazi pisanja žalbe protiv prvostupanjske presude bio je zastupan po svojem branitelju jer je žalbu i podnio po branitelju. Podnositelj je 16. rujna 2020. godine bio obaviješten da će se javna sjednica Vrhovnog suda održati 26. listopada 2020. godine. Samo pet dana prije održavanja te sjednice, točnije 21. listopada 2020. godine, podnositelj je dopisom obavijestio Županijski sud u Zagrebu da je otkazao punomoć svojem branitelju. Podnositelj je bio upoznat s time da je obrana u njegovom kaznenom predmetu obvezna te da će mu se postaviti branitelj po službenoj dužnosti ako ga sam ne uzme. Budući da je znao da će se javna sjednica održati svega pet dana nakon što je obavijestio Županijski sud u Zagrebu o otkazu punomoći, mogao je razumno predvidjeti da zbog kratkoće vremena mu možda neće biti moguće postaviti branitelja po službenoj dužnosti prije održavanja sjednice. U najmanju je ruku morao znati da čak i pod pretpostavkom da mu bude postavljen branitelj prije same sjednice, da će tom branitelju trebati vremena upoznati se sa spisom predmeta. No, bez obzira na to, podnositelj o

¹⁵⁶ USRH, U-III-5561/2020, 4. ožujka 2021. godine.

otkazu punomoći nije obavijestio Vrhovni sud prije održavanja javne sjednice. Nadalje, podnositelj nije niti na javnoj sjednici na kojoj je bio prisutan izjavio da je otkazao punomoć branitelju iako je bilo očito da prije izabrani branitelj, uredno pozvan, nije pristupio na sjednicu, a što je razvidno iz zapisnika o javnoj sjednici. Naime, nakon što je predsjednica vijeća utvrdila da sjednici nije pristupio uredno pozvani branitelj, podnositelj nije reagirao niti je imao primjedbi na zapisnik. Prema članku 475. stavku 4. ZKP-a javna sjednica može biti održana u odsutnosti uredno pozvanih osoba. Vrhovni sud nije znao niti mogao znati da uredno pozvani branitelj na sjednicu nije došao jer mu je podnositelj otkazao punomoć. Podnositelj nije tražio odgodu sjednice. S obzirom na to, postojale su zakonske pretpostavke za održavanje sjednice, a nije bilo niti drugih okolnosti koje bi sprječavale održavanje sjednice. Stoga je Vrhovni sud zaključio da postoje zakonski uvjeti za održavanje sjednice. Nakon što je predsjednica vijeća upitala podnositelja ima li primjedbe na tijek sjednice, podnositelj je izjavio da nema primjedbe ni na tijek sjednice ni na sadržaj zapisnika o sjednici. Dakle, podnositelj ne samo da nije tražio odgodu sjednice, jer u tom trenutku nije imao branitelja, nego je prešutio da je otkazao punomoć svojem izabranom branitelju. U spisu predmeta nema ničega, a niti podnositelj to tvrdi, da je iz bilo kojeg, kamoli opravdanog razloga bio onemogućen najkasnije na samoj sjednici obavijestiti Vrhovni sud da nema branitelja te zatražiti odgodu sjednice.

Iz ovakvog ponašanja može se nedvojbeno zaključiti da se podnositelj svojevolumno odrekao svojeg ustavnog i konvencijskog prava na branitelja, konkretno prava biti zastupan po branitelju na javnoj sjednici.

U odnosu na podnositeljeve navode o obveznoj obrani, Ustavni sud ponovio da njegova uloga nije ocijeniti jesu li redovni sudovi pravilno primijenili ZKP, nego jesu li podnositeljima ustavnih tužbi u postupku koji je prethodio ustavnosudskom povrijeđena prava i slobode zajamčeni Ustavom i Konvencijom.¹⁵⁷ Tih se prava podnositelji mogu odreći i kad zakonodavac propiše jača jamstva zaštite nego što ih daju Ustav odnosno Konvencija. Osim toga, niti Ustav, niti Konvencija, a niti ZKP ne propisuju obvezno prisustvovanje na javnoj sjednici stranaka i branitelja. Naprotiv, zakon dopušta održavanje sjednice na kojoj navedene osobe nisu pristupile iako su uredno pozvane. To nije suprotno Ustavu niti Konvenciji. Stoga kraj ovakvih okolnosti, ocijenjenih u prethodnim točkama, činjenica da je ZKP-om propisana obvezna obrana nije ni od kakvog utjecaja na mogućnost odricanja od ustavnog odnosno konvencijskog prava na branitelja.¹⁵⁸

¹⁵⁷ Vidjeti odluku Ustavnog suda U-III-2669/2017, 4. veljače 2021. godine, točka 8.1.

¹⁵⁸ USRH, U-III-5561/2020, 4. ožujka 2021. godine, točka. 6.13.

USRH je zaključno istaknuo da ponašanje podnositelja u predmetnom kaznenom postupku dovodi do zaključka da se on svojevolumno odrekao imati branitelja na javnoj sjednici pred žalbenim sudom. Osim toga, podnositeljevo ponašanje stvara dojam pokušaja zlouporabe procesnih ovlaštenja kako bi ishodio za sebe jaču poziciju pred Ustavnim sudom. Kada bi se u takvoj situaciji ovakva ponašanja okrivljenika stavljala na teret sudovima, tada bi to značilo da Ustavni sud ohrabruje ponašanja okrivljenika koja su suprotna legitimnom cilju prava obrane i kojima se otežava ili onemogućuje provođenje zakona i dovodi do odugovlačenja postupka, slijedom čeka je utvrdio da je prigovor povrede prava na branitelja zajamčenog člankom 29. stavkom 2. alinejama 3. i 4. Ustava i njemu odgovarajućeg članka 6. stavka 3. točke c. Konvencije neosnovan.¹⁵⁹

4.5.3. Praksa Vrhovnog suda Republike Hrvatske

Vrhovni sud Republike Hrvatske, kao najviši sud Republike Hrvatske, sa zadaćom osiguravanja jedinstvene primjene zakona i ravnopravnosti građana, rješavao je i u brojnim predmetima koji se tiču prava na branitelja po vlastitom izboru kao aspektom prava na obranu. Tako je primjerice razmatrao: a) ne primanje pouke o pravu na branitelja po vlastitom izboru na raspravi, a zbog razrješenja branitelja po službenoj dužnosti, b) neobrazlaganje uskrate prava na iznošenje obrane u prisutnosti branitelja po vlastitom izboru i c) pravo na odgodu rasprave radi komunikacije s braniteljem po vlastitom izboru.

a) Ne primanje pouke o pravu na branitelja po vlastitom izboru na raspravi, a zbog razrješenja branitelja po službenoj dužnosti

VSRH u jednoj svojoj presudi¹⁶⁰ utvrdio da je zahtjev za izvanredno preispitivanje pravomoćne presude osnovan i ukinuo dvije pravomoćne presude koju čine presuda Općinskog suda u Sisku¹⁶¹ i presuda Županijskog suda u Bjelovaru¹⁶² te predmet vratio prvostupanjskom sudu na ponovno suđenje. Kako proizlazi iz samog obrazloženja zahtjeva za izvanredno preispitivanje, isti je podnesen zbog povrede prava na obranu na raspravi. Naime, osuđenik je u tijeku postupka imao branitelja po službenoj dužnosti, odnosno čitavo vrijeme trajanja istražnog zatvora, tj. sve do rasprave kada je branitelj, budući da osuđenik više nije

¹⁵⁹ *Ibid.*, para. 6.14. i 6.15.

¹⁶⁰ VSRH, III Kr 107/2021-3, 22. rujna 2021. godine.

¹⁶¹ VSRH, K-164/2020-43, 13. listopada 2020. godine.

¹⁶² VSRH, Kž-77/2021-4, 29. travnja 2021. godine.

bio u istražnom zatvoru, razriješen dužnosti. Rasprava je nastavljena bez da je osuđenik ponovno upitan je li razumio pouku o pravima, odnosno nije upitan da li želi uzeti branitelja po vlastitom izboru ili da može zatražiti imenovanje branitelja na teret proračunskih sredstava, niti se izričito odrekao prava na branitelja. VSRH je stava da je, neovisno o tome što je pouku o pravima primio prije prvog ispitivanja, osuđenik kao neuka stranka, a koja je već u postupku imala branitelja po službenoj dužnosti, trebao biti ponovo upućen u svoja prava. S obzirom da to nije učinjeno, već je rasprava nastavljena i završena bez branitelja, povrijeđeno je pravo osuđenika na obranu, što je moglo utjecati na presudu. Stoga u ponovljenom postupku prvostupanjski sud mora voditi računa o navedenom i osuđenika izričito pitati da se izjasni o tome hoće li uzeti branitelja po vlastitom izboru, a ako izjavi da ga ne želi uzeti na jednostavan i razumljiv način ga upoznati sa značenjem tog prava i posljedicama odricanja od tog prava te ga upoznati i sa mogućnošću podnošenja zahtjeva za imenovanje branitelja na teret proračunskih sredstava.¹⁶³

b) Neobrazlaganje uskrate prava na iznošenje obrane u prisutnosti branitelja po vlastitom izboru

VSRH je u jednoj svojoj presudi¹⁶⁴ utvrdio da je zahtjev za izvanredno preispitivanje pravomoćne presude osnovan, ukinuo presuda Županijskog suda u Zagrebu i predmet vratio drugostupanjskom sudu na ponovnu odluku. Zahtjev je podnesen po branitelju zbog povrede prava na obranu na raspravi i povrede odredaba kaznenog postupka u žalbenom postupku uz navođenje četiri prigovora, a za potrebe rada analizirat će se drugi prigovor koji se odnosio na činjenicu da prvostupanjski sud nije omogućio da se obrana iznese naknadno uz prisustvovanje branitelja iz povjerenja te da drugostupanjski sud nije obrazložio iz kojeg je razloga zakonito da se okrivljeniku onemogući branitelj po vlastitom izboru. Vezano za istaknuti prigovor VSRH je utvrdio da u odnosu na postupanje prvostupanjskoga suda iz zapisnika s rasprave proizlazi da pravo obrane da njegovom ispitivanju prisustvuje branitelj, za kojeg je osuđenik naveo da pristaje da ga brani, nije povrijeđeno. No, s obzirom da je osuđenik u žalbi prigovarao takvom postupanju prvostupanjskoga suda, drugostupanjski je sud na taj žalbeni prigovor trebao odgovoriti jer je riječ o važnoj sastavnici prava na pravično suđenje koja ulazi u tzv. minimalna prava obrane. Pravo okrivljenika da se brani "uz branitelja po vlastitom izboru" jedno je od minimalnih prava obrane (čl. 29. st. 2. podstavak 4. Ustava i

¹⁶³ VSRH, III Kr 107/2021-3, 22. rujna 2021. godine, para. 6., 6.1. i 7.

¹⁶⁴ VSRH, III Kr 158/2022-3, 28. veljače 2023. godine.

čl. 6. st. 3 točka c) Konvencije). Budući da drugostupanjski sud uopće nije odgovorio na taj žalbeni prigovor osuđenika, to je počinjena povreda odredaba kaznenog postupka u žalbenom postupku koja je mogla utjecati na presudu, ovisno o ocjeni drugostupanjskoga suda. Naime, drugostupanjski sud ispituje prvostupanjsku presudu u onom dijelu u kojem se pobija žalbom (čl. 476. st. 1. ZKP-a.). Kada je riječ o pobijanju koje se odnosi na neko od minimalnih prava obrane, tada drugostupanjski sud mora odgovoriti na žalbeni prigovor kojim se ističe povreda neke od minimalnih sastavnica prava na obranu. Prema tome, drugostupanjski je sud povrijedio odredbu članka 467. stavka 1. ZKP-a koja ovdje predstavlja zakonsku osnovu za ovaj izvanredni pravni lijek iz članka 517. stavak 1. točka 3. ZKP-a na koju se s pravom poziva osuđenik. U ponovljenom postupku naloženo drugostupanjskom sudu ponovno održi sjednicu u povodu žalbe osuđenika na prvostupanjsku presudu, te da novom odlukom odgovori na sve važne žalbene prigovore u skladu s člankom 467. stavkom 1. ZKP/08., uključujući i onaj na koji je upozoren ovom odlukom.¹⁶⁵

c) Pravo na odgodu rasprave radi komunikacije s braniteljem po vlastitom izboru

VSRH jednim svojim rješenjem¹⁶⁶ prihvatio žalbu i ukinuo pobijano rješenje Županijskog suda u Šibeniku kojim je na temelju članka 10. stavka 3. starog Zakona o kaznenom postupku iz 1997. godine¹⁶⁷ (ZKP/97) optuženiku uskraćeno pravo na odgodu ročišta glavne rasprave radi ostvarivanja komunikacije u cilju uzimanja branitelja po svom osobnom izboru. iz razloga očiglednosti da optuženik ovakvim zahtjevom zloupotrebljava svoje pravo. VSRH je žalbu riješio pozivajući se na članak 297. ZKP/97, sukladno kojem predsjednik vijeća upravlja glavnom raspravom i odlučuje o prijedlozima stranaka, ako o njima ne odlučuje vijeće, pa je na temelju tog ovlaštenja trebao odlučiti i o prijedlogu optuženika za odgodu glavne rasprave. Na rješenje koje se donosi u upravljanju glavnom raspravom, nije dopuštena posebna žalba, već bi se optuženik na takvo rješenje mogao žaliti u žalbi na glavnu stvar. Dakle, odgodu glavne rasprave daje sud, pa se ne radi o pravu koje pripada optuženiku, koje bi onda on mogao zloupotrijebiti, uslijed čega nije bilo osnova za donošenje pobijanog rješenja kojim se optuženiku uskraćuje "pravo na odgodu današnjeg ročišta glavne rasprave", a na temelju članka 10. stavka 3. ZKP/97, već se o zahtjevu,

¹⁶⁵ *Ibid.*, para. 5.3.1., 5.3.2. i 6.

¹⁶⁶ VSRH, I Kž 322/12-4, 18. travnja 2012. godine.

¹⁶⁷ Narodne novine, broj: 110/97, 27/98, 58/99, 112/99, 58/02, 143/02 i 115/06.

odnosno prijedlogu za odgodu glavne rasprava rješava procesnim rješenjem predsjednika vijeća u upravljaju glavnom raspravom.

4.5.4. Praksa Visokog kaznenog suda Republike Hrvatske

a) Manipulacija pravom na branitelja po vlastitom izboru u svrhu odugovlačenja postupka

Visoki kazneni sud Republike Hrvatske razmatrao je slučajeve u kojima je utvrđena manipulacija pravom na branitelja po vlastitom izboru u svrhu odugovlačenja postupka, pa je tako primjerice jednim svojim rješenjem¹⁶⁸ odbio žalbu optuženog kao neosnovanu.

Naime, žalitelj je isticao da je prvostupanjski sud prilikom donošenja pobijanog rješenja počinio bitnu povredu odredaba kaznenog postupka te pogrešno utvrdio činjenično stanje, a na temelju tako utvrđenog činjeničnog stanja uskratio pravo njegovom branitelju na podnošenje zahtjeva za izuzeće predsjednice vijeća i predsjednika županijskog suda u tom kaznenom predmetu. Smatra da je predsjednica vijeća pristrana s obzirom da je odbila branitelju, izabranom njegovim vlastitim izborom, vrijeme od 15 dana za pripremu obrane i upoznavanje sa spisom.

Uzimajući u obzir sve okolnosti, opsežnost i složenost predmeta, broj optuženika, okolnost da se kazneni postupak vodi dugi niz godina, kao i činjenicu da je optuženi, odnosno žalitelj, cijelo vrijeme bio zastupan po branitelju po službenoj dužnosti, a da je izabranog branitelja angažirao neposredno, odnosno dva dana prije održavanje glavne rasprave, a od prethodne rasprave prošlo skoro mjesec dana, VKS je ocijenio da je prvostupanjski sud ispravno postupio uskraćivanjem prava na podnošenje zahtjeva za izuzeće predsjednice vijeća i predsjednika suda, s obzirom da je isto učinjeno isključivo u cilju odugovlačenja postupka, odnosno manipulacijom prava na branitelja po vlastitom izboru.

Ista situacija razmatrana je u još jednoj presudi.¹⁶⁹ Naime, u žalbi izjavljenoj po izabranoj braniteljici, ističe se da je prvostupanjski sud povrijedio pravo na izbor branitelja po vlastitom izboru. Braniteljicu je angažirana sat vremena prije rasprave, te je izabrana braniteljica zatražila odgodu koju sud nije odobrio, a dotad je za cijelo vrijeme trajanja postupka, optuženik, odnosno žalitelj imao branitelja po službenoj dužnosti. Nakon što je

¹⁶⁸ VKSRH, I KŽ-Us-115/2022-4, 25. listopada 2022. godine.

¹⁶⁹ VKSRH, I KŽ-Us-69/2021-20, 12. srpnja 2022. godine.

ostvario mogućnost financiranja, angažirao je braniteljicu po vlastitom izboru, jer s braniteljem po službenoj dužnosti nije ostvario odnos povjerenja.

Predmetna rasprava održana je 8. ožujka 2021. godine, a za koju je optuženi poziv uredno primio još 27. siječnja 2021. godine, pa ponovno i na odgođenoj raspravi od 19. veljače 2021. godine. Izabrana braniteljica imenovana je sat vremena prije rasprave od 8. ožujka 2021. godine, koju je ona odmah na početku iste napustila, jer sud nije prihvatio njen zahtjev za odgodu na kraći rok, bez da je tada iznijela bilo koji razlog za odgodu iste osim da je sat vremena prije rasprave dobila punomoć, niti je postavila zahtjev za odgodu radi pripreme za obranu. Sve da je sud odredio i prekid rasprave od cca 2 sata, u kojem vremenu optuženik nije pozvao svoju izabranu braniteljicu radi konzultacija, niti se ona interesirala da li će optuženik na toj raspravi biti pozvan na iznošenje obrane, te imajući u vidu da iz podataka u spisu proizlazi da je optuženik imao najmanje mjesec dana vremena prije te rasprave za izbor branitelja (od trenutka kada je saznao za zakazanu dvodnevnu raspravu u ožujku), kao i to da je u tom razdoblju i cijelu godinu prije bio na slobodi, VKS je ocijenio da se ne može smatrati da bi u ovom konkretnom postupku došlo do povrede prava na pravično suđenje i prava na obranu, a time i kršenja temeljnih ljudskih prava i sloboda zajamčenih Ustavom, međunarodnim pravom ili zakonom¹⁷⁰, odnosno da je isto učinjeno isključivo u cilju odugovlačenja postupka, tj. manipulacijom prava na branitelja po vlastitom izboru.

b) odricanje od prava na branitelja po vlastitom izboru

Zbog nepostojanja izjave o odricanju prava na branitelja, a samim time i branitelja po vlastitom izboru, Visoki kazneni sud Republike Hrvatske u jednom je rješenju¹⁷¹ utvrdio da činjenično stanje nije pravilno i potpuno utvrđeno te u tom dijelu ukinuo pobijano rješenje i vratio ga sudu prvog stupnja na ponovno odlučivanje, a vezano za dio u kojim je odbijen prijedlog za izdvajanje zapisnika o prepoznavanju.¹⁷² Naime, Sud je potvrdio da je okrivljenik u pravu kada u okviru žalbene osnove pogrešno i nepotpuno utvrđenog činjeničnog stanja tvrdi da za sada nema dokaza da je pravilno poučen o pravu na branitelja budući da u zapisniku o prepoznavanju nije sadržana izjava o odricanju prava na branitelja. Prema stanju spisa, okrivljenik nakon što je primio pouku o pravima, izjavio je da ne želi imati branitelja u ovom postupku, o čemu je sačinjena izjava o odricanju prava na branitelja dok takve izjave u

¹⁷⁰ *Ibid.*, para. 8.5.

¹⁷¹ VKSRH, I Kž-338/2021-4, 9. ožujka 2022. godine

¹⁷² MUP RH, PU zadarske Služba kriminalističke policije od 27.srpnja 2021. broj: 511-18-04-01-09-K-106/2021 RV

spisu nema, niti ju je prvostupanjski sud zatražio. Prema odredbi članka 301. stavak. 6. ZKP-a. ako je predmet prepoznavanja okrivljenik, poučit će se o pravu na branitelja koji može prisustvovati prepoznavanju. U tom se slučaju na odgovarajući način primjenjuju odredbe članka 273. stavak 2., 3. i 5. ZKP-a, a u ovom predmetu odlučna je odredba članka 273. stavak 2. ZKP-a koja nalaže da se okrivljenik koji je poučen o pravima pozove da se izričito izjasni o tome hoće li uzeti branitelja po vlastitom izboru, a okrivljenika koji izjavi da ne želi uzeti branitelja, tijelo koje provodi ispitivanje dužno je upoznati na jednostavan i razumljiv način sa značenjem prava na branitelja i posljedicama odricanja od tog prava. Ako okrivljenik i nakon toga ne želi uzeti branitelja, može se nastaviti s ispitivanjem, osim kada okrivljenik po zakonu mora imati branitelja. Izjava okrivljenika unijet će se u zapisnik.¹⁷³

Dakle, s obzirom da nema izjave o odricanju, na koju se u zapisniku o prepoznavanju poziva policija, ne može se s izvjesnošću utvrditi da je osumnjičenik izjavio izrijeком da ne želi branitelja, te slijedom navedenog činjenično stanje nije pravilno i potpuno utvrđeno, odnosno pobijano rješenje je u tom dijelu ukinuto i vraćeno sudu prvog stupnja na ponovno odlučivanje, da isti traženjem izjave o odricanju ili ispitivanju određenih osoba kao svjedoka utvrditi je li se osumnjičenik doista izrijeком odrekao prava na branitelja, a s obzirom na podatke u spisu predmeta.¹⁷⁴

¹⁷³ VKSRH, I KŽ-338/2021-4, 9. ožujka 2022. godine, para. 5.

¹⁷⁴ *Ibid.*, para. 5.1. i 5.2.

5. ZAKLJUČAK

Pravo okrivljenika da se brani uz pomoć branitelja po vlastitom izboru smatra se jednim od važnih tzv. „minimalnih prava obrane“, kao i jednim od najvažnijih aspekata prava na pravičan postupak. Ono je propisano i zajamčeno Ustavom Republike Hrvatske, Zakonom o kaznenom postupku, ali i brojnim međunarodnim dokumentima, od kojih je svakako najvažnija Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda. Pravo okrivljenika na branitelja po vlastitom izboru zajamčeno je od najranijih faza postupka, budući da predstavlja važnu protutežu ranjivosti osumnjičenika u policijskom pritvoru, pruža temeljnu zaštitu od prisile i mogućih zlostavljanja osumnjičenika od policije te doprinosi sprječavanju pogrešaka tijekom sudskih postupaka i ispunjavanju ciljeva propisanih člankom 6. EKLJP-a, posebno jednakosti oružja između državnih tijela i optuženika.¹⁷⁵

Europski sud za ljudska prava je upravo u „hrvatskom“ predmetu Dvorski ustanovio i novi pravni standard ostvarivanja prava na branitelja po vlastitom izboru - pravni standard „informiranog odabira“. Prema tom standardu, pravo na izbor branitelja podrazumijeva da odabir branitelja, osim što mora biti slobodan, mora biti i informiran, jer u suprotnom predstavlja nedopuštenu uskratu odabira odvjetnika. Uskratom „informiranog odabira“ ugrožava se pravo na obranu, a samim time i pravičnost postupka kao cjeline. Osim toga, ESLJP je u navedenoj presudi još jednom potvrdio da pravo na branitelja obuhvaća pravo na upotrebu pravne pomoći prema vlastitom odabiru od početnih faza postupka, što implicira i pravo na informiran i slobodan odabir. Posljedično, svjesno uskraćivanje mjerodavnih informacija osumnjičeniku kada on ili ona odabire odvjetnika predstavlja nedopušteno uskraćivanje odabira odvjetnika, odnosno povredu prava na branitelja.

Često mogućnost izbora branitelja ovisi o mogućnostima financiranja istog, odnosno od imovnog stanja okrivljenika. Dosljedna primjena načela jednakosti oružja i zabrane diskriminacije zahtijevala bi da okrivljenici imaju mogućnost odabira branitelja s liste službenih odvjetnika na teret proračuna, premda to izričito ne nalažu standardi iz prakse Europskog suda za ljudska prava.

Unatoč važnosti odnosa povjerenja između odvjetnika i branjenika, pravo na branitelja po vlastitom izboru je relativno pravo. To znači da se može postupati suprotno željama optuženika vezano za izbor branitelja, a da postupak u cjelini ostane pravičan, ukoliko za to postoje relevantni i dostatni razlozi, a što je zadatak suda da utvrdi. Naime, u određenim okolnostima nužna su određena ograničenja prava na obranu, pa tako i prava na branitelja po

¹⁷⁵ ESLJP, VV, Salduz protiv Turske, zahtjev br. 36391/02, 27. studenog 2008. godine, para. 255.

vlastitom izboru, ali pri tome mora se paziti da ograničenja ne prijeđu u kršenja tih prava. Također, u predmetu Golder protiv Ujedinjenog kraljevstva¹⁷⁶ Europski sud za ljudska prava je utvrdio da „sprječavanje učinkovitog korištenja prava može prerasti u kršenje tog prava, čak i ako je to ometanje privremenog karaktera.“ Ograničenja prava okrivljenika na branitelja po vlastitom izboru dopuštena su u praksi ESLJP-a, kao i u domaćem pravu na normativnoj razini, u Zakonu o kaznenom postupku. Navedena ograničenja mogu biti kvantitativna, u odnosu na maksimalan broj branitelja, te kvalitativna, s obzirom na formalne kvalifikacije branitelja. U svakom slučaju, mogućnost učinkovitog ostvarivanja prava na branitelja po vlastitom izboru, uz naglasak na informirani odabir, kao jedno od jamstava pravičnog postupka, štiti integritet kaznenog postupka i cijelog kaznenopravnog sustava, te sva ograničenja prava na branitelja, dopuštena ZKP-om, Direktivom o pravu na branitelja i judikaturom ESLJP-a, treba tumačiti krajnje restriktivno.

Konačno, provedena analiza normativnih okvira i prakse nacionalnih sudova, i to Ustavnog suda Republike Hrvatske, Vrhovnog suda Republike Hrvatske i Visokog kaznenog suda Republike Hrvatske, ukazuje da su standardi ESLJP i standardi iz relevantnih direktiva EU uglavnom implementirani u domaće pravo – i to u normativnom okviru i u sudskoj praksi. Analiza različitih pravnih pitanja pokazala je da nije bilo slučajeva u kojima bi domaći sudovi propustili primijeniti, ili bi pogrešno primijenili neki od konvencijskih pravnih standarda. Pri tome analizirana pitanja uglavnom nisu obuhvatila konkretnu problematiku pravnog standarda „informiranog odabira“ branitelja, kako ga je elaborirao ESLJP u predmetu Dvorski, nego su obuhvatila pitanja ostvarivanja prava na branitelja po vlastitom izboru u različitim pravnim situacijama, kao što su: a) situacije otkaza punomoći izabranom branitelju, b) situacije kada su se okrivljenici sami doveli u položaj da na raspravi nije bio prisutan branitelj po njihovom vlastitom izboru, c) ne primanje pouke o pravu na branitelja po vlastitom izboru na raspravi, a zbog razrješenja branitelja po službenoj dužnosti, d) neobrazlaganje uskrate prava na iznošenje obrane u prisutnosti branitelja po vlastitom izboru te e) zahtijevana odgoda rasprave radi komunikacije s braniteljem po vlastitom izboru. U analiziranim predmetima su postupci okrivljenika u vezi s ostvarivanjem prava na branitelja po vlastitom izboru nerijetko razmatrani u kontekstu mogućih zlouporaba tog prava obrane, koju su sudovi dužni onemogućiti (prema čl. 11. st. 3. ZKP). Tako, ako ustanovi da određena radnja predstavlja očiglednu zlouporabu prava na branitelja po vlastitom izboru, i kada je ona povezana s ostvarivanjem prava na branitelja po vlastitom izboru, sud je dužan uskratiti pravo na tu

¹⁷⁶ ESLJP, 21. veljače 1975. godine, para. 26.

radnju (čl. 11. st. 4. ZKP). Dakako, ocjena suda ovisit će o svim relevantnim okolnostima konkretnog slučaja, pa će se tako, kako je pokazala analiza sudske prakse, uzeti u obzir u kojem trenutku je okrivljenik otkazao punomoć izabranom branitelju ili u kojem je angažirao drugog branitelja, s obzirom na termine održavanja ročišta za raspravu ili poduzimanja neke procesne radnje, te jesu li okrivljenici sami svojim ponašanjem doprinijeli tome da izabrani branitelj nije mogao sudjelovati na ročištu ili u radnji, odnosno u kojoj su mjeri tome doprinijela tijela kaznenog postupka. Iz navedenog proizlazi da je relevantno normativno uređenje zadovoljavajuće, budući da je po prirodi stvari nemoguće unaprijed predvidjeti i regulirati situacije u kojima će se pravo na branitelja po vlastitom izboru moći problematizirati, nego svaki problem sud treba rješavati „vaganjem“ svih relevantnih okolnosti konkretnog slučaja.

No ipak, prije izvođenja generalnih zaključaka, treba imati na umu sva ograničenja provedenog istraživanja, s obzirom na broj i način odabira analiziranih sudskih odluka. Također, valja imati na umu da provedeno istraživanje nije bilo fokusirano na ostvarivanje prava na branitelja po vlastitom izboru u praksi policijskog i državnoodvjetničkog postupanja u ranim fazama postupka, ponajprije zato što su se odluke obuhvaćene provedenom analizom sudske prakse u velikoj mjeri odnosile na problematiku ostvarivanja tog prava u fazi rasprave. Stoga bi neko buduće, detaljnije istraživanje ostvarivanja prava na branitelja po vlastitom izboru upravo u policijskoj i državnoodvjetničkoj praksi bilo vrlo korisno, no svakako bi zahtijevalo drugačiju metodologiju.

6. POPIS LITERATURE

Knjige i članci:

1. Bonačić, M. i Tomašić, T., *Implementacija standarda Europskog suda za ljudska prava u hrvatskom prekršajnom pravu i praksi*, Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu, vol. 24, br. 2/2017, str. 381 – 411.

2. Burić, Z., *Obveza izvršenja konačnih presuda Europskog suda za ljudska prava u povodu odluke i rješenja Ustavnog suda Republike Hrvatske broj U-III/3304/2011 od 23. siječnja 2013*, Zagrebačka pravna revija, vol. 2., br. 1/2013, str. 109 -124

3. Burić, Z., *Re-Assessing the Jurisprudence of the European Court of Human rights on Police Interrogation – Case of Ibrahim and Others protiv the United Kingdom*, u: Duić, D.; Petrašević, T. (ur.), *EU Law in Context – Adjustment to Membership and Challenges of the Enlargement, EU and comparative law issues and challenges series*, vol. 2, 2018., str. 338 - 354.

4. Cape, E.; Hodgson, J., *The Right to Access to the Lawyer at Police Stations: making the European Union Directive Work in Practice*, New Journal of European Criminal Law, vol. 5, 2014., str. 450 – 479.

5. Damjanović, D., *Direktive - usklađivanje prava država članica uz poštivanje raznolikosti*, 2012. godina, IUS INFO – Pravni informacijski portal. Dostupno na: <https://www.iusinfo.hr/aktualno/u-sredistu/direktive-uskla%C4%91ivanje-prava-drzava-clanica-uz-postivanje-raznolikosti-13865> (1.9.2024.)

6. De Hert, P., *European Human Rights law and the Regulation of European Criminal Law, lessons Learned from the Salduz Saga*, New Journal of European Criminal Law, vol. 3, 2010., str. 289 - 294.

7. Drenški Lasan, V.; Novak, J.; Valković, L., *Pravni i praktični problemi dobre obrane okrivljenika*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol. 16., br. 2/2009, str. 521 - 541.

8. Heard, C.; Shaeffer, R., *Making Defence Rights Practical and Effective: Towards an EU Directive of the Right to Legal Advice*, New Journal of European Criminal Law, vol. 2, 2011., str. 270 - 281.

9. Ivičević Karas, E.; Valković, L., *Pravo na branitelja u policiji - pravna i stvarna ograničenja*, Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu, vol. 24., br. 2/2017, str. 413 - 442.

10. Ivičević Karas, E.; Burić, Z.; Bonačić, M., *Prava obrane u različitim stadijima kaznenog postupka: rezultati istraživanja prakse*, Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu, vol. 23, br. 2/2016, str. 509 – 545.

11. Ivičević Karas, E.; Burić, Z.; Bonačić, M., *Unaprjeđenje procesnih prava osumnjičenika i okrivljenika u kaznenom postupku: pogled kroz prizmu europskih pravnih standarda*, Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu, vol. 23, br. 1/2016, str. 11 - 58.

12. Ivičević Karas, E., *Pomicanje granice prava na branitelja pod utjecajem europskog kaznenog prava*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol. 22, br. 2/2015, str. 355 -382.

13. Katić, N., *Pravo na odabir branitelja kao dio prava na pošteno suđenje - napušta li Europski sud stajalište zauzeto u presudi Dvorski protiv Hrvatske*, 2018. godina, IUS INFO - Pravni informacijski portal, <https://www.iusinfo.hr/aktualno/u-sredistu/pravo-na-odabir-branitelja-kao-dio-prava-na-posteno-su%C4%91enje-napusta-li-europski-sud-stajaliste-zauzeto-u-presudi-dvorski-protiv-hrvatske-33483> (14. 8. 2024.)

14. Krapac, D., *Kazneno procesno pravo, Prva knjiga: Institucije*, Narodne novine, Zagreb, 2015.

15. Krapac, D., *Pravo branitelja u kaznenom postupku kao standard nekih međunarodnih ugovora o ljudskim pravima i slobodama*, Odvjetnik, br. 5-6./2010., str. 21 - 30.

16. Mrčela, M.; Tripalo, D.; Valković, L., *Odabrana poglavlja EKLJP – kaznenopravni aspekti*, Pravosudna akademija, 2017. godina, str. 4 – 70., <https://pak.hr/cke/obrazovni%20materijali/Odabrana%20poglavlja%20EKLJP%20-%20kaznenopravni%20aspekt.pdf> (24. 8. 2024.)

17. Pajčić, M., *Pravo okrivljenika na branitelja i na besplatnu pravnu pomoć*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol. 17, br. 1/2010, str. 53 – 107.

18. Pajčić, M., *Obvezna obrana – Povreda okrivljenika da se brani sam?*, Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu, vol. 25, br. 1/2018, str. 99 – 125.

19. Svedrović, M., *Obrana okrivljenika pro se kao jedno od mogućih ograničenja formalne obrane*, radni materijal savjetovanja: Novine kaznenog prava, Narodne novine, 2010.

20. Štingl, K., *Vertikalni učinak Direktiva*, 2012. godina; IUS INFO -Pravni informacijski portal. Dostupno na: <https://www.iusinfo.hr/aktualno/u-sredistu/vertikalni-ucinak-direktiva-13976> (1.9.2024.)

21. Valković, L.; Burić, Z., *Primjena izabranih elemenata prava na formalnu obranu iz prakse Europskog suda za ljudska prava u hrvatskom kaznenom postupku*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol. 18, br. 2/2011, str. 521 – 556.

22. Valković, L.; Konforta, M., *Praktična implementacija Direktiva o pravu na pristup branitelju i pravnoj pomoći u hrvatskom odvjetništvu*, Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu, vol. 26, br. 2/2019, str. 447 – 474.

23. Valković, L., *Pravo na pristup branitelju u svjetlu presude Dvorski protiv Hrvatske*, Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu, vol. 23, br. 2/2016, str. 339 – 369.

24. Zlatarić, B.; Damaška, M., *Rječnik krivičnog prava i postupka*, Informator, Zagreb, 1966.

Pravni izvori:

1. Direktiva 2013/48/EU Europskog parlamenta i vijeća od 22. listopada 2013. godine o pravu na pristup odvjetniku u kaznenom postupku i u postupku na temelju europskog uhidbenog naloga te o pravu na obavješćivanje treće strane u slučaju oduzimanja slobode i na komunikaciju s trećim osobama i konzularnim tijelima tijekom trajanja oduzimanja slobode (Službeni list Europske unije, L 294, 6. studenog 2013. godine.)
2. Direktiva 2012/13/EU Europskog parlamenta i Vijeća od 2. svibnja 2012. godine o pravu na informiranje u kaznenom postupku, OJ L 142, 01.06.2012.
3. (Europska) konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda („Narodne novine“ Međunarodni ugovor, broj: 18/97, 6/99, 14/02, 13/03, 9/05, 1/06 i 2/10).
4. Ustav Republike Hrvatske (Narodne novine, broj: 56/90, 135/97, 08/98, 113/00, 124/00, 28/01, 41/01, 55/01, 76/10, 85/10 i 05/14).
5. Zakon o kaznenom postupku (Narodne novine, broj: 152/08, 76/09, 80/11, 121/11, 91/12, 143/12, 56/13, 145/13, 152/14, 70/17, 126/19, 126/19, 130/20, 80/22 i 36/24).
6. Zakon o kaznenom postupku (Narodne novine, broj: 110/1997, 27/1998, 58/1999, 112/1999, 58/2002, 143/2002, 178/2004, 115/2006, 152/2008, 76/2009, 80/2011 i 143/2012).

Sudska praksa:

1. Ustavni sud Republike Hrvatske:

U-III-5561/2020 od 4. ožujka 2021. godine.

U-III-64667/2009 od 1. ožujka 2011 godine.

U-III-1888/2018 od 19. ožujka 2020. godine.

Sve Odluke Ustavnog suda RH citirane u ovom radu dostupne su na službenoj web - stranici Suda na adresi: <http://www.usud.hr/hr/praksa-ustavnog-suda>;

2. Vrhovni sud Republike Hrvatske:

Presuda III Kr 107/2021-3 od 22. rujna 2021. godine

Presuda III Kr 158/2022-3 od 28. veljače 2023. godine

Rješenje I Kž 322/12-4 od 18. travnja 2012. godine

Sve Odluke Vrhovnog suda RH citirane u ovom radu dostupne su na službenoj web - stranici Suda na adresi: <https://sudskapraksa.csp.vsrh.hr/home>;

3. Visoki kazneni sud Republike Hrvatske:

Rješenje I Kž-338/2021-4 od 9. ožujka 2022. godine

Presuda I Kž-Us-69/2021-20 od 12. srpnja 2022. godine

Rješenje I Kž-Us-115/2022-4 od 25. listopada 2022. godine

Sve Odluke Visokog kaznenog suda RH citirane u ovom radu dostupne su na adresi: <https://sudskapraksa.csp.vsrh.hr/home>;

4. Europski sud za ljudska prava:

- Anatolij Yeremenko protiv Ukrajine, zahtjev br. 22287/08, 15. prosinca 2022. godine
- Artico protiv Italije, § 33, Serija A br. 37, 13. svibnja 1980. godine
- Beuze protiv Belgije, zahtjev br. 71409/10, 9. studenog 2018. godine
- Brandstetter protiv Austrije, zahtjev br. 211, 28. kolovoza 1991. godine
- Brusco protiv Francuske, zahtjev br. 1466/07, 14. studenog 2010. godine
- Colozza protiv Italije, stavak 28., Serija A br. 89, 12. veljače 1985. godine
- Croissant protiv Njemačke, zahtjev br. 13611/88, 25. rujna 1992. godine
- Farruggia protiv Malte, zahtjev br. 63041/13, 4. lipnja 2019. godine
- Golder protiv Ujedinjenog kraljevstva, Serija A br. 18, 21. veljače 1975. godine
- Hanževački protiv Hrvatske, zahtjev br. 17182/07, 16. travnja 2009. godine
- Ibrahim i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva, zahtjev br. 50541/08, 50571/08, 50573/08, 40351/09, 13. rujna 2016. godine
- Idalov protiv Rusije (VV), zahtjev br. 5826/03, 22. svibnja 2012. godine
- Imbrioscia protiv Švicarske, serija A, br. 275, 24. studenoga 1993. godine

- Ivan Dvorski protiv Hrvatske, zahtjev br. 25703/11, 20. listopada 2015. godine
- Klimentyev protiv Ukrajine, zahtjev br. 46503/99, 16. studenog 2006. godine
- Kwiatkowska protiv Italije, zahtjev br. 52868/99, 30. studenog 2000. godine
- Mađer protiv Hrvatske, zahtjev br. 56185/07, 21. lipnja 2011. godine
- Martin protiv Estonije, zahtjev br. 35985/09, 30. svibnja 2013. godine
- Mattocia protiv Italije, zahtjev br. 23969/94, 25. lipnja 2000. godine
- Mayzit protiv Rusije, zahtjev br. 63378/00, od 20. siječnja 2005. godine
- Meftah i drugi protiv Francuske, zahtjev br. 32911/96, 35237/97 i 34595/97, ESLJP 2002-VII
- Miljenko Galović protiv Hrvatske, zahtjev br. 45512/11, 31. kolovoza 2021. godine
- Murray protiv Velike Britanije, zahtjev br. 14310/88, 28. listopada 1994. godine
- Panovits protiv Cipra, zahtjev br. 4268/04, 11. prosinca 2008. godine
- Pavlenko protiv Rusije, zahtjev br. 42371/02, 1. travnja 2010. godine
- Poitrimol protiv Francuske, zahtjev br. 14032/88, 23. studenog 1993. godine
- Popov protiv Rusije, zahtjev br. 26853/04, 13. srpnja 2006. godine
- Prehn protiv Njemačke, zahtjev br. 40451/06, 24. kolovoza 2010. godine
- Prežec protiv Hrvatske, zahtjev br. 48185/07, 15. listopada 2009. godine
- Quaranta protiv Švicarske, § 30, Serija A br. 205, 24. svibnja 1991. godine
- Raspe protiv Njemačke, zahtjev br. 7572/76, 7586/76 i 7587/76, 8. srpnja 1978. godine
- Salduz protiv Turske, zahtjev br. 36391/02, 27. studenog 2008. godine
- Sannino protiv Italije, zahtjev br. 30961/03, 27. travnja 2006. godine
- Sejdic protiv Italije zahtjev br. 56581/00, ESLJP 2006-I
- Simeonovi protiv Bugarske, zahtjev br. 21980/04, 12. svibnja 2017. godine
- Šebalj protiv Hrvatske, zahtjev br. 4429/98, 28. lipnja 2011. godine
- Vitan protiv Rumunjske, zahtjev br. 42084/02, 25. ožujka 2008. godine
- X protiv FRG, zahtjev br. 127/55, 1 ECHR Yb (1956)
- Zagorodniy protiv Ukrajine, zahtjev br. 27004/06, 24. studenog 2011. godine.

Sve Odluke ESLJP citirane u ovom radu dostupne su na službenoj web - stranici Suda na adresi: <http://www.echr.coe.int/echr>;